SCRIPTORES

RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

IOHANNIS PORTA DE ANNONIACO
LIBER DE CORONATIONE KAROLI IV.
IMPERATORIS.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
1913.

SCRIPTORES

RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

SEPARATIM EDITI.

IOHANNIS PORTA DE ANNONIACO
LIBER DE CORONATIONE KAROLI IV.
IMPERATORIS.

HANNOVERAE ET LIPSIAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
1913.

IOHANNIS PORTA DE ANNONIACO

LIBER DE CORONATIONE KAROLI IV. IMPERATORIS.

EDIDIT

RICARDUS SALOMON.

HANNOVERAE ET LIPSIAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.

1913.

HANNOVERAE. TYPIS CULEMANNORUM.

HOC TOMO CONTINENTUR:

PRAEFATIO EDITORIS.

Ad librum Iohannis Porta de Annoniaco denuo edendum studiis meis ad Constitutiones et Acta publica Karoli IV. imperatoris spectantibus adductus sum. Nam cum Karolus Zeumer et ego has Constitutiones in Legum sectione IV. publicandas colligeremus, etiam Iohannis librum nos inspicere oportuit, cui epistolarum actorumque insertorum series haud parva singulare quoddam tribuit pretium. Sed cum editionem novissimam a Constantino Höfler ante hos quinquaginta annos paratam[1]*, quae sola totum textum complectitur, versaremus, tot mendis eam scatere mox cognovimus, ut ad acta in nostra collectione edenda adhiberi non posse videretur. Ad libros ergo manuscriptos recurrere coacti non solum acta inserta, sed etiam reliqua capitula relationis Iohannis denuo contulimus. Paulo post, cum exemplaria editionis Höflerianae paucis exceptis apud bibliopolas exhaustas esse comperissemus, totum librum ad historiam Karoli IV. imperatoris et expeditionis Romanae a.* 1355. *factae elucidandam gravissimum inter Scriptores rerum Germanicarum lege artis criticae edendum esse censuimus. Est ergo haec editio quasi prodromus tomi XI. Constitutionum nostrarum, qui acta ad Karoli IV. expeditionem Romanam spectantia inter alia complectetur.*

De auctore et de libro[2] *fusius egi in commentario, quem nuper in annalibus nostris publici iuris feci*[3]*; ubi etiam de omnibus quaestionibus ad textum et tenorem pertinentibus late disputatur. Ad quem commentarium lectorem velim dele-*

1) *'Beiträge zur Geschichte Böhmens. Herausgegeben von dem Vereine für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Abt. I. Band II. Die Krönung K. Karls IV. nach Iohannes dictus Porta de Avonniaco. Herausgegeben von K. A. C. Höfler. Prag* 1864.' 2) *De quo etiam K. Palm, 'Italienische Ereignisse in den ersten Jahren K. Karls IV. (Göttingen* 1873*)' p.* 60 *sqq. sagaciter disseruit.* 3) *Richard Salomon, 'Iohannes Porta de Annoniaco und sein Buch über die Kaiserkrönung Karls IV.', in 'Neues Archiv' t. XXXVIII, p.* 227—294.

gatum. Hic tantum quae maxime ad rem faciunt strictiore sermone absolvere liceat.

Iohannes Porta clericus, Francogallus natione, oriundus ex oppido Annoniaco (hodie 'Annonay') Viennensi civitati vicino, capellanus familiaris secretarius fuit Petri de Columbario, cardinalis episcopi Ostiensis et Velletrensis, qui iubente Innocentio VI. papa anno 1355. *Karolum IV. imperatorem diademate imperiali coronavit. Quo anno natus sit, ignoramus; mortuus est post* 1361. *Iul.* 5, *quo die eius ut inter vivos existentis mentio fit in testamento cardinalis, domini sui*[1]. *Quem dominum, cum ad coronationem celebrandam m. Februario a.* 1355. *Avinione Romam proficisceretur et mandatum papae exsecutus inde ad curiam rediret, Iohannes in toto itinere comitatus est. Litteras et acta ad hanc expeditionem pertinentia a cardinali iussus*[2] *iam, antequam profecti sunt, Avinione, postea in itinere congessit; praeterea item ordinante domino quae memorabiliora in itinere incidebant omnia notavit. Ex qua materia, postquam Avinionem reversus est, librum, qui hic lectori proponitur, composuit. Anno* 1356. *ineunte*[3] *opus confectum domino dedicavit*[4], *a quo praefatione exornatum est*[5].

Ad narrationem parandam Iohannes praeter ea, quae in itinere ipse viderat, audiverat, notaverat, nonnulla, quae ab aliis ei relata sunt, adhibuit[6]. *Libros scriptos adhibuisse vel exscripsisse nullatenus videtur. Acta et litteras, quas collegerat, nulla voce mutata integras fere omnes descripsit; excepto quod in c.* 7. *notas quasdam a domino sibi traditas in relationem redegit*[7].

Ingenio magno noster certe non fuit praeditus; nec tamen omnino rudis mihi videtur, qui tanta cum veneratione de Francisco Petrarca poeta celeberrimo loquatur[8]. *Ex antiquis Vergilium*[9] *et Lucanum*[10] *aliquando adducit; Scripturam sacram saepe affert. Veritatis amans est*[11], *etsi gloriae cardinalis augendae gratia praecipue scribit. Quod virtutes domini sui saepius celebravit, nonnumquam laudes eius nimia pietate praedicavit, nemo erit qui miretur; ex consilio eum a vero recessisse, ut rem in gloriam domini verteret, nonnisi*

1) *Fr. Duchesne, 'Histoire de tous les cardinaux françois de naissance' II (Parisiis* 1660), *p.* 359 *sqq.* 2) *V. infra p.* 4. 5. 3) *V. p.* 129. 4) *V. p.* 127. 5) *V. p.* 1 *sqq.* 6) *Ex. gr. cc.* 78—81. *Cf. commentarium, p.* 276 *sq.* 7) *Cf. commentarium, p.* 277. 8) *c.* 73. 9) *p.* 100. 10) *p.* 113. 11) *Ad sequentia v. commentarium meum, p.* 283 *sqq.*

uno loco[1] *suspicari poteris; aliis locis*[2] *ubi falsa retulit, pro certo habeo eum minus recte informatum fuisse. Sermone utitur plerumque pedestri et plano, hic illic, ut illo tempore moris erat, adnominationibus*[3] *et argutiis syntacticis*[4] *exornato; interdum rerum narrandarum gravitate ad tumorem verborum inducitur*[5]; *quibus locis nimium obscure, parum apte loquitur.*

Ab aliis rerum scriptoribus liber Iohannis Porta non ante saec. XVII. expilatus esse videtur; quo tempore monachi duo ordinis Coelestinorum, Goussencourt et Grasset, de quibus infra p. X sqq. latius disseretur, historiae Petri cardinalis Ostiensis operam dantes relationem Iohannis in usus suos verterunt.

Partes quaedam operis eodem saec. XVII. in lucem publicam prodierunt. Primus Petrus Frizon S. I.[6] *specimen parvum edidit, paraphrasin quandam Francogallicam, de qua v. infra p. X, rursus in Latinum vertens; non multo post Philippus Labbé S. I.*[7] *et Franciscus Duchesne, Andreae celeberrimi filius*[8], *plura viris doctis proposuerunt. Denique a.* 1864. *Constantinus Höfler*[9] *codice bibliothecae universitatis Pragensis I. C.* 24 *nisus totum textum prelo dedit. Sed cum haec editio uno tantum codice eoque satis depravato uteretur, apparatu critico et commentario fere omnino careret, iam diu viri docti optaverunt*[10], *ut in eius locum novus textus arte critica instructus succederet.*

Ad quem textum constituendum, cum codex Iohannis Porta autographus, qui saec. XVII. in monasterio Coelestinorum Columbariensi, Annoniacensi civitati vicino, exstabat, nunc deperditus sit, hi codices et libri impressi codicum deperditorum vices gerentes mihi praesto fuerunt:

P) Cod. univ. Pragensis I. C. 24. *(saec. XV.) f.* 112—166′. *Hic codex solus totum textum operis servavit.*

1) *V. p.* 70, *n.* 2. 2) *c.* 60 *sqq.; cf. commentarium l. c.* 3) *Ex. gr. p.* 52, *l.* 9; *p.* 61, *l.* 33; *p.* 93, *l.* 2; *p.* 102, *l.* 9; *p.* 115, *l.* 32. 4) *p.* 125, *l.* 9 *sqq.* 5) *Praesertim in c.* 61. *et* 82. 6) *Gallia purpurata, Parisiis* 1638, *p.* 353—354. 7) *Nova Bibliotheca manuscriptorum I, Parisiis* 1657, *p.* 354—358. 8) *'Histoire de tous les cardinaux françois de naissance', Parisiis* 1660, *II, 'Preuves' p.* 345—358. 9) *Loco supra p. VII, n.* 1. *citato.* 10) *K. Palm, l. c. p.* 66.

Quem descripserunt W. Wattenbach in commentariis nostris antiquioribus 'Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde' X (1851) p. 657 sqq. et Ios. Truhlař, Catalogus codd. mss. lat. bibliothecae universitatis Pragensis, I (Pragae 1905) nr. 116. Praeter librum Iohannis Porta alia quaedam ad historiam Karoli IV. imperatoris spectantia continet: Pulkavae chronicon Bohemiae (f. 1—82), Vitam imperatoris quam ipse conscripsit (f. 90—111'), Auream bullam a. 1355. et 1356. (f. 171'—185'). In fine codicis (f. 319—384') alia manus seriem diplomatum et litterarum ad ius publicum et historiam regni Bohemiae spectantium conscripsit, adhibito, ut videtur, vetere quodam copiario archivi coronae Bohemicae nunc deperdito. De qua collectione cf. 'N. Arch.' XXXVI, p. 495. Non dubium est, quin hic codex in Bohemia exaratus sit. Scriptus est una manu, ineleganter, non raro parum distincte. Capitum superscriptiones minio exaratae sunt; litterae initiales item minio pingendae desunt, quarum locum parvae litterae atramento nigro scriptae tenent. Errores, qui permulti inveniuntur, librario inepto vitio dandi sunt. (ex. gr. p. 21, c. 13, n. a; p. 54, n. h; p. 59, n. g; p. 122, n. b). — Hunc codicem a praefecto bibliothecae Pragensis bis benignissime Berolinum transmissum a Theodoro Hirschfeld adiutus ipse contuli.

F 1) Matthaei de Goussencourt[1], ordinis Coelestinorum, 'Histoire Célestine' in cod. bibl. Arsenalis Parisiensis lat. 3556 (saec. XVII.) Hic codex, auctoris propria manu scriptus, a. 1616. vel 1626. confectus[2], ab ipso Goussencourtio postea hic illic emendatus et auctus, in foliis 456—462' narrationem brevem de itinere Romano Petri cardinalis Francogallica lingua conscriptam continet. Ad quam componendam auctor excerptis quibusdam (E) ex autographo Iohannis Porta Columbariensi, quae ex monasterio illo acceperat, usus est. Ad textum genuinum statuendum F 1 parvi pretii fuit, cum uno tantum loco Goussencourt ipsius Iohannis Porta verba Latina retinuerit (c. 77 in.), maioris ad codicum stemma efficiendum[3]; quomodo praeterea hic illic usui fuerit, vides p. 70, c. 31, n. h; c. 32, n. a. Apud Petrum Frizon (cf. supra p. IX.) Goussencourtii narra-

1) a. 1583—1660. Cf. (A. Becquet) Gallicae Coelestinorum congregationis ordinis S. Benedicti monasteriorum fundationes, Parisiis 1719, II, p. 203; L. Delisle, 'Le cabinet des mss.' II, 248. 2) 'Catalogue de la Bibliothèque de l'Arsenal' III (1887), p. 428. 3) Cf. commentarium, p. 242 sqq.

tio Francogallica iterum abbreviata, in Latinum rursus versa exstat. — Hunc codicem Parisiis examinavit et excerpsit A. Hofmeister, paginas quasdam descripsit H. Lebègue.

S) Sexternio eidem codici G o u s s e n c o u r t i i P a r i s i e n s i *insertus*, 6 *folia duplicia complectens, quae nunc tamquam fol.* 444—455 *ipsius codicis numerata sunt, item saec. XVII, sed alia manu ac reliqua pars codicis exaratus. Praebet horum fragmentorum operis nostri textum Latinum: Itinerarii, c.* 48, *c.* 14 *ex parte (p.* 25, *n.* f — *p.* 30, *n.* a*), c.* 77. *In prima pagina Goussencourt hanc notitiam scripsit:* Monsieur. Cecy m' a esté recomandé. Quand vous aurez pris ce que [vous] désirez, je vous prie de le nous renvoyer à . . . . .[1] Goussencourt vers (?) le 16 aoust 1635. Celuy qui a transcrit cecy a beaucoup retranché plusieurs choses d'importance, qui sont descrites en . . . .[2] voyage comme l'on poura voir dans mon liure des Chroniques de l'ordre des Celestins ou j'ay mis ce voyage en françois. *Ad textum F* 1 *conscribendum Goussencourt hunc sexternionem, qui ex alio codice quam F* 1 *profectus est, non adhibuisse videtur. — Sexternionem examinavit et contulit A. Hofmeister.*

F 2*) Petri* G r a s s e t, *monachi monasterii Columbariensis*[3] *ordinis Coelestinorum, 'Discours généalogique de la noble maison des Bertrand et de leur alliance avec cels de Colombier'. Cum codicem autographum a.* 1648. *confectum*[4], *qui quondam fuit doctoris Desgrand civis Annoniacensis, a.* 1889. *ab Albino Mazon*[5] *postremum adhibitum et descriptum, nunc ut videtur deperditum, a.* 1911. *Annoniaci et Columbarii frustra quaesiverim, duobus apographis saec. XIX. scriptis me contentum esse oportuit. Utrumque in bibliotheca civitatis* A n n o n i a c e n s i s *asservatur; alterum (ms.* 23*)*[6] *ab Iulio Rousset a. fere* 1840, *alterum (ms.* 22*)*[7] *ab abbate Darnaud a.* 1873. *confectum. Quae inter se prorsus conveniunt. — In hoc opere Francogallica lingua conscripto Petrus Grasset vitam Petri cardinalis, fundatoris monasterii,*

1) 2 *vel* 3 *verba legi non potuerunt.* 2) *Locus rasus in S.* 3) *In quo a.* 1607. *professus, a.* 1661. *vel paulo post mortuus est. Non sine erroribus de eo disseruit A. Mazon, 'Le père Grasset, Chroniqueur Célestin du XVII. siècle', in 'Revue du Lyonnais' a.* 1889. 4) *Id quod ipse Grasset in prooemio dicit.* 5) *L. c. et passim in libro cui inscribitur 'Essai historique sur l'Etat du Vivarais pendant la guerre de cent ans', Tournon* 1889. 6) *'Catalogue général des mss. des bibliothèques publiques de la France', XV, p.* 115. *nr.* 23 *(*12406*).* 7) *Ibid. nr.* 22 *(*10901*).*

longe lateque explicavit. Ad iter Romanum enarrandum relationem Iohannis Porta diligenter adhibuit; nec dubium videtur, quin eodem codice autographo usus sit, ex quo excerpta Goussencourtio transmissa prodierunt. Qua de re Grassetii narrationem ad textum statuendum mihi auxilio non parvo fore speraveram. Haec spes me fefellit; nam tot mendaciis, tot rebus proterve inventis monachum istum librum suum foedavisse mox intellexi, ut ad editionem meam ex eius textu nihil nisi voces et nomina quaedam, quae melius quam alii codices servavit, depromere liceret. V. ex. gr. p. 58, *n.* a; *p.* 62, *n.* a; *p.* 72, *n.* d; *p.* 92 *c.* 54, *n.* a.

G) capitula ea, quae Grasset textu Latino servato verbotenus fere descripta narrationi Francogallicae inseruit, scilicet c. 2—6, 8 *ex parte,* 9, 23, 29, 45 *ex parte,* 48 *ex parte,* 77. *Qui textus melioris notae est quam reliqua pars operis; sed neque hic librarius inventionibus se omnino abstinuit*[1].

L) Phil. Labbé, Nova Bibliotheca manuscriptorum I, Parisiis 1657. *p.* 354—358. *Hic sub titulo:* Romanum Iter D. Petri de Columbario cardinalis Ostiensis ad coronationem Caroli IV. imperatoris Romani *Itinerarium (p.* 130 *sqq.) dedit in stilum strictiorem contractum, ut hoc exemplo ostenditur:*

Iohannes Porta (p. 140*):*	*L:*
Item die Sabbati sequenti, XXX. dicti mensis Maii, fuit in prandio in burgo de Verseto seu de Verse. Et ibidem fuit tota die ipsa; et die Dominico sequenti etiam fuit ibidem in festo sancte Trinitatis. Et distat a dicto loco Pontremuli per duodecim mil.	Sabbato. XXX. Fuit in prandio in Burgo de Verseto seu de Verse, et ibidem fuit tota die ipsa et die Dominico sequenti, festo sanctiss. Trinitatis, et distat a loco Pontremuli per duodecim milia.
Item die Lune sequenti, I. die Iunii, fuit in prandio in burgo vocato Trenchin seu Terrencha. Et ibidem incipit Lombardia. Et distat a dicto burgo de Verseto per duodecim mil.	Die Lunae prima Iunii, fuit in prandio in Burgo vocato Trenchin, seu Trencha, et ibidem incipit Lombardia, et distat a Verseto per duodecim milia.

1) *Cf. ex. gr. p.* 12, *n.* v; *p.* 57, *notas ad c.* 23.

Iohannes Porta (p. 140):	*L:*
Item dicta die Lune fuit in sero in burgo de Fornovo Parmensis diocesis, et distat a dicto loco de Terrenchio per octo mil.	In sero fuit in burgo de Fornovo diœcesis Parmensis, et distat a Terrenchio per octo mil.

Labbei textus quamvis abbreviatus non omni pretio caret: desumptus est ex codice MS communicato a D. de Vyon Domino d'Herouual, *ut editor p.* 354 *scribit; qui codex unde provenerit, inferius p. XIV demonstrabo. Errat C. Höfler*[1], *cum librum manuscriptum a Labbeo adhibitum nihil nisi Itinerarium praebuisse dicit, id quod ex varia lectione p.* 134, *n.* d *facile efficitur.*

D) Fr. Duchesne, 'Histoire de tous les cardinaux françois de naissance', Parisiis 1660, *tom. II, 'Preuves', p.* 343—358. *Ad vitam Petri cardinalis, quae in huius operis tomo I, p.* 525—531 *enarratur, illustrandam hoc loco partes quaedam operis nostri editae sunt, scilicet Itinerarium, quod hic in fronte positum est, c.* 1—6 *(*4—6 *rubricis carentia),* 7 *ex parte,* 8—14, 15 *(initium),* 76, 77, 30, 31, 48, 46, 47 *(rubrica carens). Ad initium editionis legitur:* Extrait d'un liure MS. gardé aux Célestins de Colombiers; *at non directe sed mediantibus aliis codicibus textum Duchesnii ex codice Columbariensi hodie deperdito profluisse lectiones variae docent (v. infra p. XIV).*

Quibus codicibus ad singula capita operis restituenda usus sim, haec tabula indicat[2]*:*

Praef. card.:	*P*	20—22:	*P*
c. 1:	*PD*	23:	*PG*
2—6:	*PDG*	24:	*PF* 2*
7—9:	*PD*	25—27:	*P*
10:	*PDG*	28:	*PF* 2*
11—12:	*PD*	29:	*PG*
13:	*P*	30:	*PD*
14:	*PDS**	31:	*PD F*1* *F*2*
15—18:	*P*	32:	*P F*1* *F*2*
19:	*PG*	33:	*P*

1) *In editione sua p.* 57. 2) *Asterisco eos codices signavi, qui nonnisi partem capituli exhibent: F* 1 *et F* 2 *ubique (c.* 77. *excepto) ad singulas voces tantum emendandas adhibui.*

34: *P F2**	49—53: *P*
35—38: *P*	54: *P F2**
39: *P F2**	55—75: *P*
40—44: *P*	76: *PD*
45: *PG**	77: *PDGSF1**
46—47: *PD*	78—82: *P*
48: *PDG*S*	*Itinerarium: PDLS.*

Iam quo modo codices inter se coniuncti sint, videamus.

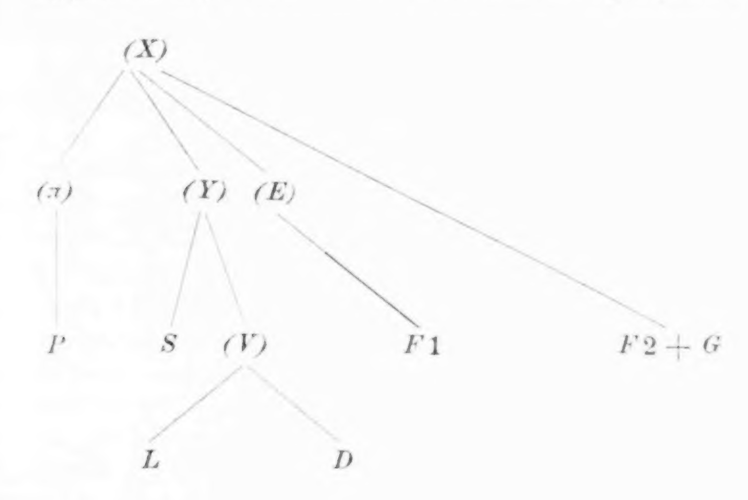
X codex Iohannis Porta autographus, olim in bibliotheca monasterii Columbariensis, in quam simul cum aliis libris Petri cardinalis Ostiensis et Velletrensis pervenerat[1]*, asservatus hodie desideratur. Quo codice iam saec. XVII. is, qui Matthaeo de Goussencourt excerpta illa (E) hodie deperdita, in conscribenda relatione Francogallica F* 1 *adhibita subministravit, necnon Petrus Grasset, monasterii Columbariensis monachus, in narratione Francogallica F* 2 *et apographis latinis G conficiendis usi sunt.*

Alii quos habemus textus PDLS ex codice autographo mediantibus libris quibusdam deperditis profecti sunt. Ex eo, quod narratio Iohannis (p. 5—129*) itinerarium (p.* 130—143*) in DLS sequitur, in P praecedit*[2]*, necnon ex variis lectionibus p.* 134, *n.* n; *p.* 135, *n.* n; *p.* 140, *n.* e; *p.* 141, *n.* l, s, t *codices DLS ex uno et eodem codice (Y) prodiisse intelliges, contra quem P solus stat. Eadem res quoad DS his lectionibus efficitur: p.* 25, *n.* g, h; *p.* 26, *n.* d; *p.* 87, *n.* b; *p.* 119, *n.* f; *p.* 133, *n.* c; *quibus locis L deest. Ponamus ergo P una, DLS = Y alia ex parte ex autographo X desumptos; contra quam rem ex eo, quod paucis locis (p.* 136, *n.* a, e; *p.* 138, *n.* d, w*) PS deteriores, DL meliores lectiones simul praebent, nihil probatur, ut in commentario meo p.* 268 *sqq. fusius demonstravi. His enim locis lectiones deteriores inter menda archetypi X habendae sunt; meliores ex coniectura librarii cuiusdam natas esse putaverim, qui codicem V inter Y et DL statuendum scripsit. Quem codicem V domini de Vyon supra p. XIII nominati fuisse verisimile est, ut in commentario p.* 269 *sq. dixi. Inter P et X demum, cum P saec. XV. in Bohemia scriptus sit, codicem*

1) *Cf. testamentum cardinalis apud Duchesne l. c. p.* 365: etiam si sint in vasis aureis, argenteis, libris . . . .; *v. K. Palm, 'Italienische Ereignisse in den ersten Jahren Karl IV', p.* 64. 2) *Id quod in commentario p.* 266 *meliorem lectionem esse probari.*

quendam π ex ***Francia*** *in Bohemiam transmissum*[1] *hodie deperditum interponamus oportet.*

Affinitas ergo codicum hoc stemmate[2] *depingitur:*

De ratione editionis meae pauca dicenda sunt. In orthographicis codicem P antiquissimum et amplissimum secutus sum. Minutias quasdam (ex. gr. olym *p.* 93, *l.* 31; *p.* 107, *l.* 20: aderymus *p.* 24, *l.* 19; neccessarius *p.* 65, *l.* 28; *p.* 66, *l.* 6; *p.* 122, *l.* 13; *p.* 128, *l.* 4; humilime *p.* 79, *l.* 1; longewam *p.* 82, *l.* 6*) ad normam orthographicam hodie observatam reduxi, mentione expressa non habita: pro* -ci- *ante vocalem* -ti- *posui*[3]. *Ad c.* 14. *et* 15. *emendanda etiam textum Registri Vaticani* 239 *adhibui, quem sub siglo* 'R' *adnotavi. In margine numeros foliorum codicis P adnotavi; numeros capitulorum ex editione Höfleriana retinui. In notis ubi nomen Aemilii Werunsky v. cl. non apposito libri titulo citavi, ad eius librum 'Der erste Römerzug Kaiser Karl IV.* (1354—1355)', *Oenoponti* 1878, *lectorem delegatum volo.*

Restat, ut eorum, qui de hac editione bene meriti sunt, grato animo meminerim. Karolus Zeumer magister mihi semper venerandus editionis praeparandae codicumque inspiciendorum facultatem petenti mihi praebuit; deinde, cum diversorum librorum lectiones collectas perlustrarem, in codicum stemmate

1) *Quem codicem a cardinali Karlo IV. imperatori dedicatum fuisse coniectavit Palm l. c. p.* 65; *ego librum ab imperatore arcessitum esse potius crediderim. Cf. commentarium, p.* 241. 2) *Litterae uncinis inclusae codices deperditos designant.* 3) *Excepta forma* nunccius, *quam ubique retinui.*

et libelli textu statuendis optimus dux mihi fuit et laboris socius indefessus. Qui saepe singulari sua artis criticae experientia usus in viam veram me induxit; postea, cum opusculum confectum prelo daretur, in plagulis corrigendis operam quam maximam navavit. Adolfus Hofmeister socius codices F 1 *et S accuratissime examinavit et contulit, in plagulis summa cum industria inspectis multa, quae ad tenorem formamque textus et apparatus critici spectabant, acriter correxit. In plagulis corrigendis etiam Ernestus Perels socius me adiuvit. Theodorus Hirschfeld Berolinensis codicem Pragensem mecum contulit. Annoniaci, cum m. Septembri a.* 1911. *in vestigia Iohannis Porta inquirerem, auxilium mihi humanissime praebuerunt nobilis femina de Canson, Columbariensis castri domina, quae ad archivum suum aditum mihi concessit, Emanuel Nicod civis Annoniacensis, historiae patriae cultor diligentissimus, P. Sauzet bibliothecarius. Nec minore pietate colam eos, qui me quaerentem utilia docuerunt: M. Goldstaub b. m., P. F. Kehr Romanum, H. Lebègue Parisiensem, W. Levison Bonnensem, F. Madan Oxoniensem, H. Meisner Berolinensem, B. Schmeidler Lipsiensem, W. Wiederhold Goslariensem. Quibus omnibus gratias ago candidissimas.*

Scripsi Berolini m. Decembri a. 1912.

RICARDUS SALOMON.

PRAEFATIO PETRI CARDINALIS OSTIENSIS.

f. 112. **Scripsi*[1] *in libro et signavi*, Ieremie XXXII. *Ier. 32, 10.* Ego Petrus de Columbario Viennensis dyocesis, miseratione divina cardinalis Ostiensis et Velletrensis[a] episcopus[2], attente considerans et diligentia pleniori in statu fluxibili humane nature ex humoris interioris distractione necnon obiecti ulteriori[b] elongatione labilitatem memorative potentie, quam incurrit, ipsam reperi indigere summe tenore quodam representativo ad memorandum. Ideo 'scripsi'. Nam humana natura plurimum laborat *infirmitate memorie*, de qua loquitur iurisconsultus ff. De acquirenda possessione l. *Peregre* circa principium[3]. Ipse enim Deus adhibuit subsidium medicine, ut accedat, quod legitur in Aute(ntica) *Consti(tutio) hec innovat* in princ., collationis VIII[4], Extr. De summa trinitate c. I[5]; et ob hanc causam est signum voluntarie institutum pro convenienti remedio adinventum, ut puta impressio scripturarum. Deus enim fluxibilis machine mundialis tenax vigor, continuus . . . . .[c], precipuus conservator legem suam Moysi in lapideis tabulis ad soliditatem firmiorem et perpetuam memoriam dedit scrip-

*) *In P haec superscriptio minio exarata praecedit:* Hic continetur modus coronationis invictissimi principis et domini domini Karoli Romanorum imperatoris quarti, casus quoque et eventus in via pro consumatione sue coronationis eidem contingentes. Et primo habetur collatio Iohannis dicti Porta de Annoniaco super gestis totius operis subsequentis[6].

Praefatio: P. — a) Velleren. *P.* b) *corr. ex* ulterioris *P.* c) *post* continuus *substantivum quoddam excidit; lacunam signari ego.*

1) *De praefatione cf. R. Salomon 'Iohannes Porta' (in N. Arch. XXXVIII fasc. 1) c. VI.* 2) 1353—1361. *Cf. Salomon l. c. c. I.* 3) *Cf. Dig. XLI, 2, 44.* 4) *Scil.:* Quod medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotiis, *Novella CXI.* 5) *Ad quaenam verba hic alludatur, non apparet. Sequentia forsan ex Decretalibus Gregorianis petita sunt; sed non inveni.* 6) *De hac superscriptione v. Salomon l. c. c. VII.*

cf. Exod. 31, 18. tam; scribitur enim Exo. XXXI: *Dedit Dominus*[a] *Moysi completis huiusmodi sermonibus in monte Synay duas tabulas testimonii lapideas scriptas digito Dei.* Nonne etiam edicta[b] scribebat pretor[c] in albo? Quin ymo acta queque ad iudicium pertinentia in scriptis redigi iubentur, De pro- Deut. 24, 1. bationibus c. *Quoniam*[1]. Unde Deut. XXIIII: *Scribet libellum repudii*, sed etiam cuiuscumque actionis, De libelli oblatione c. I[2]. Ad firmiorem ergo memoriam requiritur tenor representativus sciendorum; quia 'scripsi'. Hoc de primo.

Sed secundo animadvertens diligenter in prerogativa iura statutorum et privilegiorum quorumcumque ad cardinalis episcopi Ostiensis ministerium seu officium regulariter spectantium, que pro magna sui parte non sine gravi periculo quandoque sunt neglecta, auctoritate privilegiative gratie, quam acquirit, reperi insuper ipsum cardinalem Ostiensem episcopum aliqualiter indigere tenore quodam recollectivo ad conservandum. Idcirco 'scripsi in libro'. Nam eapropter *iura antiqua civilia, *f. 112v. prius vage dispersa, sunt in unum recollecta in libris Veteris et Novi Digestorum et Inforciati[3], ut in titulo Digesti[d] De origine iuris[4] evidenter declaratur. Sed etiam nova in Codice et aliis libris novi iuris enucleata recolliguntur luculenter, ut dicti Codicis titulus De veteri iure enucleando[5] limpidius attestatur. Quin etiam ille cf. Esr. 7, 6. *scriba velocissimus* Esdras, qui legem Dei inspiratione divina ex integro reparavit[6] et in uno recollegit volumine, quod Vetus dicitur Testamentum, evidenter hoc ostendit. Canonum vero statuta, veterum patrum decreta, veridice sententie et epistole decretales saluberrima auctoritate summorum pontificum insimul compilate, vim legis retinentes propter eius[e] collectionem sapientiam atque scientiam universalem ecclesiam debite regendi stabilius fundaverunt, ut in prologis magni voluminis Decretalium et VI. libri intuenti innotescit. Dicta igitur privilegia tenore indigent, ut premittitur, collectivo. Igitur bene dicitur 'in libro', sicut parabole sententie

a) enim *P; correxi secundum Vulg.* b) edita *P.* c) precor *P.* d) digestis *P.* e) *an* eorum *legendum?*

1) *c.* 11. *X de probationibus (II,* 19*).* 2) *c.* 1. *X de libelli oblatione (II, 3).* 3) *Cf. R. Sohm, 'Institutionen' § 6 (ed.* 1911*: p.* 18*).* 4) *Dig. II,* 1. 5) *Cod. II,* 17. 6) *Cf. Nicolai de Lyra Postillam ad Esdr.* 7, 6*; praeterea* 4. *Esdr.* 14 *et Herzog-Hauck, 'Realencyclopädie für prot. Theol.' IX, p.* 743.

sapientissimi regum terre, Salomonis, diversis temporibus per eundem prolate ab ingeniosis auditoribus velut dicta autentica conservatione digna memoriter sunt retenta. De hiis enim Proverb. XXV. scribitur: *Hec quoque parabole Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechie regis Iude,* (cf. Prov. 25, 1.) secundum glo. *ipsi audientes ab eodem*[1]. Et ideo, *sicut colliguntur ⟨ova⟩*[a], *que derelicta sunt,* (Is. 10, 14.) Ysa. X, sic colligi[b] expedit privilegia antedicta ad conservationem tutiorem. Et ideo 'in libro'.

Verum in ministerio seu officio imposito cardinali episcopo Ostiensi, quod iubet implendum apostolus, inquiens II. ad Thimot. IIII: *Ministerium tuum imple,* (2. Tim. 4, 5.) revolvens in animo sagacitatem ordinative prudentie, quam requirit, reperi[c] ipsum indigere summe tenore quodam regulativo ad conformandum. Quia dicitur: 'signavi', quoniam prudentie proprie inniti prohibetur Proverb. III. et De constitutionibus c. *ne innitaris prudentie tue*[2], (Prov. 3, 5.) et tam lex naturalis quam divina, tam civilis[d] quam humana sunt signa et regula, secundum que debemus conformari. Secundum autem Gregorium[3], et recitatur XXIX. Di., *regule sanctorum patrum pro tempore, loco, persona et pro negotio instante necessitate tradite sunt*[4]; et ideo De constitutionibus c. I. *canonum statuta ab omnibus custodiri*[5] iubentur velut signum directivum[e]. Nam *sagittatores signum habentes magis adipiscuntur, quod oportet,* I. Ethicor.[6]. Et ideo regula prima, metrum primum et supremum, mensura omnium, Deus ipse *volens, (*f. 113.) ne Moyses in edificatione sui thabernaculi inniteretur proprie prudentie, precepit dicens: *Fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est,* Exo. XXV. (Exod. 25, 40.)

Et eapropter magne antiquitatis privilegia diuturna ex pronunciationis decreto domini Innocentii pape VI. et de assensu consilioque dominorum cardinalium, ut inferius plenius continetur, Ostiensis cardinalis de iure et consuetudine longeva officio debita ad[f] unctionis[f], benedictionis et coronationis imperatoris Romani impe-

a) *om. P; suppleri ex Vulg.* b) collegi *P.* c) reperio *P.* d) civilia *P.* e) dirrectivum *P.* f) adiunctionis *P.*

1) *In glossa ordinaria et in interlineari ad Prov.* 25, 1. *non inveni.* 2) *c.* 5. *X de constitutionibus (I, 2).* 3) *Mansi X, p.* 438; *cf. Jaffé-E.* † 1944. 4) *c.* 2. *Di.* 29. 5) *c.* 1. *X de constitutionibus (I, 2).* 6) *Aristotelis Ethic. Nicomach. c. I (II).*

rialia insignia secundum morem sancte matris ecclesie solempniter celebranda[a] necnon dicte solempnitatis normam debitam, actus omnes ipsam contingentes, processus quoscumque ad hec necessario requisitos, etiam quod fieri debuit et fuit hactenus observatum, insuper quod Deo coadiuvante per me gestum est, facta quin ymmo ratione legationis seu commissionis a domino nostro papa mihi facte qualitercumque emergentia, litterarum copiam hinc inde directarum, et super hec formas varias notabiles atque scripta dictam coronationem tangentia, cupiens memoriter observari etc.[b], — ideo 'scripsi'. In futurum enim prodesse poterit, *quia omnium habere memoriam est* divinum potius *quam* humanum, Cod. De ve. iure enucleando l. II. *Si*[c] *quid autem*[c. 1], et hominum memoria quandoque non habetur ultra annum, ff. De probationibus l. *Si arbiter*[2], ca.[d] IIII. q. II. *Placuit*, versu *In criminali*, circa finem in glo.[3].

Igitur eadem dispersa in unum redigi volumen, ordinari, componi feci et mandavi, —ideo 'in libro' —per capellanum et secretarium meum infrascriptum secundum patrum sanctorum tradita, modo quo potui meliori, videlicet in forma expressiva agendorum, ut stabilius memorentur, —quia 'scripsi' —, in summa . . . . .[e] statutorum, ut congruentius conserventur, —quia 'in libro'—, in norma directiva successorum, ut regularius conformentur[f]. Igitur bene ab initio premisi: 'scripsi in libro et signavi': —'scripsi', inquam, in permanentiam firmiorem, —'in libro' ad continentiam pleniorem, —'et signavi' ad observantiam certiorem.

Et hoc anno Domini etc., ut in exemplari continetur.

a) celebrando P. b) *videlicet:* describi feci *vel simile aliquid.* c) s^m pmū *P; ex quo haud difficile* si qd au *emendaveris.* d) no. *P.* e) *post* summa *adiectivum quoddam excidit; lacunam signavi ego.* f) *om. videtur* quia 'et signavi'.

1) *Cod. I,* 17, 2, § 13(14). 2) *Cf. Dig. XXII,* 3, 28. 3) *c.* 2. *C.* 4. *qu.* 2—3.

RELATIO IOHANNIS PORTA.

1.[1] In[a] nomine Domini amen. Anno nativitatis[b] eiusdem 1354. millesimo trecentesimo LIIII°[c], indictione septima, mensis Novembris die XIIII[d], pontificatus vero sanctis- Nov. 14. simi in Christo patris et domini nostri domini Innocentii VI. divina providentia sacrosancte Romane ac universalis ecclesie summi pontificis anno secundo, ordinatus est liber iste per reverendissimum[e] in Christo patrem et dominum dominum Petrum de Columbario Viennensis dyocesis, Ostiensem et Velletrensem[f] episcopum cardinalem, et scriptus per me Iohannem Porta *f. 113'. *de Annoniaco Viennensis[g] dyocesis, capellanum et familiarem domesticum commensalem reverendissimi in Christo patris et domini domini Petri[h] miseratione divina Ostiensis et Velletrensis episcopi, eiusdem sacrosancte Romane ac universalis ecclesie cardinalis, quem quidem dominum cardinalem sanctissimus dominus noster papa predictus, cum tam in consistorio quam extra propter nonnullorum auctoritatis quidem non modice dominorum[i, 2] hesitationes et dubia de complendis, exercendis et ministrandis illustrissimo principi domino[i] Karolo Dei gratia Romanorum regi semper augusto debitis benedictionis, inunctionis et coronationis honoribus solita maturitate tractasset ac post multa tandem diversis temporibus et diebus audita colloquia reverendorum patrum dominorum cardinalium vota sive auricularia consilia iuxta morem sancte matris ecclesie singulariter explorasset, pridie[k], videlicet die Lune, X. die mensis Novembris in consueto Nov. 10. consistorii Avinionensis[l] loco[l] de dictorum dominorum

c. 1: *PD.* — a) *praecedit in P:* Sequitur annus in quo collectus est liber iste; *in D:* Quaedam observata per reverendissimum dominum patrem Petrum de Columbario cardinalem Ostiensem in coronatione serenissimi domini domini Caroli IV. in regem Romanorum ad summum imperatorem semper augustum. b) a nativitate *D.* c) 1355 *D.* d) XIII *D.* e) reverendum *D.* f) Velitrensem *D.* g) Wienen. *P.* h) P. *P.* i) *om. P.* k) *sic PD.* l) loco videlicet Avignon *D.*

1) *Numeros capitum ex editione Constantini Höfler recepi.*
2) *Cf. Werunsky, 'Der erste Römerzug Karls IV.', p.* 101, *n.* 3.

1354. cardinalium communi[a] consilio et assensu pronuncciavit atque decrevit, quin ymmo verius Ostiensis et Albanensis ac Portuensis ecclesiarum longe diuturnitatis antiqua privilegia in omnium Romanorum imperatorum coronationibus observata recensens, una cum reverendis patribus dominis Albanensi[1] et Portuensi[2] episcopis cardinalibus futurum[b] ac eos una cum eodem[c] domino Ostiensi episcopo cardinali futuros esse debere de iure ac de[c] consuetudine longeva legatum et legatos ad complenda seu celebranda, exercenda seu ministranda dictarum imperialium benedictionis, inunctionis et coronationis consueta[d] solempnia declaravit[3], ad registrandum omnes et singulas litteras, quas eidem domino Romano(rum) regi vel quibuscumque prelatis[e], principibus aut nobilibus[e], communitatibus[f] aut[g] personis ratione dicte sue legationis destinare vel scribere seu ab illis et eorum singulis recipere eum continget, necnon et omnes et singulos actus, quos per eum vel circa[h] eum contigerit exerceri, ac omnes et singulas novitates, que per Ytaliam et maxime in terris, per quas ipse transibit[i], tempore dicte sue commissionis emergent[k].

2. Epistola domini Petri de Columbario Viennensis[a] dyocesis, Ostiensis et Velletrensis episcopi cardinalis[b], ad imperatorem super declaratione facta per papam, qui cardinales episcopi deberent esse in coronatione domini imperatoris.

Serenissimo[c. 4] principi et inclitissimo domino domino Carolo Dei gratia regi Romanorum semper augusto.

Serenissime princeps[d], inclitissime[e] domine[e]! Licet de regie maiestatis[f] vestre[f] **felicibus letisque successibus ex* *f. 114.
innato nobis ad eam intime devotionis instinctu[e] necnon

a) conuiniu *P.* b) futuris *PD.* c) *om. D.* d) consimilia *add. D.* e) vel *add. D.* f) comitatibus *P; om. D.* g) aliis *D.* h) etiam *P.* i) transierit *D.* k) emergeret *P.*
c. 2: *PDG.* — a) dioc. Vienn. *D.* b) *om. D.* c) reverentissimo ac serenissimo *G; ser. — aug. (l. 29) om. D.* d) et *add. G.* e) *om. P.* f) v. m. *G.*

1) *Talagrando.* 2) *Guidone.* 3) *Cardinales aliquos ad coronationem exequendam sibi concedi exposcerat Karolus IV. rex in litteris m. Octobri exeunte vel Novembri ineunte scriptis, a Theoderico episcopo Mindensi Avinionem perlatis, nunc deperditis, ad quas respondit papa in epistola Nov. 21. data, Reg imp. VIII 'Päbste', nr.* 42. *Cf. etiam infra c.* 5. 4) *Reg. imp. VIII 'Reichssachen', nr.* 218.

et ex eo, quem[a] *sui gratia*[b] *mansuetudinem*[c] *regiam videmus* 1354.
ad nos[d] *gerere, benignitatis affectu*[e] *summa respersis caritate precordiis gaudeamus ardenter, eo tamen ardentius iubilum exultationis erumpimus, quo gaudium nostrum cum*[f] *vestro pariter*[f] *impleri*[g] *conspicimus et felicitatis vestre participes nos effectos non minus ex desiderii fervore quam debito cum maxima cordis gratulatione sentimus. Nuper siquidem, illustrissime princeps, X. videlicet die Novembris, cum sanctis-* Nov. 10.
simus dominus noster papa tam in consistorio quam extra de complendis vestre coronationis honoribus solita ac debita maturitate tractaret[h] *ac post multa tandem diversis temporibus audita colloquia dominorum meorum cardinalium vota salubria seu sana consilia iuxta morem sancte matris ecclesie singulariter exploraret, de dictorum dominorum*[i] *communi*[k] *consilio et assensu decrevit, quin ymo verius*[i] *Ostiensis, cui quamvis immeriti presidemus, et Albanensis ac Portuensis ecclesiarum longe diuturnitatis antiqua privilegia in omnium*[l] *Romanorum imperatorum coronationibus observata*[m] *recensens, reverendos patres et dominos meos dominos Albanensem et Portuensem ac nos insuper Ostiensem episcopos sacrosancte Romane ac universalis ecclesie cardinales futuros esse debere non minus ex beatitudinis eius gratia quam de iure legatos ad complenda seu celebranda vestrarum benedictionis, inunctionis et coronationis consueta solempnia, ut ita dixerimus, declaravit. De quo tanto*[n] *ferventiori gaudio habundamus tantoque*[o] *uberiori consolatione replemur ac intus*[p] *et extra iocunda nimium alacritate*[q] *conspergimur, quanto semper et diu*[r] *ante vestre*[s] *regie celsitudinis ac serenitatis imperialis auspicia vos in*[t] *conserta*[t] *devotionis caritate dileximus*[u] *et velut vestri proprii, non*[k] *fortune devoti, vestros fervide zelamus honores et*[v]*, quod vestro semper inclito nomini fideliter genua cuncta mundi climata flectant, summis desideriis affectamus. Hec ergo, rex invictissime, vobis non solum ad gaudium, quod nullus a vobis auferet*[w]*, duce Deo gaudio repleti nunc scribimus, sed ut diem expectationis nostre diutine ac modum insuper sive formam, quibus iter nobis tam gaudiosum arripere*[x] *debeamus in Christi nomine, tamquam*[y] *vobis in omnibus complacere dispositis*[z]*. quando*

a) quod *D;* qua *G.* b) gratie *D.* c) mansuetudine *P.* d) vos *PD.* e) affectum *P.* f) p. e. v. *P.* g) compleri *D.* h) tentaret *D.* i) *om. D.* k) *om. G.* l) omnibus *G.* m) reservata *add. D.* n) tanta *P.* o) tantaque *PD.* p) intra *G.* q) claritate *P.* r) diu ante *om. G;* divina *D.* s) vestra *D.* t) *corruptum videtur:* in consȝta *P;* inconserta *DG; an* in consueta *legendum?* u) dilexerimus *P.* v) et — affectamus *(l. 33) om. D.* w) aufferret *P;* auferre *G.* x) arr. in Chr. nom. deb. *D.* y) *ante* tamquam *supplendum videtur* nobis. z) disponitis *D.*

1354. *vestre regie maiestati placuerit, rescribatis, reputantes nos iam esse paratos ad vestra regia mandata quecumque*[a] *ac ea, que ut*[b] *Ostiensi episcopo circa coronationem *vestram nobis incumbunt, coadiuvante*[c] *Domino feliciter exequenda. Celsitudinem vestram Dominus conservet ad votum semperque felicitet*[d] *actus eius*[e]. *f. 114'.

Nov. 13. *Datum Avinione, die XIII. mensis Novembris, VII. indictione.*

3. Epistola[a] imperatoris ad dominum cardinalem predictum super insinuatione[b] accessus ipsius cardinalis ad eundem faciendi[c].

Reverendissimo[d. 1] *in Christo patri domino Petro*[e] *Ostiensi et*[f] *Velletrensi episcopo cardinali, amico nostro*[g] *carissimo.*

Reverendissime pater et amice karissime! Cum nobiles Matheus, Barnabas et Galeaceus fratres Vicecomites de Mediolano[h], *nostri et*[i] *imperii sacri fideles, per solempnes ambasiatores suos cum maiestate nostra tractatus inierint*[k] *ac in eisdem tractatibus*[2] *et*[l] *eorum limitatione*[m] *adeo processum fuerit, quod*[n] *non dubitamus, ymo scimus firmiter tractatus eosdem*[o] *ad honorem imperii breviter consummandos, nos circa destructionem gravissimam Christiani populi et multa tedia, quibus universitas plebis opprimitur, regie benignitatis, ymmo verius pie compassionis oculos obtinentes, presertim cum pauperum ipsorum periculis*[p] *et iacturis*[q] *in tanta gentium multitudine, quam*[r] *non solum de compagii*[s. 3] *in forma stipendii, verum ex multis aliis nunc habemus et habituri sumus cottidie*[t], *difficulter*[u] *remedia valerent apponi*[v], *quin*[w] *eo amplius eosdem gravari contingeret, quo magis transitus noster sive progressus regius impediretur, scribimus*[4] *igitur domino nostro summo pontifici et*[x] *sancti-*

a) quecū *P.* b) *om. PG.* c) coadunante *P;* quo adiuvante *G.* d) feliciter **PD.** e) *om. P.*
c. 3: *PDG.* — a) *superscriptionem om. G.* b) insumacione *P.* c) faciendum *P.* d) rev. — car. *(l. 13) om. D.* e) *om. P.* f) et Vell. *om. G.* g) meo *P.* h) Mediolanen. *P.* i) *om. PD.* k) inierunt *P.* l) ad *P.* m) limitationem *P;* imitationi *D.* n) quia *G.* o) nostros *G.* p) per. et *om. D.* q) facturis *D.* r) qm̄ *P.* s) *sic PDG;* et *add. G.* t) quotidie *DG.* u) difficultates *D.* v) opponi *P.* w) *sic G;* quā *P;* quin — imped. *(l. 29) om. D.* x) *om. P.*

1) *Reg. imp. VIII, nr.* 1952. 2) *De quibus cf. Werunsky p.* 19 *sq.* 3) *I. e. de Magna Compagnia, cui dux erat comes de Landau, quae usque ad id temporis in servitiis ligae contra Vicecomites factae steterat, tunc autem Karolo rege suadente partim dimissa erat. Cf. Matteo Villani IV, c.* 29 *et Werunsky p.* 18. 4) *Quae litterae servatae non sunt; sed*

tatem ipsius attenta supplicatione precamur, quod dominos cardinales pro solempnitate nostre coronationis decretos in curia ad[a] itineris assumptionem expediat et gressus eorum constituat maturari, ut omni dilatione semota ad nos versus Pisas per viam civitatis Ianue vel aliam quamcumque procedant, quam cognoverint breviorem[b]. Et intellecto, quod ad prosecutionem[c] tam singularis honoris nostri vos tamquam specialem amicum nostrum sedis apostolice benignitas duxerit eligendum, dilectionem vestram affectuose petimus et rogamus, quatenus contemplatione nostri, qui de paternitate vestra indubia presumptione confidimus, ad hoc, quod huiusmodi sedis apostolice decretum ad nostre promotionis honorem more cuiuslibet sublato dispendio desiderato fine claudatur, velitis tam in assumptione quam in acceleratione presentis itineris ea laborare solertia, qua pridem nostris promovendis honoribus diligentis amicitie studio frequentius intendistis, 1354.

*f. 115. *disposituri taliter, quod *dies gressus vestri nobis[d] insinuetur celerius cum presentium ostensore, tanto[e] utique[f] nobis maioris dilectionis ostendentes insignia, quanto ad assecutionem honoris predicti pro reipublice[g] gratis[h] compendiis et subiecti[i] nobis[k] populi universalis[l] salute amplioribus desideriis anhelamus.*

Datum Mantue, die XII. mensis Decembris, regnorum nostrorum anno nono. Dec. 12.

Carolus[m] Romanorum et Boemie rex[1].

4. Alia[a] epistola imperatoris ad ipsum cardinalem super acceleratione itineris.

Carolus[2] *Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Boemie[b] rex[c] domino et[c] amico suo domino Ostiensi[d].*

a) ad — assumpt. *om. D.* b) uberiorem *D.* c) persecutionem *PD.* d) *om. P.* e) tandem *P.* f) itaque *G.* g) republica *D.* h) quaesitis *D.* i) subiecta *PG;* subita *D.* k) vobis *DG.* l) universali *DG.* m) Signatum C. R. R. et Bavariae *G; subscriptionem omnino om. PD.*

c. 4: PDG. — a) *superscriptionem om. DG.* b) Boemorum *P.* c) *om. G.* d) episcopo *add. D.*

fit earum mentio in litteris Karoli regis Petro cardinali die 9. *m. Ian. scriptis infra cap.* 5, *p.* 10, *l.* 30. 1) *De subscriptionibus Karoli regis in litteris ad cardinales missis v. Th. Lindner, 'Das Urkundenwesen Karls IV. und seiner Nachfolger', p.* 79 *et* 97. 2) *In Reg. imp. VIII deest. Ab ipso imperatore manu propria hanc epistolam scriptam esse cardinalis testatur in epistola die* 22. *m. Ian. data infra c.* 6, *p.* 11, *l.* 30. *Post medium mensem Decembrem scriptam esse existimat Werunsky, p.* 105, *n.* 2; *ego eodem fere tempore quo prae-*

1354. *Reverendissime pater et domine! De speciali confidentia, quam ad paternitatem vestram habeo, rogo vos, ut acceleretis adventum vestrum, quia periculum est in mora*[1]*; et super hoc credere velitis venerabili episcopo Mindensi.*

Carolus[a] *Romanorum et Boemie rex.*

1355. 5. Epistola[a] imperatoris ad dominum Petrum de Columbario Viennensis dyocesis, Ostiensem et Velletrensem episcopum cardinalem.

Reverendissimo[b.2] *in*[c] *Christo patri ac domino domino cardinali episcopo Ostiensi, amico nostro karissimo.*

Reverendissime pater et amice karissime! Licet alias per venerabilem Theodricum[d] *Mindensem episcopum, principem et consiliarium nostrum dilectum, paternitati vestre intimandum duximus, qualiter intenderemus die Circum-*
Ian. 1. *cisionis dominice in ecclesia sancti Ambrosii Mediolani corona ferrea insigniri, qua*[e] *inter tripharias imperii sacri coronas Romanorum*[f] *reges, predecessores nostri, in secunda sui coronatione sunt soliti coronari, tamen ex*[g] *certis causis*
Ian. 6. *coronatio huiusmodi fuit usque in diem Epiphanie necessario prorogata, qua quidem die in predicta ecclesia a venerabili Roberto electo*[h] *Mediolanensi*[i] *assistentibus nobis venerabilibus Nicolao patriarcha Aquilegensi*[k]*, fratre nostro, necnon episcopis*[l]*, principibus*[l]*, proceribus ac baronibus in multitudine innumerosa consecrati fuimus et inuncti ac eadem corona ferrea Deo auspice solempniter insigniti*[3]*. Sane accelerationem coronationis nostre in urbe Romana*[m] *celebrande prospicientes non solum ad honorem sancte Romane ecclesie ac sacri imperii, verum etiam totius rei publice comodum eodem Deo propitio ac*[n] *salutem*[n]*, sicut per ipsum episcopum Mindensem nuper domino nostro pape*[o] *supplicavimus*[4]*, ita denuo supplicamus, ut vos et alios dominos cardinales pro coronatione nostra ad urbem Romanam*[p] *a se*

a) Carolus rex Romanorum et Bohemiae *G; subscriptionem omnino om. D.*
c. 5: *PDG.* — a) *superscriptionem om. DG.* b) reverendo *D* c) in Chr. *om. D;* in — dom. *(l. 9) om. G.* d) Theodoricum *D.* e) que *P.* f) Romani *D.* g) de *D.* h) epo *G; om. D.* i) Mediolano *D.* k) Aquilensi *D.* l) princ. ep. *D;* episcopis *om. P.* m) Roma *D.* n) *om. D.* o) papa *P.* p) Romam *D.*

cedentem datam esse autumaverim. In illa enim rex se papae 'scribere' dicit; has litteras papae directas a Theoderico latas esse vides infra l. 29 sqq. in c. 5. 1) *Cf. Liv. XXXVIII, 25, 13.* 2) *Reg. imp. VIII, nr.* 1968. 3) *De coronatione v. Werunsky, p.* 32 *sqq.* 4) *Cf. supra p.* 8, *n.* 4.

*f. 115'. *decretos statuere dignetur *iter arripere et, quanto breviori spatio poluerint*[a], *maturare. Hinc est, quod dictam paternitatem vestram sub confidentia, quam de vobis gerimus, attentius deprecamur, quatenus regie contemplationis intuitu ad hoc*[b] *niti velitis et*[c] *benevole*[d] *intendere cum effectu*[e], *ut nostra*[f] *in hiis desideria pro honore sancte matris ecclesie necnon sacri imperii et totius rei publice comodo pariter*[g] *et salute cessante more dispendio compleantur, singulare nobis in eo sincere dilectionis indicium*[h] *ostensuri.* 1355.

Datum Mediolani, die nona Ianuarii, regnorum nostrorum anno nono. Ian. 9.

Carolus[i] *Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Bohemie rex.*

6. Epistola[a] domini Petri de Columbario Viennensis dyocesis, Ostiensis et Velletrensis episcopi cardinalis, ad imperatorem super certificatione recessus sui de curia ad eundem faciendi[b].

Serenissimo[1] *principi et inclitissimo domino domino Carolo Dei gratia regi Romanorum semper augusto.*

Serenissime princeps, inclitissime domine! De receptis nuper in Mediolano iuxta litterarum vestrarum[2] *seriem, quam avide nimium et letanter inspexi*[c], *vestre secunde coronationis honoribus garisus sum gaudio magno valde, rogans Altissimum summa letitie consolatione repletus, ut de bono in melius vestros*[d] *amplificet cum votiva felicitate successus. Ad ea demum, que venerabilis pater dominus*[e] *Theodoricus*[f] *Mindensis episcopus pro parte vestra mihi narravit, gratissimam mihi deferens credentie litteram regia vestra propria manu scriptam*[3], *licet pro variis qualitatibus temporum et pro non parvis et propriis incumbentibus mihi negotiis*[4] *varium potuissem dare predicto*[g] *episcopo in*[h] *persona vestra*[h] *me requirenti responsum, sicut et reverendi patres et domini mei domini*[i] *Albanensis et Portuensis epi-*

a) poterint *P.* b) h[c] *P.* c) et — intendere *om. D.* d) benigne *P.* e) affectu *P.* f) vestra *D.* g) pariterque *P.* h) iudicium *PD.* i) *subscriptionem om. PD.*
c. 6: *PDG.* — a) *superscriptionem om. DG.* b) faciendum *P.* c) aspexi *D.* d) nostros *P.* e) dictus *P.* f) *sic G; G. P;* Guillelmus *D.* g) dicto *G.* h) v. i. p. *P.* i) *om. PD.*

1) *Non est in Reg. imp. VIII.* 2) *Supra c. 5.* 3) *Supra c. 4.* 4) *Praecipue cogitandum de tractatibus inter nuntios regum Angliae et Franciae tunc in curia Avinionensi habitis, cf. infra c. 16.*

1355. *scopi cardinales eorum iustis respectibus*[a] *tam domino nostro
pape quam eidem episcopo reddiderunt circa eorum et meum
de curia Romana discessum pro vestre coronationis in Urbe
solempniis celebrandis*[1], *tamen, quia secundum mei nominis*
cf. Ecclus 26, 21. *derivationem insitam habens petre solide firmitatem ac iuxta
interpretationem ipsius*[b] *agnoscens me vobis de premissorum
observantia placiturum, de me ipso velut erga vestre sereni-*
cf. Deut. 32, 13. *tatis devotionem saxo firmissimo dulce michi plus, quam
scribere valeam, oleum humilitatis ebibi, promissionem*[b*] *meam
de veniendo Romam ad vestre maiestatis honores tam*[c] *ex
domini nostri*[d] *pape*[e] *mandato quam ex eius, cui licet im-
meritus*[f] *presum*[g], *Ostiensis*[h] *ecclesie debito*[i], **sed nec minus* *f. 116.
*ex mee devotionis ad celsitudinem regiam ferventissimo zelo
non obstantibus nonnullorum obloquentium linguis, quorum*[k]
*nunc avaritie, nunc timoris, nunc laboris, nunc de regali
munificentia desperationis aculeis stimulabar, firmiter obser-
vare decrevi. Ecce igitur confidens in*[b] *Domino*[b], *qui* super
cf. Ps. 31, 8. me suos in hac via, qua gradiar, oculos confirmabit *ac*
cf. Iudith 13, 17. *in regie grate maiestatis instinctu, que* sperantes in se non
deserit, *sed eam diligentibus remuneratrix existit, necnon
habens in predicti Mindensis episcopi verbis me pro*[l] *parte
vestra in optima spe constituentis*[m] *fiduciam*[n], *in vestrum*
Febr. 3. *obsequium venire disposui, et in crastino*[o] *Purificationis do-
mine nostre proxime successuro*[p] *meus erga vos purissimus
et firmissimus animus apparebit, quia tunc*[2] *de Romana
curia iustis dumtaxat*[q] *impedimentis*[q] *cessantibus Domino*[r]
concedente discedam[r] *et, donec vos et me locus unus habuerit,
per breviorem et aptiorem quam*[s] *potero viam*[s] *meas
incessanter duce Domino continuabo dietas, ut tunc et semper
exercear*[t], *velut opto*[t], *in beneplacitis regie maiestatis. Quam
Dominus conservet ad votum et semper felicitet actus eius.*

Ian. 22. *Datum Avinione, die XXII. Ianuarii*[u].

Petrus[v] *miseratione ⟨divina⟩*[w] *Ostiensis et Velletrensis
episcopus cardinalis.*

a) responsionibus *G.* b) *om. P.* b*) prouisionem *P.* c) mihi *add. D.* d) mei *D.* e) *om. D.* f) sinceritas *D.* g) prae est *D.* h) Ostiensi *G.* i) debitum *P.* k) quarum *P;* quam *D.* l) *om. G.* m) constituetis *P.* n) fiducia *D.* o) crasti^n *P;* crastinum *D.* p) successure *P;* successurum *G.* q) i. d. *P.* r) disc. conc. Dom. *P.* s) v. q. p. *P.* t) velut aptus exercear *P.* u) 1355 *add. G.* v) *subscriptio in PD perperam titulum c. 7 sequitur; in G temere mutata est:* P. de Columbario Bertrandus episcopus Ostiensis cardinalis tituli sanctae Suzannae legatus apostolicus. w) *om. PD; suppleri.*

1) *Cardinales Albanensis Portuensisque, de quibus cf. supra p.* 6, *tandem Avinione remanserunt neque ad regem coronandum profecti sunt; cf. Werunsky p.* 102 *sq.,* 107. 2) *Re vera cardinalis die* 9. *m. Februarii profectus est; cf. infra c.* 16.

7. Petitio domini Petri de Columbario in consistorio facta pape super pallio sibi tradendo[1]. 1355.

Anno nativitatis Dominice MCCCLV, indictione VIII, die Mercurii IIII. mensis Februarii, pontificatus vero *Febr. 4.* dicti sanctissimi patris et domini nostri domini Innocentii VI. divina providentia pape anno III, idem sanctissimus pater Avinione tunc residens in consueto loco palatiorum suorum tenuit consistorium, in quo fuerunt infrascripti domini[a] cardinales: videlicet miseratione divina

dominus Petrus Prenestinus[b],
dominus Thalayrandus Albanensis,
dominus Bertrandus Sabinensis,
dominus Guillelmus[c] Tusculanensis,
dominus Guido[d] Portuensis et
dominus Petrus Ostiensis et Velletrensis[e] ecclesiarum[f] episcopi cardinales,
dominus Ugo tituli[g] sancti Laurentii in Damaso,
dominus Pastor tituli[g] sanctorum Marcellini et Petri,
dominus Raymundus tituli[g] sancte Crucis in Ierusalem,
dominus Petrus tituli[g] sancti Martini in Montibus,
*f. 116'. *dominus Arnoldus tituli[g] sancti Sixti,
dominus Nicolaus tituli[g] sancti Vitalis,
dominus Guillelmus tituli[g] sancte Marie[a] in Transtyberim et[a]
dominus Adrianus[2] tituli[h] sanctorum Iohannis et Pauli presbyteri[a] cardinales[a];
dominus Galliardus[i] tituli[h] sancte Lucie in Silice,
dominus Bernhardus tituli[h] sancti Eustachii,
dominus Guilielmus tituli[h] sancte Marie in Cosmedin,
dominus Nicolaus tituli[h] sancte Marie in Via lata,
dominus Petrus S. Marie Nove,
dominus Iohannes sancti Georgii ad Velum aureum et
dominus Raynaldus sancti Adriani diaconi[a] cardinales.[a]

In quo quidem consistorio dictus reverendissimus pater dominus Petrus de Columbario Viennensis[k] dyocesis, Ostiensis et Velletrensis episcopus, sacrosancte Romane

c. 7: P; D partim. — a) *om. D.* b) Penestrinensis *D.* c) *sic D;* Guillms *P et sic infra.* d) Quido *P.* e) Welletren. *P.* f) eccl. — card. *(l. 17) om. D.* g) ecclesie *P.* h) ecclesie *P; om. D.* i) Galliandus *P;* Gaillardus *D.* k) Vienen. *P.*

1) *De pallio episcopo Ostiensi in consistorio cardinalium tradendo v. I. H. Bangen 'Die Römische Curie'* (1854) *p.* 79 *sq.* 2) *Recte Audoinus.*

1355. ecclesie cardinalis, qui propter longe diuturnitatis antiqua privilegia[1] sue Ostiensis ecclesie supradicte et consuetudinem hactenus in omnibus Romanorum imperatorum coronationibus inviolabiliter observatam necnon et propter[a] sue multiplicis virtutis industriam[b] ad benedictionis, inunctionis et coronationis predictarum solempnia celebranda per dictum dominum Innocentium VI. papam de consensu dominorum cardinalium predictorum declaratus extiterat et deputatus pariter et assumptus[2],
Febr. 4. eadem die Mercurii, IIII. videlicet mensis Februarii supradicti, coram dominis papa et cardinalibus supradictis dixit: quod ratione prefate[c] sue ecclesie Ostiensis, etiamsi numquam esset ad celebranda solempnia coronationis huiusmodi accessurus, pallium de corpore beati Petri sumptum, in quo plenitudo pontificalis officii designatur, habere debebat[3]; propter quod ipsum pallium petiit et supplicavit instanter, instantius et instantissime sibi tradi[d], aliqua primo de officio seu ministerio, quod sibi ratione dicte sue ecclesie Ostiensis conpetit, subiciendo, secundo et breviter persuadendo, quod gratia illorum sibi nomine quo supra debetur pallium.

Circa primum non obmittendo, quod *rex Almanie in imperatorem promorendus* ratione regni *a Coloniensi* archiepiscopo inungatur, ut notat Hostiensis in Summa Extra De sacra unctione, penultimo versu: *Unctio regis*[4], *et corona ferrea per eundem Aquisgrani coronatur, ut *fol. 117.* recitat Iohannes An(dree) Extra De iureiurando, c. *Romani*, ibi: *Porro*, in Clement.[5], secundum quem debet intelligi, quod notat Innocentius Extra De electione, c. *Venerabilem*, in glo.: *Cassavit enim* etc.[6]; ad que facit epistola CCCXXXIX.[e] Clementis pape IIII, que incipit: *Post clare*[7]; dixit, *quod ex privilegio speciali episcopus Ostiensis consecrat*[f] *papam et inungit imperatorem; ita notat*

a) propriae *D.* b) industria *D.* c) prefati *P.* d) *hucusque D.* e) CCCXIIII *P.* f) cum consecrat *P.*

1) *V. supra p.* 2. 2) *V. supra p.* 5—6. 3) *Iam Marcus papa a.* 336. *episcopo Ostiensi pallium tribuerat; v. MG. Gesta pontif. I, p.* 73; *Kehr, Italia pontificia II, p.* 15, *nr.* 1. 4) *Hostiensis (Heinrici de Segusio cardinalis) Summa ad X de sacra unctione (I,* 15*), num.* 8. 5) *Cf. c. un. de iureiur. (II,* 9*) in Clem.* 6) *Innocentii IV. Apparatus ad c.* 34 *X de elect. (I,* 6*).* 7) *Reg. Vatican.* 33, *nr.* 339; *Martène, Thesaurus II,* 496, *nr.* 490; *Potth.* 20051; *B.-F.-W.* 9792; *Iordan, 'Les Registres de Clément IV', p.* 407, *nr.* 1215.

Hostiensis Extra De privilegiis c. Antiqua[a, 1], et Archid(iaconus) XXIII. distinctione c. *In nomine Domini*[2]. 1355. Illud, quod dictum est de consecratione pape, videtur habuisse ipse Ho(stiensis) a beato[b] Marcho papa et confessore, ut infra dicetur[3]. Iterum quod dictum est de unctione imperatoris, notat etiam ipse Host(iensis) in allega(to) c. *Venerabilem* super verbo *iniungimus*[4]. Coronam vero impendit[c] papa secundum eundem Host(iensem) ibidem super verbo *coronamus*[5], et hoc se fecisse testatur Honorius papa III. in personam Friderici, ut patet in X. coll. De statutis et consuetudinibus contra libertates ecclesie factis, ibi: *Honorius* etc.[6], et habetur in cronica de ipso Honorio facta per fratrem Guidonem Bernardi de ordine Predicatorum[7]. Et ipsam recepisse fatetur ipse Fridericus de manu pape, ut habetur in eadem coll. et titulo incipiente[d] *Fridericus* in principio[8]. Et secundum predicta[e] videtur intelligendus textus predicti c. *Romani*, ibi: *Prefatis*[f], ibi: *et decernentes unctionem et coronationem* etc.[9], et Specula ti(tulo)[g] De[g] lega(tis), ibi: *Nunc ostendendum*, versu XXXIX[10]. Item in Pontificali Romano in parte illa, qua cavetur de benedictione electi in regem Romanorum, inter cetera fit mentio de tribus episcopis videlicet Ostiensi, Portuensi et Albanensi, et ulterius, quod Portuensis unam orationem, Albanensis vero aliam habent in ipsa benedictione dicere, Ostiensis vero habet inungere et quasdam orationes dicere[11]; et[h] adhuc[i] aliqualiter recensendo antiqua[i] se retulit dominus noster papa in hoc, quod dominos Albanensem et Portuensem necnon me episcopum Ostiensem nominavit, ut est supra dictum, rubrica 'Declaratio facta' etc.[12]. Nec dicatur huiusmodi Pontificalis allegationem fore vanam. Nam

a) antiquo *P.* b) vō *P.* c) impedt *P.* d) inc. co. *P.* e) predictam *P.* f) prefati P. g) tide *P.* h) *verba* et — etc. *(l. 30) notam a cardinali adiectam, in copia conficienda in textum receptam esse crediderim.* i) *textui corrupto mederi non potui. Alludi videtur ad verba* antiqua *et recensens supra p. 6 lin. 3 et 5.*

1) *Hostiensis Lectura ad c. 23. X de privil. (V, 33).* 2) *Archidiaconi (Guidonis de Baysio) Apparatus ad Decr. ad c.* 1. *Di.* 23. 3) *Infra p.* 17. 4) *Hostiensis Lectura ad c. 34. X de elect. (I, 6).* 5) *Ibid. paululo infra.* 6) *Coll. X. Const. Frid. II. tit. I. in fine (= Codex Iust. ed. Krüger p. 513, nr. 12); ubi tamen de coronatione nihil dicitur.* 7) *Muratori, SS. rerum Ital. III, 569 D.* 8) *Coll. X. Const. Frid. II. tit. I. in princ. (= Codex l. c. p. 512).* 9) *Cf. c. un. de iureiur. (II, 9) in Clem.* 10) *Guilelmi Durantis Speculum iudiciale I. partic.* 1. *cap.* 2. *'nunc ostendendum' § 39.* 11) *In Pontificalibus Romanis adhuc iuris publici factis (F. A. Zaccaria, Bibliotheca ritualis, I, p. 164) hoc non legitur.* 12) *L. c. cap. 2: cf. supra p. 6, l. 25.*

1355. et C(lemens) papa V. ad quoddam propositum suum allegavit dictum Pontificale, ut patet in allega(to)[a] c.[a], ibi: *Prefatis*[b], ibi quando dicitur: *iuramentum prestitit corporale, quod in libro pontificali Romano prestandum* etc.[1]; et hoc est, quod ibidem super verbo *pontificali* notat Iohannes *An(dree) post Host(iensem), qui dicit dictum *librum* esse *f. 117'. *autenticum*, prout ipse Iohannes An(dree) ibidem deduxit[2]. Iterum in cronicis fratris Guidonis[3] supradicti in parte, qua cavetur de Henrico[4] imperatore, dicitur, quod tres cardinales episcopi, videlicet domini Nicolaus Ostiensis, Leonardus Albanensis et Armandus[5] Sabinensis ecclesiarum episcopi necnon dominus Lucas de Flisco dyaconus cardinalis fuerunt per predictum C(lementem) V. missi Romam[c] ad coronandum ipsum Henricum electum in regem Almanie et Romanorum, licet tres tantum in ipsa coronatione predicta interfuerunt ob hoc, quod predictus Leonardus episcopus Albanensis, antequam Romam pervenisset, obiit; que quidem cronica videtur esse glo(sa) verborum positorum in alleg(ato) c., ⟨ibi⟩[d]: *Prefatis*[b], ibi quando dicitur: *Postremo*[e] *idem Henricus consecrationis et coronationis sue tempore aliud eisdem cardinalibus, quos ad inpendendum sibi huiusmodi consecrationis et coronationis insignia miseramus* ⟨*ad*⟩[d] *Urbem* etc.[1], q(uasi) d(iceret): 'cardinales missi pro hoc fuerunt illi, qui supra nominati sunt'. Nec dicatur cronicarum allegationem fore peregrinam. Nam et Bernardus et Ho(stiensis) in alle(gato) c. *Venerabilem* et Archidiaconus in alle(gata) salutatione VI. libri[6] allegat cronicas. Hec coadiuvant[f]. Nam scripturis antiquis credendum est, ut habetur Extra De prescriptionibus c. *Ad audientiam*[7] cum ibi alle(gatis), et argumentum ff. Fini. regun.[g] le.[h] *In finalibus*[8]. Colligitur clare ex premissis, quod ius consecrandi papam et inungendi electum in regem Romanorum futurum imperatorem ad episcopum Ostiensem ratione sue ecclesie pertinet.

Circa secundum dixit, quod, quia episcopus Ostiensis papam consecrat et imperatorem inungit, ut est supra

a) allegacoe *P.* b) prefatus *P.* c) Roe. *P.* d) *om. P; suppleri.* e) postque *P.* f) coadiuvatur *P.* g) regū *P.* h) li. *P.*

1) *c. un. de iure iurando in Clem. (II, 9).* 2) *V. glossam ibid.* 3) *In parte scilicet, quae luci publicae data non est.* 4) *VII.* 5) *Recte Arnaldus.* 6) *Cf. glossam ad formulam salutationis in prooemio VI^ti^.* 7) *c. 13. X de praescriptionibus (II, 26).* 8) *Dig. X, 1, 11.*

dictum, inde est, quod propter hoc palleatus est, quod 1355.
ita fit. Notat hoc Host(iensis) in alle(gato) c. *Antiqua*[1],
ubi dicit, quod ideo utitur palleo, quia papam consecrat
et imperatorem inungit. Item probatur hoc clare in
officio matutinali beati Marci supradicti[2], quod est in
mense Octobris, ubi cavetur, quod ipse *constituit*, quod
*episcopus Ostiensis, qui episcopos Urbis consecrat, palleo
uteretur et ab eodem episcopus Rome consecraretur*. Idem
etiam narratur in cronicis fratris Guidonis sepe dicti,
videlicet in cronica facta de prefato beato Marco[3]. Hoc
idem cavetur in prima cronica predicti fratris Gwidonis[4],
ubi, postquam fecit mentionem de episcopis cardinalibus,
dixit, quod episcopus Ostiensis dignior est aliis propter
consecrationem pape et utitur palleo. Istud et quedam
alia, que supra dicta sunt per eundem fratrem Guidonem, videtur ipse habuisse ex cronicis fratris Martini[5].
Secundum predicta intelligendus est Host(iensis) in
*f. 118. Summa Extra De usu pallii r(ubrica)[a] **Cui concedendum*[6] in
principio, ubi enarrat certos episcopos, inter quos est
episcopus Ostiensis, quibus palleum debetur. Nec dicatur
ab aliquibus, quod ipse Ostien(sis) circa predicta non
sit credendus, quia pro se seu ecclesia sua dixit et loquebatur, prout Iohannes Monachi de se ipso ut sub
numero cardinalium existente seu contento notavit in
Extravag. Bonifacii[b] pape VIII, que incipit: *Excommunicamus*[7]. Nam prout supra patet, eius opiniones sunt
per alios antea dicte et per alios confirmate; non est
ergo ipse solus in opinione sua. Quin autem beatus
Marcus papa, de quo supra dictum est, ipsum Ostiensem
precessit, non est dubium; nam preesse incipit anno
CCCXXXVIII, ut habetur in cronica de ipso facta per (336).
dictum fratrem Gwidonem[3], de qua superius est facta
mentio. Ostiensis vero Summam suam fecit anno Domini
MCCXXXIX, ut notat eadem Summa Extra De fide 1239.
instrumentorum r(ubrica)[a] II. in II. columpna[8], Apparatum

a) *sic signum quoddam in P minus clare scriptum interpretor.* b) bonificii *P.*

1) *Hostiensis Lectura ad c.* 23. *X de priv. (V,* 33*).* 2) *Breviarium Romanum ad Oct.* 7. 3) *In Floribus cronicorum, apud A. Mai, Spicilegium Rom. VI, p.* 54. 4) *In parte quadam inedita.* 5) *Oppaviensis; MG. SS. XXII, p.* 407, *l.* 18. 6) *Hostiensis Summa ad X de auctoritate et usu pallii (I,* 8*) num.* 3. 7) *Extravag. comm. V de sententia excomm. c.* 1. *in glo. ad verbum 'clericos'.* 8) *Hostiensis Summa ad X de fide instr. (II,* 22*) num.* 3, *in fine. Cf. autem I. F. von Schulte 'Geschichte der Quellen und Litteratur des kanonischen Rechts' II, p.* 126.

1262. vero anno Domini MCCLXII[a], prout notat in alle(gato) ti(tulo) De fide instrumentorum c. *Inter dilectos* super
1355. verbo *in annotatione*[1]. Ulterius laxando dixit episcopus prefatus, quod *in conciliis post papam sedet primus ex speciali privilegio concesso ecclesie Ostiensi*, que *sic favorabilior visa est pro eo, quod papam habet ⟨suus episcopus⟩*[b] *consecrare et imperatorem inungere, propter quod palleatus est*, sicut dictum est. Sic notat Host(iensis) in alle(gato) c. *Antiqua*[2]. Quedam alia privilegia seu prerogativas dixit[c] dictam ecclesiam suam habere, que diligens indagator per se invenire poterit. Et hiis fuit contentus.

Auditis vero supradictis dominus[d] papa velle super hoc deliberare cum fratribus tunc respondit.

8. Decretum domini[a] pape, qualiter dominus[a] episcopus[a] Ostiensis est pallio decorandus.

Febr. 6. Sequenti vero die Veneris, VI. die videlicet mensis Februarii supradicti, anno, indictione ac pontificatu predictis[b] prefatus dominus noster papa prius habita cum omnibus et singulis dominis[c] cardinalibus suprascriptis super petitione ac supplicatione facta per dictum reverendissimum patrem dominum Petrum[d] Ostiensem episcopum de pallio supradicto discussione ac deliberatione matura, etiam, ut moris est, absente dicto domino Ostiensi[e] de dictorum dominorum cardinalium consilio et assensu, licet aliqui pauci tum[f] nimis forte voluntarie, cum de iure seu consuetudine non deberent, oppositum dicerent, deliberavit, decrevit et declaravit ipsum dominum Ostiensem episcopum et successores eius in episcopatu predicto ratione dumtaxat iurisdictionis et prerogative, quibus ipsa Ostiensis ecclesia gaudere dinoscitur, pallium habere debere ac esse honore pallii decorandos[g] et illud sibi *nunc et suis in posterum successoribus rationa- **f. 118'.*

a) MCCXLII *P.* b) *om. P; suppleri ex Hostiensi.* c) dicit *P.* d) *hinc denuo incipit D; praecedit* qui.
c. 8: PD; in G textus temere corruptus, (cf. Salomon l. c. c. IV. nr. 5 B), in fine mutilus, hic non adhibitus. — a) *om. D.* b) supradictis *D.* c) *om. D.* d) Bertrandi *D.* e) Ostiense *D.* f) tum — deberent *(l. 26) om. D.* g) decorandum *P.*

1) *Rectius* 'super verbo indictionis', *Hostiensis Lectura ad c. 6. X de fide instrumentorum (II, 22).* 2) *Hostiensis Lectura ad c. 23. X de privilegiis (V, 33).*

biliter esse tradendum, et mandavit, ut moris est, reverendis in Christo patribus dominis Galhardo de Mota sancte Lucie in Silice ac Bernhardo de Turre sancti Eustachii primis tunc dyaconibus cardinalibus antedictis, ut eidem domino episcopo Ostiensi pallium iuxta ritum ecclesie traderent atque[a] darent[a]. Et superhabundanter etiam[a] declaravit omnibus predecessoribus suis in episcopatu predicto pallium predictum debitum extitisse atque[b] eis[a] illud competisse[c] portare ratione dumtaxat Ostiensis ecclesie supradicte. 1355.

9. Traditio pallii de mandato pape per cardinales domino Petro de Columbario Viennensis[a] ⟨diocesis⟩[b], Ostiensi et[c] Velletrensi[c] episcopo cardinali[c].

Sequenti vero die Sabbati, VII. videlicet[d] die[d] mensis[e] *Febr. 7.*
Februarii supradicti[e], anno, indictione ac pontificatu predictis, fuit ipsi domino Petro[e] episcopo Ostiensi de mandato et[e] commissione dicti domini nostri summi[e] pontificis[f] vive vocis oraculo illis facta[g] ipsum pallium iuxta Romane[h] ritum ecclesie[h] in capella consistorii, in[i] qua singulis aliis assignatur, assignatum et traditum per reverendos patres et[e] dominos[e] de Mota et de Turre cardinales superius[k] nominatos, ad assignationem huiusmodi, sicut dictum est, specialiter deputatos. De cuius quidem pallii assignatione[e] et[e] traditione dicti domini de Mota et de Turre cardinales[e] eidem domino Ostiensi ad eternam rei memoriam suas patentes litteras eorum sigillis sigillatas concesserunt. Quarum tenor sequitur in hec verba:

10. Declaratio[a] dominorum cardinalium commissariorum de traditione pallii domino episcopo Ostiensi.

Universis presentes litteras inspecturis Galhardus sancte Lucie in Silice[b] et Bernhardus sancti Eustachii

a) *om. D.* b) ac *D.* c) competiisse *D.*
c. 9: *PD.* — a) Viennen. *P; om. D.* b) *om. PD.* c) *om. D.* d) d. v. *P.* e) et — summi *om. D.* f) domini pape *D.* g) facto *D.* h) rit. Ro. eccl. *D.* i) in — et *(l. 21) om. D.* k) sup. — deput. *(l. 24) om. D.*
c. 10: *PD; textus G abbreviati lectiones varias non omnes adnotavi.* — a) *superscriptio sic G;* copia littere apostolice de traditione pallii supradicti *PD;* applicatae *per errorem legit Höfler, id quod Werunsky p.* 107. *perperam approbavit.* b) silicie *P.*

1355. *miseratione*[a] *divina*[a] *dyaconi cardinales, commissarii ad*[b] *infrascripta*[b] *a sanctissimo*[c] *in Christo patre et*[c] *domino nostro domino*[d] *Innocentio divina*[b] *providentia*[b] *papa*[e] *VI. specialiter deputati, salutem in Domino sempiternam.*

Ad universitatis vestre notitiam presentium[f] *tenore*[f] *deducimus, quod nos de mandato et*[b] *commissione*[b] *specialibus*[g] *eiusdem domini nostri pape per*[h] *eum*[h] *vive vocis oraculo super hoc nobis factis*[i] *pallium de corpore beati Petri sumptum, plenitudinem videlicet*[k] *pontificalis officii*[l], *reverendo in Christo patri et*[m] *domino domino Petro Dei gratia*[m] *Ostiensi et Velletrensi episcopo sancte Romane ecclesie cardinali ratione ecclesie sue Ostiensis in hoc ab antiquo privilegiate debitum et per ipsum dominum Petrum ut Ostiensem episcopum cardinalem ab eodem domino nostro papa* **cum debita instantia postulatum prefato domino Petro prout*[n] *Ostiensi episcopo cardinali*[o] *die date presentium Avinione in papali*[e] *palatio iuxta ritum et*[p] *consuetudinem eiusdem sancte Romane ecclesie assignavimus et tradidimus in hec verba:* *f. 119.

'Ad[1] *honorem Dei omnipotentis et beate Marie virginis*[e] *et beatorum apostolorum Petri et Pauli et domini Innocentii pape VI. et sancte Romane ecclesie necnon Ostiensis ecclesie vobis commisse tradimus*[q] *vobis pallium de corpore beati Petri sumptum, plenitudinem videlicet*[k] *pontificalis officii*[r], *ut eo certis diebus utamini, qui et prout exprimuntur in privilegiis eiusdem vestre Ostiensis ecclesie super hoc ab apostolica sede concessis, recepto primitus a vobis dicti domini nostri pape et ipsius sancte Romane ecclesie nomine fidelitatis debite solito iuramento.'*

In cuius rei testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum iussimus[e] *et*[e] *fecimus appensionibus roborari.*

Datum in loco[s] *predicto*[s], *anno nativitatis*[e] *Domini*[e]
Febr. 7. *MCCCLV, die VII. mensis Februarii, pontificatus domini*[t] *nostri*[t] *pape anno tertio.*

a) m. d. *hoc loco in G posita; verbum* Galhardus *praecedunt in PD.* b) *om. DG.* c) sanct. — et *om. D.* d) papa *D.* e) *om. D.* f) ten. pr. *G.* g) speciali *D; om. G.* h) *om. P.* i) facto *DG.* k) *om. G.* l) designans *add. G.* m) *pro* et —gratia *D:* domino. n) ut *D.* o) *pro* cardin. — trad. *(l. 18) G:* in ecclesia consistorii palatii. p) et — eiusdem *(l. 18) om. D.* q) tradidimus *P.* r) denotans *add. G.* s) ecclesia consistorii *G.* t) D. nostri *G;* dicti nostri domini *P.*

1) *De hac formula v. Hinschius 'Kirchenrecht' II, p. 30; cf. I, p. 209 sqq.; II, p. 23 sqq.; Ferraris, Prompta bibliotheca canonica s. v. 'archiepiscopus' (ed. 1844: I, p. 395); Chr. Marcelli Sacrarum cerimoniarum lib. I, s. 10. c. 5. apud Hoffmann, Nova scriptorum collectio II, 424.*

11. Visitatio cardinalium qualiter fuit[a] facta per[b] dictum[b] cardinalem in recessu suo de[c] curia[c]. 1355.

Interea tamen[c] et antea et postquam hec acta sunt, dictus reverendissimus[c] dominus Petrus[c] Ostiensis et[d] Velletrensis episcopus cardinalis[d] tam per litterarum[e] et nunciorum[f] predicti domini regis Romanorum[g] frequenter eum incitantes aculeos[h] quam et non minus ex innato sibi festine sollicitudinis et diligentissime cure pruritu necnon et maxime per evolati semel sue de accessu promissionis emissi verbi memoriam in se ipso continue stimulatus magis ac magis satagens, ut verbo simul verax inveniatur et opere, diebus contiguis[c] et[c] continuis visitat[1] omnes et[c] singulos[c] confratres[i] eius et patres[k] dominos cardinales, cum multis ex eis recreationem specierum seu confectionum et potus non[l] preter[m] consuetudinem Romane militantis ecclesie pro sincere caritatis indicio fraterne recipiens, et ab illis exceptus in gaudio gaudiose recedit. *cf. Eclus. 37, 20.*

12. Qualiter domini cardinales visitant dominum Ostiensem.

Simili modo ceteri[a] domini[a] cardinales omnes[1] et singuli singulariter visitant eundem dominum Ostiensem episcopum[b] cardinalem[b], qui recreationem similem omnibus honorifice nimium et caritative[c] preberi more suo letissimo corde mandavit[d].

13. Zelus et fervor, quos habet dominus Ostiensis ad implendum mandatum domini nostri pape Innocentii.

*f. 119'. *Et licet visitationem huiusmodi cum ferventi studio sollicitudinis agat, tanto tamen ad confirmandam[a] illam ferventius incitat, quanto per dominum papam et per litteras commissionis eiusdem, quarum *mandatum latum* *cf. Ps. 118, 96.*

c. 11: *PD.* — a) fuerit *D.* b) per predictum *D.* c) *om. D.* d) et — card. *om. D.* e) litteras *D.* f) nuncios *D.* g) Romani *P.* h) aculeos — sue *(l. 10) om. D.* i) fratres *D.* k) et *add. P.* l) vero *D.* m) propter *D.*
c. 12: *PD.* — a) ceterique *P.* b) *om. D.* c) caritatē *P.* d) mandat *D.*
c. 13: *P.* — a) *fortassis* conficiendam.

1) *Cf. Iacobi Caietani Ordinarium, nr.* 117 *(apud Mabillon, Museum Italicum II, p.* 438*).*

1355. *nimis* atque latissimum *finis consumationis* huiusmodi existit tenoris et continentie subsequentis, expressius incitatur:

14. Copia commissionis pape super coronacione imperatoris formam ipsius coronationis continentis[a].

Innocentius[1] *episcopus servus servorum Dei venerabili fratri Petro episcopo Ostiensi, apostolice sedis nuntio, salutem et apostolicam benedictionem.*

Ps. 44, 3. Speciosus forma pre filiis hominum *Iesus Christus militantem ecclesiam, sponsam suam, sicut potestatis plenitudine*[b] *ad salutare orbis regimen communivit*[c], *sic etiam, ut decoro gloria sponso iuncta*[d] *pulchrior appareret*[e], *honorum*[f] *fascibus et scemate dignitatum quasi quibusdam renitentibus*[g] *margaritis ornavit*[h]. *Sed illud ei concessit glorie potioris insigne, quod ipsa sublimioribus quibuscumque potestatibus, quibus idem ipse Christus eam pretulit, universaliter omnibus velut sol copiosus*[i] *proprii luminis erogator ad ornatum adiciens, quo largius de plenitudine bonorum suorum communicat aliis, eo refulget*[k] *amplius, eo resplendet*[l] *potius et est honoratior in se ipsa.*

Dudum siquidem post electionem de karissimo in Christo filio nostro Carolo rege Romanorum illustre celebratam[2] *concorditer*[m] *per principes regni Almanie in*[n] *electione regis Romanorum vocem habentes, cum imminet pro tempore facienda, felicis recordationis Clementi pape sexto, predecessori nostro, per solempnes dicti regis ambasiatores et nuncios*[3] *ad ipsius predecessoris presentiam destinatos electionis eiusdem presentato decreto*[4] *ac tam super ipsius electionis*

c. 14: P; D partim (p. 22 l. 4 — p. 29 l. 25); S partim (infra p. 25 l. 16 — 30 l. 3). Extat praeterea in Registro Vaticano 239 f. 6. ep. 6. (R), quem textum secundum editionem ab A. Theiner, Codex dominii temporalis s. Sedis, II, p. 279 paratam ad corrigendas vel confirmandas aliorum librorum lectiones hic illic adhibui. — a) continens *D.* b) *sic R;* plenitudinem P. c) etc. *add. D;* sic — ipsa (*l.* 21) *om. D.* d) *sic R;* iuncto *P.* e) *sic R;* appet *P.* f) honorem *P.* g) *sic R;* remittentibus *P.* h) *sic R;* ornatur *P.* i) *sic R;* cupiosus *P.* k) refulgit *P.* l) resplendit *P.* m) misericorditer *D.* n) *om. P.*

1) *Reg. imp. VIII 'Päbste' nr.* 46; *cf. Reg. imp. VIII, nr.* 2014, 2015, *quibus litteris haec commissio ad verbum inserta est. Eiusdem tenoris commissionem papa eodem die Aegidio (Albornoz) cardinali legato misit, quam habes apud A. Theiner, Codex dominii temporalis s. Sedis, II, p.* 280. *Qui legatus ad coronationem non venit.* 2) *De qua cf. MG. Const. VIII nr.* 1 *sqq.; nr.* 63—72. 3) *Quinam fuerint, non satis apparere iam notavimus MG. Const. VIII, p.* 93. 4) *Cf. MG. Const. VIII, p.* 92. *In verbis sequentibus repetuntur ea, quae dixit*

1355. *forma quam super ydoneitate ac sufficientia et habilitate*[a] *persone dicti regis informatione habita diligenti per quosdam*[1] *ex fratribus predecessoris ipsius, de quorum numero tunc eramus*[2], *quibus idem predecessor informationem huiusmodi duxerat committendam, ac per commissarios huiusmodi facta predecessori memorato in presentia dictorum fratrum de informatione habita super hiis relatione fideli, dictus predecessor de fratrum consilio predictorum ad devote ac humilis supplicationis instantiam per dictos ambasiatores et nuncios eidem predecessori frequenter effusam prefatum regem in specialem filium suum et ecclesie memorate suscepit, sibi suos favorem et gratiam benigne concedens, ac ipsius* *f. 120. *regis persona ydonea reputata eum* *denominavit*[b], *denunciavit, assumpsit et declaravit regem Romanorum, et approbans*[c] *personam ipsius eum*[d] *sufficientem et*[d] *habilem*[e] *declaravit ad suscipiendum*[f] *imperialis celsitudinis dignitatem, decernens unctionem, consecrationem et coronationem imperiales per manus suas eidem regi oportunis loco et tempore impendendas, ac supplens ex certa scientia et de plenitudine apostolice potestatis omnem defectum, si quis aut ratione forme aut ratione regis predicti aut electorum suorum personarum seu ex quavis alia ratione vel causa in huiusmodi electione intervenerat quovis modo, ac precipiens omnibus fidelibus et vasallis imperii, ut prefato regi sicut regi Romanorum in imperatorem promovendo intenderent efficaciter ac parerent. Postmodum vero*[g] *predecessore ipso, prout Domino placuit, nature debitum exsolvente*[3] *nobisque licet immeritis ad fastigium apostolice dignitatis assumptis*[4] *prefatus rex per venerabilem fratrem nostrum Theodericum episcopum Mindensem, nuncium et ambasiatorem, ac litteras*[5] *eius nobis intimare curavit, quod ipse Ytalie partes eidem imperio subiectas intraverat et ab incolis et habitatoribus civitatum aliorumque locorum Lombardie honorifice pacificeque receptus unctionem et dyadematis imperialis insignia in basilica principis apostolorum de Urbe Deo propitio susci-*

a) huilitate (with m written above) *P.* b) connominavit *D.* c) appobat *P.* d) *om. D.* e) *sic R;* humilem *P; om. D.* f) suscipiendam *D.* g) *om. P.*

a. 1346. *Clemens VI. in approbatione Karoli IV., MG. Const. VIII. nr.* 100, *p.* 163; *ad quae cf. etiam instrumentum super approbatione ibid. nr.* 101. 1) *Sex cardinales; cf. Const. l. c. p.* 164. 2) *Innocentius VI. tunc (a.* 1342—1352*) tituli S. Iohannis et Pauli cardinalis erat.* 3) 1352. *Dec.* 6. 4) *Electus* 1352. *Dec.* 18; *consecr. Dec.* 23. 5) *Hodie deperditas; cf. supra p.* 6 *n.* 1.

1355. *pere in proximo disponebat, et intuens sicut princeps discretionis et circumspectionis virtute conspicuus, quod nobis in partibus cismontanis*[a] *multorum gravium et urgentium negotiorum involucro prepeditis huiusmodi unctionis et coronationis insignia per manus nostras non possent ei in basilica memorata concedi, per dictos episcopum et litteras nobis humiliter supplicavit, ut per aliquos de fratribus*[b] *nostris huiusmodi unctionis et coronationis aliaque insignia impendi in dicta ei basilica facere dignaremur. Nos autem, qui ad ipsius regis honoris et status incrementa ex paterne caritatis instinctu affectionem gerimus promptiorem, huiusmodi antefati regis litterarum serie et que idem episcopus verbo subiunxit diligentius intellectis, attendentes, quod, sicut idem quoque rex consideravit prudenter et provide, sic huiusmodi negotiorum pondere premimur et eorum nodis implicitis implicamur, quod coronationis et unctionis et aliis solempniis peragendis eisdem non possemus nostram presentiam exhibere, et cupientes in executione solempniorum ipsorum, quibus mente aderimus, per ministros, quos tanti negotii celebritas exigit, suppleri corporalis absentie nostre vices, ad te ac*[c] *dilectum filium nostrum Egidium tituli sancti Clementis *presbyterum cardinalem apostolice sedis legatum, quos virtutum grandium*[d] *splendor illustrat*[e] *quosque in magnis et arduis operarios utiles multa experientia conprobavit, considerationis nostre direximus oculos, et sperantes, quod industria tua et legati prefati, que in quibuscumque semper operibus emicuit clarior, hoc*[f] *etiam insigne opus ad Dei laudem et gloriam ac honorem et decus ipsius ecclesie sponse sue ipso prestante, qui bonarum director est actionum, laudabiliter exequetur, memorati regis devotis supplicationibus inclinati te dictumque legatum ad celebritatem huiusmodi honorabiliter*[g] *peragendam*[h] *ministerii deputamus. Quocirca*[1] *fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus ad eandem Urbem te personaliter conferens ac ibidem die, quam idem rex ad hoc duxerit eligendam*[2], *cum legato conveniens*[i]

*f. 120'.

a) *sic DR;* transmontanis *P.* b) confratribus *P.* c) ad *P.* d) gaudium *P.* e) *om. P.* f) hoc — inclinati (*l.* 30) *om. D.* g) *sic R;* honoral *P;* honorabilem *D.* h) peragenda *P.* i) conveniretis *P.*

1) *Ad sequentia et ad ordinem coronationis cf. commissionem coronationis Heinrici VII. a.* 1311. *a Clemente V. papa cardinalibus datam (MG. Const. IV, nr.* 644, *p.* 609 *sqq.), quae ad verbum fere hic repetitur.* 2) *Diei ad coronationem eligendi permissionem regi papa dedit in litteris item Ian.* 31. *scriptis; Reg. imp. VIII 'Päbste', nr.* 44.

memorato tu[a] *in dicta basilica missam celebres et regem inungas eundem et tu*[a] *dictusque legatus regi prefato et karissime in*[b] *Christo*[b] *filie nostre Anne regine Romanorum illustri, uxori sue, mitras et dyademata imperii ac eidem regi sceptrum, pomum et gladium ac alia solempnia, prout infra patentius clariusque distinguitur, tribuatis ipsorumque inclitos vertices insigniis eorundem adhibitis*[c] *vetuste consuetudinis solempnitatibus*[c] *decoretis. Et ne quis in huiusmodi peragendis solempniis*[b] *error possit intervenire, quod absit, modum et formam agendorum, et ubi et per quas personas agenda fuerint, particulariter et distincte duximus presentibus inserenda*[d], *prout in archivo ipsius ecclesie et pontificali ordinario*[1] *continetur.* 1355.

Quorum forma talis est:

[ORDO CORONATIONIS][e, 2].

Cum[f] *rex in*[g] *imperatorem*[h] *electus pervenerit ad portam Collinam*[i, 3], *que est iuxta castellum Crescentii, recipiatur honorifice a clero Urbis cum crucibus et thuribulis et processionaliter deducatur usque ad gradus basilice sancti Petri, cantantibus universis: 'Ecce mitto angelum meum' etc., camerariis eius missilia spargentibus ante ipsum et prefecto Urbis gladium preferente. Cum autem pervenerit ante basilicam in platea, que Cortina vocatur, dextrandus est a senatoribus usque ad gradus predictos; ubi eo descendente tradendus est equus, cui rex insederat, illis. Interim autem summus pontifex cum omnibus ordinibus*[k] *suis*[k] *preparet*[l] *se in secretario tamquam celebraturus divina, et processionaliter exiens usque ad suggestum arce superioris, que est in capite graduum, super faldestorium ibi sedeat consedentibus super gradus a parte dextra episcopis et presbyteris, a sinistra vero dyaconis cardinalibus, et in proximiori*
*f. 121. *gradu subdyaconis *et accolitis, primicerio et cantoribus astantibus circa illos cum magnatibus et nobilibus, officialibus et ministerialibus aule papalis. Tunc rex cum archiepiscopis et episcopis, principibus et magnatibus suis ascendens ad*

a) cu *P.* b) *om. P.* c) sol. vet. cons. adhib. *P.* d) inferenda *P.* e) *hanc superscriptionem addidi.* f) *abhinc S.* g) *om. DS.* h) imperator *DS.* i) Cellinam *P;* Colinam *S.* k) s. ord. *P;* suis *om. S.* l) preparat *PD.*

1) *I. e. in libro tali, qualem saec. XIV. conscripsit Iacobus Caietanus (ed. Mabillon, Museum Italicum II,* 243 *sqq.; cf. Labande in 'Bibliothèque de l'école des chartes' LIV* (1893) *p.* 45 *sqq.).* 2) *Ordinem enotavit I. Schwarzer in 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' XXII,* 166, *nr.* 18. *Cf. etiam supra p.* 24 *n.* 1. 3) *Porta Castello.*

1355. *summum pontificem reverenter osculetur pedes ipsius, et offerens ei aurum, quantum sibi placuerit, benigne recipiatur ab eo ad osculum et amplexum. Quo demum surgente rex ipse a parte dextra et prior dyaconorum a parte sinistra deducant eum usque in ecclesiam sancte Marie in Turribus*[1], *ubi ante altare subdyacono ewangelii textum tenente rex super illud corporaliter prestet huiusmodi iuramentum:*

'Ego Carolus rex Romanorum, futurus annuente Domino imperator, promitto, spondeo et polliceor coram Deo et beato Petro, me de cetero protectorem et defensorem fore summi pontificis et sancte Romane ecclesie in omnibus necessitatibus et utilitatibus suis, custodiendo et conservando possessiones, honores et iura eius, quantum divino fultus adiutorio fuero, secundum scire ac[a] *posse meum recta ac*[b] *pura fide. Sic me Deus adiuvet et haec*[c] *sancta evangelia'*[c].

Forma[d] *autem iuramenti prestiti in Avinione per procuratores et nuncios predicti regis Romanorum tempore sue coronationis renovandi talis est:*

'Vobis[2] *sanctissimo patri et domino ⟨domino⟩*[e] *C(lementi) divina providente clementia pape VI. nos Arnestus archiepiscopus Pragensis, Ademarus comes Valentinensis, Henricus comes de Salmis, Gerardus de Grandiprato de Euzalisia*[3], *Gautherus de Montilhio et Iohannes de Asperomonte, Gerardus de Magnaco*[f] *archidiaconus de Bauthesio*[g, 4] *in ecclesia Constantiensi*[5], *Rodulphus dictus Loyze officialis Treverensis, Iohannes de Pistorio decanus ecclesie sancti Salvatoris Traiectensis et Nicolaus de Lucemburgo prepositus ecclesie Sacensis Pragensis dyocesis, nuncii et procuratores serenissimi principis domini Caroli Romanorum regis, habentes ad omnia infrascripta plenam et generalem ac liberam potestatem et speciale mandatum ab eodem, prout constat per predictas patentes litteras*[6] *et per aliud publicum instrumentum*[7], *quorum tenores superius*[8] *continentur, ipsius vice et nomine domini nostri regis predicti et in animam*

a) et *P.* b) et *DR.* c) *sic S;* hec sancta etc. *D;* hec etc. *P.* d) Forma — renovabit *(p. 27 l. 20) om. DS.* e) *om. P; suppleri ex R.* f) *sic R;* Magrato *P.* g) *sic R;* Borithosio *P.*

1) *Cf. Armellini 'Le chiese di Roma' p.* 381. 2) *Continetur in instrumento super approbatione regis* 1346. *Nov.* 6. *dato; MG. Const. VIII, nr.* 101, *p.* 165. 3) *I. e. Huffalisia.* 4) *Baupte.* 5) *Coutances.* 6) *MG. Const. VIII, nr.* 95. 7) *Ibid. nr.* 98. 8) *Videlicet in instrumento super approbatione supra n.* 2 *citato, ex quo hoc iuramentum petitum est.*

ipsius promittimus et iuramus per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per hec sancta Dei ewangelia et per hoc lignum vivifice crucis et per has reliquias sanctorum: quod nunquam vitam aut membra aut ipsum[a] honorem, quem habetis, sua voluntate aut suo consensu aut suo consilio aut sua exhortatione perdetis. Et in Roma nullum placitum aut ordinationem faciet de omnibus, que ad vos pertinent aut ad Romanos, sine vestro consilio et assensu. Et quidquid *f. 121'. *de terra Romane ecclesie* **pervenit ad ipsum aut perveniet, vobis reddet, quam citius poterit. Et quandocumque in Lombardiam aut Tusciam[b] aliquem mittet[c] pro terris aut iuribus suis gubernandis, quotiens mittet, faciet iurare eum, ut adiutor vester sit ad defendendum terram Romane ecclesie et Romanam ecclesiam secundum suum posse. Et si permittente Deo dictus dominus noster rex Romam venerit, sanctam Romanam ecclesiam et vos, rectorem ipsius, et successores vestros exaltabit secundum suum posse. Et cum Rome vel alibi per vos in imperatorem fuerit coronatus, dominus noster rex predictus dictum iuramentum et alia fieri consueta ad requisitionem vestram tempore coronationis sue personaliter renovabit'.* 1355.

Deinde summus pontifex cum ordinibus suis[d] ad altare procedit et facta ibi oratione[e] ad sedem ascendit, rege cum suis tribus episcopis, videlicet Ostiensi, Portuensi[f] et Albanensi in ecclesia sancte Marie in Turribus remanente, ubi a canonicis sancti Petri receptus in fratrem imperialibus induatur insigniis, dato ipsius pallio camerario domini pape. Qui precedentibus illum canonicis et cantantibus: 'Petre amas me' etc. cum ad hostium basilice principis apostolorum pervenerit, que porta argentea nuncupatur, deducentibus eum hinc inde comite Lateranensis palatii et primicerio iudicum Romanorum, Albanensis episcopus ante ipsam portam argenteam hanc super eum benedictionem effundat: 'Deus, in cuius manu corda sunt regum' etc. Cum autem intra ecclesiam in medio[g] rote[g, 1] pervenerit, Portuensis episcopus hanc orationem super eum decantet: 'Deus inenarrabilis auctor mundi' etc. Qui cum ad confessionem beati Petri pervenerit, prosternat se pronus in terram et prior dyaconorum super eum faciat letaniam. Qua finita prior presbyterorum dicat orationem Dominicam cum capi-

a) *sic R;* ipsius *P.* b) Bustiam *P.* c) mittat *P.* d) *om. D.* e) coronatione *P.* f) et Port. *P.* g) *sic R;* mediorate *P;* medio rate *DS.*

1) *Lapis ille celeberrimus rotundus porphyreticus in parimento basilicae.*

1355. *tulis istis: 'Salvum fac servum tuum, Domine', 'Mitte ei auxilium de sancto'*[a], *'Domine, salvum fac regem'. Ac deinde dicat orationem istam: 'Actiones nostras quesumus, Domine' etc. Post hec procedant ad altare sancti Mauritii, ubi Ostiensis episcopus ungat ei de oleo exorcisato brachium dextrum et inter scapulas, hanc orationem dicendo: 'Domine Deus omnipotens, cuius est omnis potestas' etc.; item aliam orationem: 'Deus, Dei filius*[b], *Iesus Christus' etc. Hiis itaque peractis ascendat*[c] *rex ad altare beati Petri, ubi summus pontifex facta confessione recipiat eum ad osculum sicut unum ex dyaconibus, ipseque procedat ad pulpitum vel ambonem, ubi thalamus constructus de lignis* **et ornatus de* *f. 122. *palleis*[d] *debet ei esse paratus, cum suis archiepiscopis et episcopis, principibus et magnatibus secundum capacitatem loci consistat. Primicerius autem et scola cantorum in choro ante altare decantent introitum et post 'Kyrie eleyson' et ympnum angelicum decantata summus pontifex dicit orationem, que competit illi*[e] *diei*[e], *et hanc orationem*[e] *pro ipso imperatore: 'Deus regnorum omnium' etc. Item aliam*[f] *orationem: 'Suscipe*[g], *Domine, preces' etc.; item aliam orationem*[g]*: 'Deus, qui ad predicandum' etc.*[f]. *Cum lecta fuerit epistola et graduale decantatum, imperator ascendat processionaliter ad altare, ubi summus pontifex imponit ei mitram clericalem in capite ac*[h] *super mitram imperatorium dyadema dicens: 'Accipe signum glorie' etc. Deinde sceptrum et pomum aureum tradit*[i] *ei et post cetera gladium ita dicens: 'Accipe gladium ad vindictam' etc. Qui coronatus incedens*[k] *portet*[l] *in dextera manu pomum, in sinistra sceptrum et sic ad thalamum redeat. Ipsoque ibi cum principibus suis consistente prior subdyaconorum cum subdyaconibus Romane curie et capellanis aule imperialis ad pectorale dextrum ante crucifixum argenteum laudem imperatori alta voce decantent hoc modo: 'Exaudi Christe'. Scriniarii vero Urbis sericis capis induti ante pectorale consistentes in choro respondeant: 'Domino C(arolo) invictissimo Romanorum imperatori et semper augusto salus et victoria'. Qua laude tertio repetita prior subdyaconorum cum suis tribus vicibus dicat: 'Salvator mundi', et scriniarii vicissim respondeant: 'Tu illum adiuva'. Deinde iste cum suis duabus vicibus dicat: 'Sancta Maria', et illi vicissim respondeant: 'Tu*

a) alto sancto *P.* b) filio *P.* c) ascendit *P.* d) palliis *DR.* e) *om. S.* f) *pro* aliam — etc. *(l. 21)*: plures orationes *S.* g) susc. — orat. *om. P.* h) et *PS.* i) tradidit *P;* tradat *R.* k) incedat incedens *P;* accedens *S.* l) portans *S.*

illum adiuva'[a]. *Et*[b] *sic*[b] *deinceps: 'Sancte Michael', 'Sancte Gabriel', 'Sancte Raphael'*[c], *'Sancte Ioannes Baptista', 'Sancte*[c] *Petre'*[d], *'Sancte Paule', 'Sancte Andrea', 'Sancte Stephane', 'Sancte Laurenti', 'Sancte Vincenti', 'Sancte Silvester', 'Sancte Leo', 'Sancte Gregori', 'Sancte Benedicte', 'Sancte Basili'*[e], *'Sancte*[f] *Saba', 'Sancta Agnes', 'Sancta Cecilia'*[d], *'Sancta Lucia'*. Quibus finitis isti bis dicant: 'Kyrie eleyson', et illi vicissim respondeant: 'Christe eleyson', ac deinde simul omnes: 'Kyrie eleyson'. Post hec*[g] *ewangelio*[a] *decantato imperator corona et manto depositis accedat ad summum pontificem et offerat ad pedes eius aurum, quantum sibi placuerit. Ipsoque pontifice descendente pro perficiendis missarum misteriis ad altare imperator more subdyaconi offerat ei calicem *et ampulam et stet ibi, donec pontifex ad sedem reversus communicet, sacramque communionem de manu eius suscipiat cum osculo pacis, ac sic ad thalamum rediens in ambone resumat mantum pariter et coronam. Missaque finita pontificalem benedictionem reverenter accipiat et statim procedat ad locum, ubi debet summus pontifex equitare. Et cum ipse pontifex equum ascenderit, teneat stapedium selle eius et arrepto freno aliquantulum ipsum addextret. Moxque suum equum ascendens procedat iuxta summum pontificem usque ad ecclesiam sancte Marie in Transpadina*[1], *ubi dato sibi osculo ad*[h] *invicem non corde sed corpore separentur*[i]. 1355. *f. 122'.

Si vero regina fuerit coronanda, debet super lectorium ex opposito thalamus preparari, ubi cum duabus ad minus puellis et aliquibus ex principibus imperii tam ecclesiasticis quam mundanis resideat. Et post coronationem imperatoris deducatur ad altare ante summum pontificem amicta regalibus indumentis. Cui summus pontifex mitram imponat, ita quod cornua mitre sint a dextris et sinistris et super mitram imponat coronam ita dicendo: 'Accipe coronam imperialis excellentie' etc. Coronata vero regina reducatur ad thalamum. Et post evangelium ducatur ad oblationem summo pontifici exhibendam stetque in gradibus iuxta obsidiam[k, 2]

*) sancta Catharina *add. P.*

a) *sequitur* litaniis finitis et evangelio in fine *S.* Et — ewangelio *(l. 10) om. S.* b) etc. *P.* c) Raphael — sancte *(l. 3)* om. *D.* d) etc. *add. D;* Sancte Paule — Cecilia *(l. 7) om. D.* e) Blasi *P.* f) sancta *P.* g) hoc *P.* h) ab *P.* i) *hucusque* D. k) *sic PS;* absidiam *R.*

1) *'S. Maria in Traspontina', in via 'Borgo Nuovo'.* 2) *I. e. apsidem.*

1355. *versus altare sancti Leonis, donec de manu summi pontificis post imperatorem sacram communionem accipiat. Et tunc ad thalamum reducta permaneat usque ad finem misse*[a].

Consuevit autem imperator larga presbyteria omnibus ordinibus exhibere, quibus ea, cum coronatur[b], *summus pontifex elargitur, videlicet episcopis, presbyteris et dyaconis cardinalibus, primicerio et cantoribus, subdyaconis, basilicariis et regionariis, universitati cleri Romani, capellanis et ceteris officialibus et ministerialibus curie, prefecto Urbis, senatoribus, iudicibus, advocatis et scriniariis ac prefectis navalium.*

Consuevit etiam rex, quando descendit de monte Gaudii[1] *et venit ad ponticellum*[2] *prestare hoc*[c] *iuramentum Romanis:*

'Ego Carolus[d] *rex futurus imperator iuro me servaturum Romanis bonas consuetudines suas. Sic me Deus adiuvet et hec sancta Dei' etc.*

Quia[3] *vero propter nostram absentiam nonnulla solempnia ex predictis personam nostram tangentia expedit intermitti, volumus atque decernimus, quod non obstantibus hiis, que superius describuntur, in gradibus scalarum dicte *basilice principis apostolorum idem rex Romanorum solempnitate et honorificentia debitis recipiatur ad osculum per te ac legatum eundem stantes in ordinibus vestris, indutos tamen omnes pluvialibus, processionaliter obviantes eidem cum subdyaconis et accolitis, primicerio et cantoribus, astantibus circa te dictumque legatum magnatibus, nobilibus et officialibus ac ministerialibus aule nostre. Aurum vero, quod rex in eisdem gradibus apostolico consuevit offerre post*[e] *genus flectionem et deosculationem pedum, obmissis illis, quas nec tibi nec dicto legato faciat idem rex, quia soli Romano pontifici competunt et debentur, in eodem loco per eundem regem tibi et dicto legato humiliter offeratur ita dicentem*[f]*:* *f. 123.

'Si sanctissimus pater dominus noster dominus Innocentius summus pontifex esset hic presens, sibi offerrem

a) *hucusque S adhibetur. Textus corruptus valde abbreviatus, qui ibi sequitur, nullius est momenti.* b) *sic R;* coronatione *P.* c) *sic R;* hic *P.* d) Karolus *P.* e) *sic R;* non *P.* f) *sic R;* dicente *P.*

1) *Scilicet in introitu Urbis, v. Waitz, 'Deutsche Verfassungsgeschichte' VI*², *p.* 240. 2) *Pons parvus quidam extra Urbem situs; cf. infra c.* 45 *et Diemand 'Das Ceremoniell der Kaiserkrönungen' p.* 53. 3) *In sequentibus ordo noster ab ordine a.* 1311. *dato supra p.* 24, *n.* 1. *citato hic illic discrepat.*

aurum istud presentialiter[a]; sed propter eius absentiam 1355. offero sibi aurum istud, vobis, dominis episcopo et legato, recipientibus illud vice ac nomine dicti domini nostri pape'.

Quo facto idem rex existens in medio tui et dicti legati veniat cum utroque vestrum ad altare sancte Marie in Turribus et, cum ibidem fuerit, publice in presentia tui et dicti legati recipientium nostro et ipsius Romane ecclesie nomine prestet idem rex sacramentum suo expresso proprio nomine de verbo ad verbum, prout superius continetur [1]. Renovet etiam sacramentum per procuratores suos prestitum sue approbationis tempore coram vobis secundum tenorem suprascriptum [2]. Et si in adventu suo in gradibus, ubi eidem tu et legatus obviabitis, antefatus renovationem predictam facere preeligeret[b], contentamur. Tu vero, ut premittitur, missam celebres et regem predictum inungas, prout in ordinario [3] continetur. Letanias dicat dyaconus, qui tibi celebranti in missarum solempniis ministrabit. Orationem autem, quam dicere deberet[c] prior presbyterorum cardinalium, dicat idem legatus. Prestito autem in capella sancte Marie de Turribus iuramento predictus legatus cum rege remaneat memorato. Orationem vero, que dicenda competit episcopo Albanensi, tu dicas loco et tempore debitis; sed orationem, quam dicere deberet[c] Portuensis episcopus, si adesset, dicat prefatus legatus. Receptio[d] autem ad osculum inter dyaconos cardinales post confessionem in altari beati Petri factam, quia soli Romano pontifici competit et concurrit cum osculo pectoris, obmittatur. Tu autem et predictus legatus imponatis
*f. 123'. mitras suo modo regi suoque[e] regine predictis, *prout in dicto ordinario de summo pontifice continetur, et dyademata regi et regine predictis. Verba vero dicenda in impositione dyadematum, scilicet: 'Accipe signum glorie' quoad regem, item: 'Accipe coronam imperialis excellentie' quoad reginam, dicat idem legatus alte atque sonore, ita quod ab assistentibus[f] audiantur. Licet enim ratione presbyteratus[g] hoc eidem[h] legato non competat, quia tamen ipse in legatione nostram representat personam, hoc per eum volumus adimpleri. Et tu verba eadem voce submissa dicas, sic ut nequaquam audiri possint[i], sicut in consecrationibus prelatorum fieri con-

a) *sic R*; principaliter *P*. b) *sic R*; preeligerit *P*. c) *sic R*; debet *P*. d) *sic R*; recepto *P*. e) *scil.* modo; sueque *PR*; *correxi ad fidem ordinis a.* 1311. *MG. Const. IV, p.* 612, *l.* 31. f) assistantibus *P*. g) poratus *P*. h) *sic R*; idem *P*. i) *sic R*; possit *P*.

1) *Supra p.* 26 *l.* 8 *sqq.* 2) *Supra p.* 26 *l.* 19 *sqq.* 3) *Cf. supra p.* 25, *n.* 1.

1355. *suevit per coassistentes principaliter consecranti. Verba autem competentia in assignatione gladii post sceptrum et pomum aureum ipsumque gladium per te et legatum eundem tradita, scilicet: 'Accipe gladium ad vindictam malefactorum' etc., tu idem alta et sonora voce dicas et proferas, predicto legato submissa voce eadem verba dicente, prout in verbis impositionum mitrarum et dyadematum superius est expressum. Decantato autem ewangelio rex coronandus ⟨offerat aurum⟩[a], quod ad pedes Romani pontificis consuevit offerri, ad pedem maioris altaris, quod tu et legatus idem simul nostro recipiatis nomine. Cetera vero solempnia peragantur cum omni solempnitate et honorificentia, prout in ordinario continentur. Oblatio vero calicis et ampulle per imperatorem iam coronatum decantato ewangelio corona et manto depositis more subdyaconi Romano facienda pontifici et assistentia eidem facienda per imperatorem, donec Romanus pontifex ad sedem propriam revertatur, quia soli[b] Romano pontifici competunt, obmittuntur. Idem tamen imperator, si voluerit, statim sacram communionem de manu recipiat celebrantis, osculo tamen obmisso. Quibus peractis ad thalamum rediens in ambone resumat mantum pariter et coronam. Processus autem eiusdem imperatoris ad locum, ubi summus pontifex deberet equitare, et detentio stapedii sellae ejus et arrepto freno equi, cui Romanus pontifex insideret, adextratio officiique stratoris exhibitio, quia soli Romano pontifici competunt et presentiam ipsius exigunt corporalem, obmittuntur omnino. Reliqua autem solempnia, prout exprimuntur in ordinario, *solemniter et honorifice compleantur.* *f. 124.

Quia autem, ut ex predictis apparet, multe observantie multaque solempnia multeque reverentie et honorificentie Romano pontifici competentia propter nostram absentiam obmittuntur[c], protestamur et volumus et apostolica auctoritate decernimus, quod nullum ex hoc iuris vel facti Romane ecclesie ac nobis nostrisque successoribus preiudicium generetur, quin, cum casus regis Romanorum ⟨in⟩[d] imperatorem coronandi occurreret, omnia exhibeantur[e] et[f] fiant[f] per coronandos reges Roman(is) pontificibus, sicut in forma, que in archivo ecclesie et pontificali ordinario continetur eisdem, superius descripta seriosius est expressum. Ad eiusdem autem ecclesie Romane, nostram et successorum nostrorum conservationem iuris atque cautelam volumus per te ac dictum legatum ab

a) *om. P; supplevi ex R.* b) solo *P.* c) *sic R;* obmittantur *P.* d) *om. P; supplevi ex R.* e) adhibeantur *R.* f) *sic R;* ut finiant *P.*

eodem tam[a] *rege coronando quam imperatore coronato expresse hiis nostris protestationi et decreto consentiente recipi patentes litteras quadruplicatas*[1] *de verbo ad verbum tenorem presentium continentes suo regali primum sigillo ac postmodum sua imperiali bulla aurea communitas, quas tu et idem legatus aut alter*[b] *vestrum nobis aut camere nostre fideliter assignetis. Quod si te vel dictum legatum, cui similes litteras mutatis mutandis dirigimus, contigerit forsitan impediri*[2], *ille vestrum*[c], *qui executioni premissorum vacare potuerit, ea omnia exequatur.* 1355.

Datum Avinione, II. Kl. Februarii, pontificatus nostri anno tertio. *Ian.* 31.

15. Copia[a] alterius commissionis domino Petro de Columbario Wiennensis dyocesis, Ostiensi et Velletrensi episcopo cardinali, ex parte domini[b] pape facte formam iuramentorum imperatoris continentis.

Innocentius[3] *episcopus servus servorum Dei*[c] *venerabili fratri Petro episcopo Ostiensi, apostolice sedis nuntio, salutem et apostolicam benedictionem.*

Carissimus in Christo filius noster Carolus rex Romanorum illustris sicut filius benedictionis et gratie, humilitatis a Domino virtute preventus devotionis et fidei sue zelum Romane ecclesie matri sue olim offerens reverenter iuramentum, quod series infrascriptarum litterarum suo pendenti munitarum sigillo continet seriose, dudum in manibus bone memorie Geraldi episcopi Tridentini[4], *tunc archidyaconi de Bauthesio*[d.5] *in ecclesia Constantiensi*[6], *capellani sedis apostolice, de*
*f. 124'. *mandato per felicis recordationis* *C(lementem) papam VI, predecessorem nostrum, eidem Geraldo facto predecessoris et ecclesie predictorum ac apostolice sedis nomine recipientis et*

a) *sic R;* tñ *P.* b) *sic R;* alius *P.* c) *sic R;* nostrum *P.*
c. 15: *P. In D nil nisi superscriptio et initium capituli. Ad corrigendas codicis P lectiones adhibui Reg. Vatican.* 239 *f.* 9 *ep.* 8 *(R) secundum editionem ab A. Theiner, Codex dominii temporalis s. Sedis, II, p.* 282 *paratam et editiones litterarum huic commissioni insertarum infra suo loco annotatas.* — a) *praecedit* sequitur *D.* b) *om. D.* c) *hucusque D; sequitur:* Quia oblonga est et ut credimus vobis non necessaria, eam non descripsimus. d) Banthesio *P.*

1) *Quas Karolus die coronationis (April.* 5) *dedit, Reg. imp. VIII, nr.* 2014 *et* 2015. *Priores litterae sub sigillo regio 'ante susceptionem imperialis coronae', alterae sub imperiali 'post susceptionem imperialis coronae' datae sunt.* 2) *Immo vero Aegidius cardinalis coronationi non interfuit; de qua re v. infra c.* 56. 3) *Reg. imp. VIII 'Päbste', nr.* 47. 4) *Obiit electus a.* 1348. 5) *Baupte.* 6) *Coutances.*

1355. *tactis per eum sacrosanctis ewangeliis, sicut per easdem litteras plene constat, corporaliter prestitit*[a], *promittens seque firmiter obligans cum omni efficacia et effectu, quod post imperialis dyadematis ab eo coronationem susceptam omnia in iuramento et litteris contenta predictis ratificaret, confirmaret, recognosceret, faceret, servaret et iuraret ac de predictis omnibus infra octo dies idem rex suas patentes litteras daret quadruplicatas predictarum seriem continentes ad perpetuam rei memoriam et ad securitatem et cautelam dicti predecessoris et successorum ipsius ac Romane ecclesie et sedis apostolice predictarum imperialis maiestatis typario communitas. Cum igitur de nostro et ecclesie ac sedis predictorum honore tamquam ipsius ecclesie membrum nobile, sicut pro certo tenemus, credimus et speramus, te attentior et continua cura sollicitet nosque in hiis et aliis, que ipsius ecclesie contingunt honorem, in te cum securitate plenissima quiescamus, volumus et fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus ratificationem, confirmationem, recognitionem ac iuramentum predicta et premissa omnia et singula a rege predicto, quem super premissis et quolibet eorundem requirimus et etiam exhortamur*[1], *post susceptum predictum dyadema ab eodem et quadruplicatas litteras in eis tenore predictarum litterarum inserto, imperialis maiestatis typario, ut predicitur, communitas nobis per eum super predictis omnibus concedendas prudenter petere, requirere, recipere et habere ipsasque nobis deferre procures*[2]. *Nos enim ratificationem, confirmationem, recognitionem, iuramentum et predicta omnia et singula petendi, requirendi, recipiendi et habendi a rege predicto et omnia alia, que circa predicta et quodlibet*[b] *predictorum agenda fuerint, faciendi, gerendi et exercendi plenam tibi et dilecto filio nostro Egidio tituli sancti Clementis presbytero cardinali, apostolice sedis legato, et utrique vestrum auctoritate apostolica tenore presentium et aliarum litterarum nostrarum, quas super hoc eidem legato dirigimus*[3], *concedimus facultates.*

Tenorem[c] *autem predictarum litterarum nobis super iuramento per eum in manibus dicti Geraldi, ut premittitur, prestito concessarum, *ut de ipsis plenam certitudinem habeas* *f. 125. *et procedere valeas cautius in premissis, de verbo ad verbum presentibus inseri fecimus. Qui talis est:*

a) prestiterit *P*. b) quolibet *P*. c) tenor *PR*.

1) *In litteris eodem die ac nostrae regi directis, Reg. imp. VIII, 'Päbste', nr.* 45. 2) *Quas litteras quadruplicatas imperator die* 5. *m. Aprilis dedit, Reg. imp. VIII, nr.* 2016. 3) *Editae non sunt.*

Sanctissimo[1] *in Christo patri et domino suo domino C(lementi) sacrosancte Romane ac universalis ecclesie summo pontifici Carolus Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex cum reverentia debita et devota*[a] *pedum oscula beatorum.* 1347.

Summis et ferventibus desideriis in spiritu humili cupientes sanctitatis vestre pedibus et apostolice sedi toto corde et animo zelum nostre[b] *reverentie, fidei et devotionis offerre vestris sanctis dispositionibus, monitis, exhortationibus et mandatis nos pro totis viribus coaptando, reverenter et devote in manibus discreti viri magistri Geraldi de Magnaco archidyaconi de Balthesio*[c] *in ecclesia Constantiensi, capellani vestri*[d], *vestro, sancte Romane ac universalis ecclesie et sedis apostolice nomine de mandato vestro*[e] *speciali eidem super hoc facto recipientis promissiones, iuramenta et concessiones omnes et singulas infrascriptas sigillatim et specifice, tactis sacrosanctis ewangeliis ⟨renovavimus⟩*[f], *renovamus, fecimus et de novo facimus, prestitimus ⟨et prestamus⟩*[f], *approbavimus et approbamus, ratificavimus et ratificamus:*

(I.) Et primo facimus, prestamus, concedimus et promittimus omnia iuramenta, omnes obedientias, promissiones, concessiones, donationes, ratificationes et confirmationes et[g] *cetera omnia, que clare memorie dominus Henricus ultimus imperator, avus noster, per se vel per alium seu alios fecit, prestitit, promisit, concessit et confirmavit, necnon et alia omnia iuramenta, obedientias, promissiones, concessiones, donationes, ratificationes et confirmationes et cetera omnia, que olim electi in reges Romanorum et assumpti ad imperium sive etiam non assumpti, sive antequam assumerentur sive post, per se vel alios summis pontificibus et sancte Romane ecclesie seu*[h] *eorum*[h] *alteri per se vel alios reperirentur suis temporibus prestitisse, fecisse et confirmasse*[i] *seu quomodolibet concessisse.*

(II.) Item omnes processus factos et quaslibet sententias latas et quecumque alia, quocumque nomine censeantur, Rome seu ubicumque alibi gesta per Ludovicum de Bavaria, per ecclesiam de heresi et scismate iusto iudicio condempnatum

a) debita *P.* b) vestre *P.* c) Balthesis *P.* d) nostri *P.* e) nostro *P.* f) *om. P.* g) etc. *P.* h) se neorum *P.* i) se *add. P.*

1) *MG. Const. VIII, nr.* 166 = *Reg. imp. VIII, nr.* 319. *Promissiones his litteris insertas Karolus rex primo a.* 1346. *die* 22. *m. Aprilis dederat (Const. VIII, nr.* 9. 10. 12*) et eodem anno bis (Sept.* 19, *l. c. nr.* 91. 92*; Nov.* 7, *l. c. nr.* 103. 104*) renovaverat.*

1347. ac privatum omni iure, si quod per electionem in regem Romanorum de ipso factam ei fuerat acquisitum, seu per alios eius nomine vel auctoritate sub imperiali tytulo, quem sibi indebite usurpavit, necnon et omnia, *que per se vel *f. 125'. alium in Ytalia fecit seu gessit, etiam sub regali nomine, et cetera etiam omnia ubicumque gesta ab eo per se vel alium, que ex defectu iurisdictionis vel potestatis facere sibi non licuit, nulla esse ac cassa et irrita pronuncciamus et declaramus, illa etiam, quatenus processerunt de facto, anullamus et penitus in hiis scriptis revocamus.

(III.) Item promittimus et ⟨ad⟩[a] sancta Dei ewangelia corporaliter per nos tacta iuramus, quod non occupabimus nec recipiemus nec acquiremus nec quovis modo usurpabimus Romam aut provincias, ducatus, marchionatum[b] Anconitanum, comitatus, Ferrariam[c], civitates, opida, castra, terras alias seu territoria vel loca ecclesie Romane seu ad ipsam mediate vel immediate spectantia in Ytalia vel ubilibet extra Ytaliam, sicut est comitatus Wenayssini[d], qui ad Romanam ecclesiam pleno iure noscitur pertinere, et plura etiam alia ad eandem ecclesiam pertinentia extra Ytaliam constituta, et specialiter nec regna Sicilie, Sardinie, Corsice, que de dominio directo, iure et feudo eiusdem Romane ecclesie esse noscuntur, nec alia feuda, retrofeuda seu quelibet alia loca ad eandem ecclesiam mediate vel immediate spectantia nec iura, personas vel res aliquas in eisdem, nec aliquibus invadentibus seu occupantibus vel quomodolibet usurpantibus, seu invadere, occupare vel quomodolibet usurpare attemptantibus seu volentibus predicta regna Sicilie, Sardinie vel Corsice seu Romam aut provincias, ducatus aut marchionatus, comitatus, Ferrariam[c], civitates, opida, castra, terras alias seu territoria vel loca ecclesie Romane seu ad ipsam ecclesiam mediate vel immediate spectantia, sive sint intra Ytaliam sive extra Ytaliam, seu aliqua predictorum, non iuvabimus nec eis adherebimus, nec ipsis etiam dabimus aliqualiter auxilium, consilium vel favorem, quin ymmo quoscumque invadentes, occupantes seu quomodolibet usurpantes seu invadere, occupare ⟨vel⟩[e] usurpare volentes vel attemptantes dicta regna Sicilie, Sardinie et Corsice et urbem Romanam ac ducatus, marchionatus, comitatus, provincias, Ferrariam, civitates, castra et terras seu quevis alia loca Romane ecclesie vel aliqua[f] ex eisdem retrahemus et impediemus posse nostro, eisdem nos cum armis opponendo et, ne conatus talium effectum habeat,

a) om. P. b) marchionatus P. c) Ferrarien. P. d) Wenayssin P. e) om. P. f) alique P.

*f. 126. *cum tota potentia nostra resistendo ac vobis et Romane ecclesie pro defensione regnorum, provinciarum, terrarum et locorum[a] predictorum contra quoscumque occupatores, invasores et usurpatores seu occupare, invadere vel usurpare attemptantes fideliter assistendo, nec dabimus vel concedemus ullo umquam tempore, in perpetuum vel ad tempus, aliquid de predictis sub colore, condicione[b] vel titulo quibuscumque, quodque predictam Romanam ecclesiam aut vos, dominum nostrum papam, seu successores vestros vel officiales, ministros, vasallos et subditos vestros non inquietabimus vel quomodolibet molestabimus in dictis regnis Sicilie, Sardinie et Corsice nec in urbe Romana, terris, provinciis, ducatibus, marchionatibus, comitatibus, Ferraria, civitatibus, castris, opidis et aliis terris et territoriis supradictis seu aliquo predictorum, sed nec extra[c] loca predicta ratione quorumlibet delictorum et excessuum in locis eisdem commissorum vel committendorum aliquem vel aliquos puniemus vel alias persequemur, nisi hoc ad nos de iure pertineret ex alia ratione quam territorii, cum territorii ratione hoc ad regem vel imperatorem Romanum, quantum ad loca predicta, nullo modo valeat pertinere. Et hoc casu promittimus et iuramus ut supra, quod tales contra iustitiam non gravabimus nec eis etiam in casu aliquo reges predictorum regnorum aut ministros, vasallos et subditos eorundem[d] in regnis predictis seu pro eis seu qualibet[e] eorum parte aliquatenus molestabimus, nec aliquod dominium, iurisdictionem, superioritatem, servitutem, potestariam, capitaneatum vel aliud officium, quocumque nomine censeatur, accipiemus vel vendicabimus vel per nos vel per alios exercebimus in predictis Roma, regnis, provinciis[f], ducatibus, marchionatu, comitatibus[g], Ferraria, civitatibus, opidis, castris, villis, terris et territoriis supradictis vel in aliquo de eisdem, nec etiam fidelitatem, recognitionem vel advocationem aliquam quovis modo recipiemus per nos vel alium seu alios pro in[h] seu[h] Roma, regnis, provinciis, ducatibus, marchionatu, comitatibus, Ferraria, civitatibus, opidis, castris, locis, terris et territoriis supradictis vel pro aliquo eorundem, nec etiam pro quibuslibet rebus vel iuribus in premissis Roma, regnis, provinciis, ducatibus, marchionatu, comitatibus, Ferraria, civitatibus, opidis, castris, locis, terris et territoriis supradictis vel in eorum seu aliquibus pertinentiis *f. 126'. constitutis, *etiam ⟨si⟩[i] nobis a quibuslibet communitatibus 1347.

a) loco *P.* b) condicionis *P.* c) et *P.* d) et eorundem *P.* e) quolibet *P.* f) provincia *P.* g) comitibus *P.* h) *sic P; cf. MG. Const. VIII, p.* 233, *n.* b. i) *om. P.*

1347. vel personis singularibus offerrentur; nec ius etiam aliud qualecumque vendicabimus, acquiremus vel occupabimus seu quomodolibet per nos vel alium seu alios usurpabimus, recipiemus vel exercebimus, nec concedemus etiam recipi vel haberi in Roma, regnis, Wenayssino, provinciis, ducatibus, marchionatu, comitatibus, Ferraria, civitatibus, opidis, castris, locis, terris et territoriis supradictis vel in aliquo de eisdem, et specialiter in provinciis, civitatibus, terris et locis expressis in quibusdam litteris dicti quondam Henrici imperatoris, quarum tenor inferius[1] est insertus.

(IV.) Ad evitandum quoque occasionem veniendi contra predicta vel aliquod eorundem promittimus ut supra, quod ante diem nobis pro coronatione nostra imperiali prefigendam[a] non ingrediemur urbem Romanam, quodque eadem die, vero et legittimo impedimento cessante, imperialem recipiemus coronam, et quod, sive illa die sive vere et legittime impediti die alia[b] dictam recipiemus coronam, ipsa die, qua coronam huiusmodi receperimus, dictam urbem, vero et legittimo impedimento cessante, exibimus cum tota etiam, quantum in nobis fuerit, gente nostra et cessante etiam impedimento legittimo continuatis moderatis dietis extra totam terram Romane ecclesie nos recto gressu transferemus versus terras imperio subiectas, numquam postmodum ad Urbem, regna predicta Sicilie, Sardinie et Corsice, provincias, civitates vel alias terras Romane ecclesie, nisi de speciali licentia sedis apostolice, accessuri. Iuramus quoque super sancta Dei ewangelia per nos corporaliter manu tacta, quod super hiis vel eorum aliquo nullum impedimentum fingemus aut prestabimus aut fingi aut prestari per alium vel alios, quantum in nobis fuerit, permittemus.

Item promittimus, quod contra predicta vel eorum aliquod nullatenus per nos vel alios veniemus et, si contrarium quovis modo contingeret fieri per nos vel alios nostro nomine quandocumque, statim cum hoc ad nostram notitiam deductum fuerit, illud revocabimus et, quantum in nobis fuerit, faciemus effectualiter revocari et pro non facto volumus et decernimus haberi et etiam reputari.

(V.) Item si per prefatum quondam Henricum imperatorem, avum nostrum, vel iamdictum Ludovicum seu per quemcumque alium seu alios ipsorum vel alterius eorum nomine seu auctoritate alique sententie fuerint *promulgate seu pro- *f. 127.

a) prefigenda P. b) illa P.

1) p. 40 l. 34 sqq.

cessus aliqui facti seu arrestationes personarum aut rerum 1347. *vel aliqua ad iurisdictionem pertinentia attemptata in Roma, regnis, provinciis, ducatibus, marchionatu, comitatibus, civitatibus ⟨Romane ecclesie⟩*[a] *mediate vel immediate subiectis, illa omnia decernimus et in hiis scriptis pronuncciamus esse nulla; quodque, si alique fidelitates, homagia, obedientie, recognitiones, donationes, advocationes seu concessiones qualescumque a predictis Henrico et Ludovico vel eorum altero per se vel alium seu alios facte fuerint vel recepte pro Roma, regnis, provinciis, ducatibus, marchionatu, comitatibus, civitatibus, opidis, castris, locis, terris et territoriis supradictis vel eorum aliquo vel pro quibuslibet rebus vel iuribus in eis vel sub eis etiam constitutis a quibuscumque universitatibus vel personis singularibus quovis modo, illa omnia fore nulla pronuncciamus et, quatenus processerunt de facto, totaliter revocamus et etiam pro non factis volumus et decernimus haberi.*

(VI.) Item promittimus et iuramus, quod, quandocumque in Lombardiam et Tusciam vel earum[b] *alteram aliquem vel aliquos mittemus pro terris et iuribus imperii gubernandis, quotiens illum vel illos transmittemus, faciemus eum et eos iurare, ut adiutor vel adiutores domini pape sint ad defendendum terram sancti Petri et Romane ecclesie secundum suum posse.*

(VII.) Item promittimus et iuramus ut supra, quod omnia et singula suprascripta per nos promissa et per nos prestito iuramento vallata bona fide et inviolabiliter observabimus, faciemus, implebimus et integraliter attendemus iuxta presentium continentiam et tenorem. Et nihilominus ipsa omnia et singula premissa post inunctionem, consecrationem et coronationem ⟨imperialem infra octo dies inunctionem, consecrationem et coronationem⟩[c] *eandem immediate sequentes pro maiori firmitate omnium predictorum ipsa omnia et singula ratificabimus et etiam renovabimus singulariter et expresse, et super premissis omnibus et singulis dabimus litteras nostras quadruplicatas eiusdem tenoris patentes et sufficientes imperialis maiestatis typario communitas.*

Item super sancta Dei ewangelia corporaliter manu tacta iuramus, quod nullam omnino promissionem, nullum pactum nullumque iuramentum nec aliquid aliud fecimus, per quod premissis vel eorum alicui possit in aliquo quo-

a) *om. P.* b) eorum *P.* c) *om. P.*

1347. *modolibet derogari. Et nihilominus super sancta Dei ewangelia corporaliter manu tacta iuramus premissa omnia et singula nos facturos *et completuros et nullo umquam* *f. 127'. *tempore per nos vel alios contra illa vel aliquod de illis venturos. Et si, quod absit, contigerit nos facere, dicere, promittere vel iurare aliqua vel aliquod, que premissis vel eorum alicui possent quomodolibet obviare vel nos ad aliquid secus agendum inducere vel nobis occasionem agendi contra predicta vel eorum aliquid quomodolibet ministrare, nichilominus illis nequaquam obstantibus predicta omnia et singula complebimus et inviolabiliter observabimus ⟨et ad ea complenda et inviolabiliter observanda⟩*[a] *ex promissionibus et iuramentis premissis semper volumus nos remanere efficaciter obligatos, et exnunc*[b] *etiam attestamur et protestamur nos velle et intelligere premissa omnia et singula sic exclusa fore ab omnibus factis et promissionibus et iuramentis specialibus vel generalibus per nos quomodolibet faciendis, per que premissis vel eorum alicui posset quomodolibet derogari, quod illorum pretextu vel occasione nobis nullo modo liceat licereve possit mutare aliquid in premissis vel facere contra ea vel aliquid de eisdem. Promittimus etiam bona fide, quod intrusos in ecclesiis infra nostrum regnum et imperium constitutis*[c]*, qui prebendas contra ius et libertatem, superioritatem et auctoritatem Romane ecclesie detinent occupatas vel detinuerint in futurum, si super hoc per vos, dominum nostrum papam, vel sedem apostolicam fuerimus requisiti, expellemus et pro posse faciemus expelli de illis, et provisos per sedem apostolicam iuvabimus et faciemus iuvari, ut ad ecclesias, quibus de eis per sedem apostolicam provisum*[d] *est vel fuerit in futurum, realiter admittantur suisque iuribus libere uti possint.*

Tenor autem supradictarum litterarum quondam Henrici imperatoris sequitur ⟨sub⟩[e] *hiis verbis:*

1312. *Sanctissimo*[1] *in Christo patri et domino suo domino C(lementi)*[2] *sacrosancte Romane et universalis ecclesie summo pontifici Henricus divina favente clementia Romanorum ⟨imperator⟩*[e] *semper augustus cum reverentia debita pedum oscula beatorum.*

a) *om. P.* b) extunc *P.* c) constitutos *P.* d) promissum *P.* e) *om. P.*

1) *MG. Const. IV*, 2, *nr.* 807 = *Böhmer, Reg. imp.* 1246—1313 *p.* 303, *nr.* 496. 2) *Videlicet quinto.*

Dudum antequam susceperimus imperii dyadema in humilitatis spiritu, *que virtutum comprobatur origo, sicut sancte matris ecclesie filius nostre devotionis et fidei zelum vobis et ipsi ecclesie ferventi desiderio ostendere cupientes reverenter in manibus discreti viri Iohannis de Molans scolastici Tullensis, capellani vestri*[a] *de mandato per vos ei facto vestro*[b], *ecclesie predicte et sedis apostolice nomine recipientis sacrosanctis ewangeliis per nos corporaliter tactis prestitimus *iuramentum, quod tenor nostrarum litterarum super hoc confectarum nostro regio pendenti munitarum sigillo continet, seriose promittentes nosque firmiter obligantes cum omni efficacia et effectu, quod post imperialis dyadematis a nobis coronationem susceptam omnia in iuramento et litteris contenta predictis ratificaremus, confirmaremus, recognosceremus, faceremus, servaremus atque iuraremus et de hiis omnibus infra octo dies post coronationem huiusmodi ad perpetuam rei memoriam ac vestram et successorum vestrorum et ecclesie ac sedis predictorum securitatem atque cautelam vobis patentes quadruplicatas imperialis maiestatis typario communitas traderemus litteras huiusmodi litterarum nostrarum seriem continentes, que talis est:*

1312. — cf. *Dan.* 3, 39. — *f. 128.

Sanctissimo[1] *in Christo patri et domino suo domino C(lementi) sacrosancte Romane ac universalis ecclesie summo pontifici Henricus Dei gratia Romanorum rex semper augustus cum reverentia debita devota pedum oscula beatorum.* 1310.

Ferventi desiderio cupientes sanctitatis vestre pedibus et apostolice sedi[c] *toto corde et animo zelum nostre reverentie, fidei et devotionis offerre, vestris sanctis monitis, exhortationibus et mandatis nos pro viribus coaptando, et honorem vestrum ac sancte Romane ecclesie et aliarum ecclesiarum iura diligere et pro posse protegere ac servare, attendentes propensius, quod nichil est, quod lumine*[d] *clariore prefulgeat quam recta fides in principe, nichilque est, quod ita nequeat occasui subiacere quam vera religio, et quod ad Dei timorem servandum mandataque eius custodienda factus est omnis homo, sed precipue imperialis et regalis potestas, que a domino Deo est et ad eius ministerium exequendum, ad*

a) nostri *P.* b) nostre *P.* c) sedis *P.* d) legittime *P.*

1) *Promissio Lausannensis quae vocatur, MG. Const. IV,* 1, *nr.* 454 = *Böhmer l. c. p.* 283, *nr.* 332.

1310. *fidem et reverentiam sui nominis dilatandam in omnes regiones et regna, promittimus et obligamus nos cum omni efficacia Deo omnipotenti vobisque domino nostro C(lementi) summo pontifici vestrisque successoribus ac sacrosancte sedi apostolice et Romane ecclesie, que ecclesiarum omnium caput est et magistra, quod sacrosanctam catholicam et apostolicam* (cf. Eph. 2, 20.) *ecclesiam fidemque catholicam fundatam* supra fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso *scilicet* angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis edificatio constructa crescit in (cf. Philipp. 2,10.) templum sanctum in Domino, in *cuius* nomine omne genu (cf. Act. 4, 12.) flectetur celestium, terrestrium et infernorum, nec est nomen aliud sub celo, *in quo salvari oporteat *credentes, toto corde* (*f. 128'.) *et animo, pura fide et sancta intentione conservabimus, reverebimur atque defendemus totis viribus et toto posse, ac omnem heresim et scisma extollentem se contra sanctam catholicam et apostolicam* ⟨*ecclesiam*⟩[a] *exterminabimus pro viribus et omnes hereticos, cuiuscumque secte et conditionis existant, facies quidem habentes diversas, sed caudas ad invicem colligatas, quibus vineam Domini Sabbaoth perdere et vastare nituntur, omnesque fautores et adiutores, valitores et receptatores et defensores eorum, et quod nullo tempore coniungemur, confederabimur parentela*[b] *vel federe vel unione quacumque cum quocumque Sarraceno vel pagano vel scismatico rege vel principe vel quocumque alio fidei catholice communionem non habente neque cum aliquo rebelle vel inimico ipsius Romane ecclesie vel eidem manifeste suspecto.*

Item promittimus et obligamus nos cum omni efficacia et effectu, quod personam vestram, statum et honorem et successorum vestrorum contra quemcumque seu quoscumque homines, cuiuscumque status, preeminentie vel dignitatis existant, conservabimus, defendemus et manutenebimus necnon omnia privilegia regum et principum et imperatorum Romanorum, predecessorum nostrorum, cuiuscumque tenoris et continentie existant, quocumque tempore concessa sancte Romane ecclesie ac Romanis pontificibus et sedi apostolice et quibuscumque ecclesiis, prelatis et ministris ipsarum[c] *conservabimus et manutenebimus, nec aliquo umquam tempore contraveniemus vel aliquem, quantum in nobis erit, venire permittemus quacumque occasione vel titulo allegato iuris et facti. Ymmo ad perpetuam rei memoriam et sancte ecclesie*

a) *om. P.* b) parentele *P.* c) ipsorum *P.*

securitatem atque cautelam ipsa privilegia omnia pro nobis 1310. *et successoribus nostris ratificamus, confirmamus, recognoscimus, innovamus et de novo concedimus, prout melius et plenius possumus, ex certa scientia cum omni efficacia et effectu. Volentes ac etiam decernentes, quod ista generalis ratificatio, confirmatio, recognitio, innovatio et de novo concessio perinde robur obtineat perpetue firmitatis, ac si omnia et singula privilegiorum verba de verbo ad verbum presentibus inserta fuissent singulariter et expresse. Specialiter autem et expresse cum omni efficacia et effectu supradictis rati-* *f. 129. *ficamus *et confirmamus, recognoscimus et innovamus et de novo concedimus omnia privilegia Constantini, Caroli, Henrici, Ottonis quarti, Friderici secundi atque Rudolphi regum et principum seu imperatorum Romanorum quocumque tempore concessa super quibuscumque, cuiuscumque continentie vel tenoris existant, sancte Romane ecclesie, Romanis pontificibus ac sedi apostolice.*

Promittimus etiam et obligamus nos cum omni efficacia et effectu, omni iure et forma, quo melius et efficacius fieri potest, manutenere et conservare omnia privilegia, cuiuscumque tenoris vel conditionis existant, et nullo umquam tempore contravenire vel aliquem, quantum in nobis est venire permittere[a] *quacumque occasione vel causa vel titulo allegato iuris vel facti, per quoscumque reges vel principes seu imperatores Romanorum, et precipue per supradictos Constantinum, Carolum, Henricum, Ottonem quartum, Fridericum secundum atque Rudolphum concessa sancte Romane ecclesie ac Romanis pontificibus et apostolice sedi super recognicione*[b]*, innovatione, advocatione, concessione, quitatione, renuntiatione et libera dimissione terrarum et provinciarum sancte Romane ecclesie ubicumque positarum, precipue marchie Anchonitane cum omnibus civitatibus, terris, limitibus, terminis et finibus suis integraliter et cum omnibus iuribus et iurisdictionibus earundem, exarchatus Ravenne et Penthepolis ac Romandiole et Bertenorii*[1] *comitatus cum civitate Bononie et cum omnibus civitatibus, terris, limitibus, terminis et confinibus integraliter et cum omnibus iuribus*[c] *et iurisdictionibus earundem, vallis quoque que Spoletana dicitur sive ducatus cum civitatibus Perusii atque Castellii*[2] *et cum omnibus civitatibus, terris, limitibus, terminis et confinibus*

a) permittemus *P.* b) recognicionem *P.* c) iuris *P.*

1) *Bertinoro.* 2) *Città di Castello.*

1310. *integraliter et cum omnibus iuribus et iurisdictionibus earundem, Masse quoque que Trabaria nuncupatur cum omnibus civitatibus, terris, limitibus, terminis et confinibus integraliter cum omnibus iuribus*[a] *et iurisdictionibus earundem, patrimonii etiam sancti Petri in Tuscia cum civitatibus Tuderti, Narnie*[b]*, Urbisveteris et Reate et cum omnibus civitatibus, terris, limitibus, terminis et confinibus integraliter et cum omnibus iuribus et iurisdictionibus earundem, comitatus quoque Sabine cum civitate Interamnensi*[1] *et cum Arce*[c] *Cesarum*[c] *et terra que dicitur Arnulphorum*[2]*, cum omnibus civitatibus*[d]*, terris, limitibus, terminis et confinibus* **integraliter et cum omnibus iuribus et iurisdictionibus earundem* (*f. 129'.), *comitatus quoque Campanie atque Maritime cum omnibus civitatibus, terris, limitibus, terminis et confinibus suis integraliter et cum omnibus iuribus et iurisdictionibus earundem.*

Et ex habundanti de novo ad maiorem cautelam supradictas omnes terras atque provincias cum omnibus iuribus et iurisdictionibus, terminis, limitibus et confinibus earundem et ius ac possessionem et proprietatem ipsorum cum omni plenitudine recognoscimus iure plenissimo ad ius et proprietatem sancte Romane ecclesie spectare et omnimodo pertinere, ac ipsas omnes terras atque provincias de novo avoamus[e] *et innovamus atque concedimus et quitamus libere et dimittimus, restituimus et renuntiamus. Necnon ad omne scrupulum removendum et, ut pax, quies atque tranquillitas inter*[f] *ecclesiam et imperium iugiter vigeat et futuris dante Domino temporibus feliciter augeatur et omnis contentionis et dissensionis cuiuslibet materia precludatur, prout melius et efficacius fieri et intelligi potest, concedimus ipsas, conferimus ac donamus*[g] *de novo. Promittentes et obligantes nos, prout plenius et efficacius possumus, quod nullo umquam tempore occupabimus vel occupari, quantum in nobis est, permittemus civitates, loca, castra, terras et provincias supradictas vel aliquam ipsarum vel earum partem, nec in ipsis vel aliqua ipsarum vel earum parte iurisdictionem aliquam per nos vel per alium geremus vel exercebimus nec iura aliqua, possessiones vel tenutas habebimus vel possidebimus in eisdem terris vel provinciis vel aliqua ipsarum seu parte earum, nec officium aliquod geremus per nos vel per alium potestarie*

a) iuris *P.* b) Narū *P.* c) archecesor? *P.* d) comitatibus *P.* e) anovamus *P.* f) intra *P.* g) et *add. P.*

1) *Terni.* 2) *Inter Spoletum et Neram flumen sita.*

vel capitanee seu quocumque nomine censeantur in ipsis vel aliqua ipsarum vel earum parte. Et quod tamquam catholicus princeps, advocatus et defensor sancte Romane ecclesie iuvabimus ipsam sibique assistemus contra quoscumque occupantes, invadentes vel turbantes provincias ipsas, civitates, loca, castra et terras vel aliquam ipsarum seu earum partem, et quoscumque inobedientes seu rebelles ecclesie, precipue in provinciis, civitatibus, locis, castris et terris eisdem, in nullo fovebimus vel manutenebimus seu per quoscumque foveri seu manuteneri, quantum in nobis est, permittemus, sed contra *f. 130. *ipsos assistemus *consiliis, auxiliis et favoribus oportunis sancte Romane ecclesie ac Romanis pontificibus et apostolice sedi, quousque rebelles et subditi ad plenam reverentiam et obedientiam reducantur.* 1310.

Promittimus[a] *quoque dictam Romanam ecclesiam et ecclesias alias ac libertatem ecclesiasticam et bona, iura, prelatos et ministros ipsarum manutenere, conservare et pro viribus defensare, vasallos quoque ecclesie Romane contra iustitiam non offendere, et quoslibet devotos et fideles ecclesie, etiam in imperio constitutos, benigne tractabimus et contra iustitiam non opprimemus neque per alium, quantum in nobis est, opprimi permittemus, sed conservabimus in iuribus et iustitiis eorundem.*

Predicta autem omnia et singula inviolabiliter observare et observari facere et nullo umquam tempore contravenire iuramus ad sancta Dei ewangelia tacto libro in manibus discreti viri Iohannis de Molans scolastici ecclesie Tullensis, vestri capellani, nomine Romane ecclesie ac sedis apostolice ac vestro[b] *ac de vestro mandato specialiter recipientis. De qua etiam receptione tam per nostras presentes quam per ipsius recipientis litteras seu instrumentum publicum plene*[c] *constat. Et ad predictorum omnium perpetuam rei memoriam et sancte Romane ecclesie ac sedis apostolice ac Romanorum pontificum securitatem atque cautelam presentes litteras regie maiestatis sigillo munitas fecimus communiri. Promittentes et obligantes nos cum omni efficacia et effectu, quod post imperialis dyadematis coronationem susceptam predicta omnia ratificabimus ⟨confirmabimus⟩*[d] *et recognoscemus et faciemus et servabimus atque iurabimus et de supradictis omnibus infra octo dies nostras patentes dabimus litteras quadruplicatas harum seriem continentes, ad perpetuam rei*

a) promittentes *P.* b) nostro *P.* c) bene *P.* d) *om. P.*

1310. *memoriam et ad securitatem et ad cautelam vestram et successorum vestrorum et sancte Romane ecclesie et apostolice sedis imperialis maiestatis typario communitas.*

Oct. 11. *Datum Losanne, V. Idus Octobris, anno Domini MCCC decimo, regni vero nostri anno secundo.*

1312. *Tanto itaque ferventius ad sanctitatem vestram, sanctam Romanam ecclesiam et apostolicam sedem zelo fidei et devotionis accensi, quanto sumus amplius per susceptionem imperialis dyadematis divine gratie munere sublimati, omnia in iuramento et litteris contenta predictis ratificamus, confirmamus, recognoscimus et ea servabimus et etiam faciemus ac predicta omnia et singula inviolabiliter *observare et* *f. 130'. *observari facere et nullo umquam tempore contravenire de novo iuramus*[a] *ad sacrosancta ewangelia corporaliter tacto libro in manibus venerabilium dominorum miseratione divina Arnoldi Sabinensis apostolice sedis legati et fratris Nicolai*[1] *Ostiensis et Velletrensis episcoporum nomine Romane ecclesie, sedis apostolice ac vestro et de mandato vestro*[b] *specialiter recipientium. De qua receptione tam per nostras presentes quam ipsorum recipientium litteras plene constat. Et ad predictorum omnium perpetuam rei memoriam et sancte Romane ecclesie ac sedis apostolice et Romanorum pontificum securitatem atque cautelam presentes litteras quadruplicatas, tenore predictarum litterarum nostrarum eis inserto, imperialis maiestatis typario communitas iuxta promissionem et obligationem nostras predictas sanctitati vestre concessimus et eas*[c] *per eosdem dominos Sabinensem et Ostiensem episcopos duximus transmittendas.*

Iul. 6. *Datum Rome aput sanctam Sabinam, II. Nonas Iulii, anno Domini MCCCXII, regni nostro anno quarto, imperii vero nostri anno primo.*

1347. *Item*[2] *nos Carolus rex Romanorum predictus, quia per clare memorie Henricum ultimum imperatorem, avum nostrum, seu auctoritate ipsius plures processus facti fuisse et etiam plures sententie capitales et proscriptiones bonorum et aliarum penarum et mulctarum diversarum inflictive diversis temporibus promulgate fuisse dicuntur tam contra clare*

a) iuravimus *P.* b) nostro *P.* c) et add. *P.*

1) *Cf. infra c.* 60. 2) *MG. Const. VIII, p.* 235.

memorie Robertum regem Sicilie quam contra quondam 1347. *Iohannem ducem Duracii, regis eiusdem germanum, ac etiam contra vasallos et alios eidem regi immediate vel mediate subiectos regni Sicilie et comitatus Provincie et aliarum terrarum regis eiusdem quam contra nonnullos cives et incolas civitatis Romane necnon contra civitatem et commune Florentinum ac potestates, capitaneos, officiales, ministros et nonnullas personas singulares eiusdem civitatis et etiam contra alias civitates et loca et contra nonnullas personas singulares, que quidem civitates et persone tempore dicti Henrici adheserunt regi prefato, omnes huiusmodi processus et sententias, propter quoscumque etiam et qualescumque excessus, inobedientias, rebelliones et iniurias ipsi processus facti et sententie promulgate fuerint, quatenus processerunt, revocamus et eos et effectum eorum annullamus et tollimus in totum. Et quidquid etiam ex eis secutum est vel ob eos,* *f. 131. *et *insuper omnes excessus, rebelliones, inobedientias, iniurias et offensas, qui vel que commissi seu commisse fuerunt per regem et alios supradictos vel ipsorum aliquem vel aliquos et per civitates, communitates et loca predicta in partibus Ytalie contra prefatum Henricum vel suos officiales seu contra imperium quovis modo, in quantum processerunt et ad nos et imperium pertinere possunt, remittimus, tollimus et penitus abolemus et in integrum adversus predicta restituimus omnes et singulos suprascriptos ac civitates, communitates et loca predicta sic, quod illorum occasione vel causa ipsi vel successores eorum non possint per nos aut nostros quoslibet successores vel per alios nostro vel eorundem successorum nomine ullo umquam tempore impeti seu inquietari vel eciam alias quomodolibet molestari, nec successores dicti regis Sicilie ratione vel occasione cuiuscumque commissionis, confiscationis seu incursus seu ex quavis alia causa pro preterito tempore super comitatibus Provincie, Folcarquerii et Pedemontis inquietabimus, molestabimus nec aliquod ius in eis nec aliquo eorum vendicabimus ob premissa vel aliqua eorundem.*

Item ob reverentiam vestri, domini nostri pape, et propter etiam bonum pacis vobis, domino nostro pape, concedimus irrevocabiliter et damus per presentes plenam et liberam potestatem quitandi vel remittendi omnibus civitatibus vel communitatibus[a] *quorumcumque locorum omnium partium Ytalie, necnon et quibuslibet personis singularibus partium*

a) commiattibus *P.*

1347. *earundem, cuiuscumque status aut conditionis existant, omnes iniurias et rebelliones, inobedientias et offensas commissas hactenus quandocumque et quomodocumque contra imperium et reges ac imperatores Romanorum seu officiales, ministros vel gentes eorum, ac etiam processus quoscumque et sententias inde secutas, quatenus ad reges et imperatores eosdem, qui fuerunt pro tempore, pertinuit cognitio et punitio predictorum et ad nos illorum prosecutio iure regni vel imperii poterunt pertinere, tollendi, cassandi, revocandi ac totaliter annullandi penasque quaslibet corporum et bonorum, mulctas etiam et infamias a iure vel homine illorum excessuum occasione vel causa inflictas et infligi possibiles in futurum remittendi et penitus abolendi et contra predictos excessus, processus, sententias, penas et infamias huiusmodi in integrum restituendi et alias de illis et super illis omnibus et singulis, quandocumque et quomodocumque vobis placuerit, insimul vel divisim per vos*[a] *vel alium ordinandi et disponendi alte vel *basse pro libito voluntatis, quidquid placuerit vestre sancti-* *f. 131'. *tati, et hoc in scriptis vel sine scriptis, nobis*[b] *etiam absentibus et non vocatis nec alio*[c] *quocumque*[c] *pro nobis nec etiam requisitis. Ratum quoque et gratum*[d] *per nos*[e] *et ⟨pro⟩*[f] *successoribus nostris habituri promittimus, quidquid super premissis et eorum quolibet per sanctitatem vestram remissum, sublatum, cassatum, anullatum, revocatum, restitutum et abolitum fuerit vel quomodolibet ordinatum, et super hoc sufficientes iuxta voluntatem vestram patentes vobis concedemus*[g] *litteras nostras munitas sigillo, quotiens per vos*[h] *super hoc fuerimus requisiti. Potestatem autem premissam durare volumus per annum integrum computandum a tempore, quo potestatem huiusmodi vobis concesserimus et nos eiusdem concessionis potestatis litteras fecerimus*[i] *assignari, eo tamen adiecto, quod, si post approbationem predictam durante anno predicto illi vel aliqui ex eis, de quibus premittitur, nobiscum amicabiliter convenirent, possimus eis vel pro eis remissionem ac alia predicta facere, concessione sanctitatis predicte super hiis facta nequaquam obstante, que tamen in suo pleno effectu remaneat quoad alia omnia, de quibus sic non duxerimus*[k] *ordinandum.*

Item cum, sicut est per diversas orbis partes longe lateque diffusum et notum ac etiam divulgatum, Lodovicus

a) nos *P.* b) vobis *P.* c) aliocumque *P.* d) ratum *P.* e) vos *P.* f) *om. P.* g) concedimus *P.* h) nos *P.* i) fecimus *P.* k) diximus *P.*

de Bavaria[1] *propter multiplices, graves, execrabiles et enormes atque notorios eius excessus, offensiones, iniurias, rebelliónes, contumacias et contemptus ac hereses et scismata aliaque*[a] *nonnulla detestabilia crimina notorie commissa per eum ac exigentibus suis demeritis et culpis horrendis fuerit et*[b] *sit*[c] *per sedem apostolicam pluribus variis et diversis excommunicationum et anathematum ac aliis penis et sententiis innodatus*[d] *ac omni iure, si quod umquam sibi in regno et imperio Romano competere potuisset, necnon omnibus feudis, que tunc a Romana vel aliis ecclesiis vel dicto imperio obtinebat, et specialiter ducatu Bavarie et etiam bonis suis aliis omnibus mobilibus et immobilibus, iuribus*[e] *et iurisdictionibus privatus perpetuo*[f] *iustitia mediante et suadente ac de heresi et scismate ac aliis diversis criminibus et excessibus condempnatus ac hereticus et scismaticus publice nunciatus et propterea in penas et sententias diversas tam in* *f. 132. *processibus dicte sedis *huiusmodi occasione habitis contra eum contentas quam in iure contra tales inflictas*[g] *incidisse et eas omnino incurrisse sit et fuerit declaratus ac etiam Christi fidelibus expositus impugnandus: nos tamquam devotus ecclesie Romane filius verusque cultor catholice fidei obstinatam et perniciosam nimiam Ludovici prefati pertinaciam et perfidiam abhorrentes et consultius attendentes processus sedis eiusdem, ut premittitur, habitos contra eum, et considerantes etiam, quod heretici et scismatici sunt a catholicis pro viribus expugnandi et quod eisdem fidelibus non licet cum ipsis hereticis vel scismaticis amicitias, societates, confederationes, pactiones et colligationes vel ligas aliquas facere vel habere, ob zelum Dei et eiusdem fidei ac ad honorem ipsius sancte Romane ecclesie, nostre matris, et ob devotionem, quam habemus ad ipsam, ac etiam conscientia merito nos urgente, intendentes Lodovicum prefatum iuxta ipsorum processuum seriem, prout nobis erit possibile, impugnare, bona fide promittimus et ad sancta Dei ewangelia per nos corporaliter sponte tacta iuramus, quod, quamdiu idem Lodovicus in huiusmodi perfidia, heresi, scismate, pertinacia, excessibus et criminibus permanebit, et quamdiu subiacebit*[h] *penis et sententiis supradictis et quamdiu erit extra gratiam dicte sedis, nullam amicitiam, societatem,* 1347.

a) aliasque *P.* b) etiam *P.* c) sic *P.* d) innodata *P.* e) iuris *P.* f) perpetue *P.* g) conflictus *P.* h) *sequitur* dni *P.*

1) *Qui tempore renovationis litterarum iam plus septem annos mortuus erat. Diem supremum obierat a.* 1347. *Oct.* 11.

1347. *confederationem, pactionem, colligationem vel ligam cum eo faciemus, et si aliquas hactenus fecissemus, eis de cetero non utemur. Item promittimus et iuramus, quod nullam parentelam, consanguinitatem ⟨vel affinitatem⟩*[a] *cum aliquo vel aliqua seu aliquibus ab eodem Ludovico per masculinam vel femininam lineam descendentibus contrahemus Romano pontifice inconsulto et absque ipsius sedis licentia speciali; nec eidem Ludovico consilium, auxilium vel favorem impendemus*[b] *per nos vel alium seu alios directe vel indirecte, publice vel occulte; quin ymo eundem Ludovicum iuxta eorundem processuum continentiam totis nostris viribus impugnabimus, expugnabimus et persequemur, et super hiis faciemus totaliter, realiter et efficaciter posse nostrum. Que quidem omnia et singula ex causis predictis et ob eas modo predicto recta et pura fide, sine omni dolo et fraude promittimus et ad sancta Dei ewangelia corporaliter sponte tacta iuramus nos efficaciter servaturos et completuros toto posse, et quod contra premissa vel eorum aliqua per nos vel alium seu alios directe vel indirecte, publice vel occulte aliqua ratione, occasione vel causa,* **ingenio vel colore nullatenus veniemus.* *f. 132'.

Et ad predictorum omnium perpetuam rei memoriam et sancte Romane ecclesie ac sedis apostolice et Romanorum pontificum securitatem atque cautelam presentes scribi litteras et regie maiestatis sigillo fecimus communiri, promittentes et obligantes nos cum omni efficacia et effectu, quod post imperialis dyadematis coronationem susceptam predicta omnia ratificabimus, ⟨confirmabimus⟩[a] *et recognoscemus et faciemus et servabimus atque iurabimus et de supradictis omnibus infra octo dies nostras patentes litteras dabimus quadruplicatas harum seriem continentes ad perpetuam rei memoriam et ad securitatem atque cautelam vestram et successorum vestrorum et sancte Romane ecclesie et sedis apostolice imperialis maiestatis typario communitas.*

April. 27. *Datum Tridenti, V. Kl. Maii, anno Domino MCCCXLVII°, regnorum nostrorum anno primo.*

1355. Ian. 31. *Datum Avinione, II. Kl. Februarii, pontificatus nostri anno tertio.*

a) *om. P.* b) impendere *P.*

16. Modus iter arripiendi ad Urbem pro coronatione imperatoris per dominum Petrum de Columbario Wiennensis dyocesis, Ostiensem et Velletrensem episcopum cardinalem et sedis apostolice nunccium specialem. 1355. *Itinerarium*[1] 1.

Quibus receptis litteris et earum tenoribus intellectis idem reverendissimus pater dominus Petrus Ostiensis episcopus cardinalis, ut obedientie filius et humilitatis alumpnus vestimenta sua sibi velut Petrus accingens, (*cf. Act* 12, 8.) *timens* dominum *et obediens voci* (*cf.* 1. *Reg.* 15, 24.) eius statim iter arripuit et die Lune, predicti mensis Februarii nono, (*Febr.* 9.) cum[2] de predicti domini pape speciali conscientia et mandato pro quibusdam arduis et ponderosis negotiis, que inter excellentes dominos Borbonie[a, 3] et Lencastrie[4] duces et nonnullos alios serenissimorum principum dominorum Francie et Anglie regum illustrium ambasiatores et nunccios predictorum regum invicem dissidentium, iam est diu, cunctis[b] mortalibus optate pacis et concordie bono, (*cf. Esth.* 13, 2.) quod non solis regnis eorum, sed cunctis mundi climatibus fructum ferret uberrimum, in quibus predicti domini cardinalis Ostiensis presentia propter eius operosam industriam erat non dicam expediens sed multipliciter oportuna, citius implere nequiverit promissionem, quam fecerat de discessu, Avinionensem civitatem exivit[5] et omnes et singuli domini cardinales cum eodem domino Ostiensi *f. 133. secundum ecclesie *Romane consuetudinem exeuntes associaverunt eum per unius leuce spatium extra civitatem predictam. Et cum in apto loco fuerint, ibi[c] secundum gradus et ordines eorundem longam de se ipsis aciem facientes eundem dominum Ostiensem singuli singulariter osculantes ab invicem licentiam receperunt, et sibi ipsis alterutrum terga vertentibus et in civitatem predictam redeuntibus illis hic elongatus ab eis transiit per navem flumen Ruencie[6] et apud Novas[7] opidum Avinionensis diocesis toto die nocteque sequenti quiescit.

c. 16: *P.* — a) Bolbonie *P.* b) *ante* cunctis *excidisse videtur* tractabantur pro restituendo *vel simile aliquid.* c) sibi *P.*

1) *Quod habes infra ad calcem huius relationis.* 2) *Sequentia usque* negotiis *(l.* 13*) ad verbum fere sumpta sunt ex c.* 19 *infra p.* 53, *l.* 21—23. *Ad rem cf. H. Denifle 'La désolation des églises, monastères et hôpitaux en France' II, p.* 85*; Delachenal 'Histoire de Charles V' I, p.* 89. 3) *Petrum.* 4) *Henricum.* 5) *Cf. Continuationem Matthiae Neuenburg. (Böhmer, Fontes IV) p.* 292*; ubi dies discessus* (crastino purificacionis) *perperam indicatur. Ad hoc cf. supra p.* 12, *n.* 2. 6) *Durance. De nomine cf. infra c.* 74. 7) *Noves.*

1355. It. 2—10. **17. Honor exhibitus Nicie domino cardinali.** *f. 1

Febr. 10. Sequenti vero die Martis decimo Februarii supra-
dicti de Novarum castro descendens versus Orgonum[1]
arripuit iter et ibi etiam, quia multa negotia tam sua
quam suorum inexpedita remanserant, ut eorum finem
Febr. 11. felicem inspiceret, pernoctavit. Deinde postera[a] die Mer-
curii mane consurgens per civitatem Aquensem[2] et villam
(Febr. 12*).* beati Maximini[3], qui corpus Magdalene recondit[4], et per
(Febr. 17*).* civitatem Grassensem[5] gressum eius continuans in die
Febr. 18. Cinerum, que fuit XVIII. mensis eiusdem, Nicie[6] civitatem
Febr. 20. intravit et ibi usque ad sequentem diem Veneris moram
traxit. Fuitque per cleros et populos dictarum terrarum multipliciter honoratus. Erat autem in quodam claustro Nicie vicino, quod dicitur Monachus[7], miles nobilis Ianuensis, quem dominum Carolum de Grimaldis[8] vulgus appellat, longa maritimarum ac terrestrium rerum experientia doctus, non minus animi puritate[b] quam genere seu temporis antiquitate vel moribus venerandus. Hic extimplo, cum sentiit[c] dicti domini cardinalis adventum, parva puppi Niciam ferri festine se iussit et dicto domino cardinali gratam maiorem corde quam corpore reverentiam faciens eum in quibus potuit honoravit. Sed tam ipse quam alii Provinciales et Ianuenses predictam Niciam habitantes fama dumtaxat et virtute laudabiles fuerunt per dictum dominum cardinalem tam convivando quam aliter honorati.

18. Destinatio nuncciorum ex parte dicti domini cardinalis ad imperatorem.

Febr. 20. Die vero Veneris, XX. Februarii scilicet, adveniente predicto dictus dominus cardinalis tamquam ille, qui in agendis suis presens et futurum abhorrens magis preterito gaudet, nihil de oportunis aut expedientibus actibus obmittere volens, duos de familiaribus suis, venerabilem

c. 17: *P.* — a) postea *P.* b) feritate *P.* c) senciit *P.*
c. 18: *P. Adhibetur praeterea F 2.*

1) *Orgon.* 2) *Aix.* 3) *St. Maximin.* 4) *AA. SS. Iul. tom. V, p.* 215, *§* 154 *sqq.* 5) *Grasse.* 6) *Nizza.* 7) *Monaco.* 8) *De quo v. E. Cais de Pierlas, 'Documents inédits sur les Grimaldi et Monaco (Turin* 1885*)' p.* 27 *sqq; Werunsky p.* 112, *n.* 4 *errat, cum dicit eum monachum fuisse.*

*f. 133'. videlicet ac nobilem *virum dominum Petrum Raptoncini[a] 1355. de Florentia domini pape ac eiusdem domini cardinalis capellanum et Lellum Petri Stephani de Thosectis[1] de Urbe predicti domini cardinalis domicellum ac serenissimi principis domini regis Francie servientem armorum ad excellentissimum principem dominum Carolum Romanorum regem semper augustum et Boemie regem illustrem per viam maris[2], ut terras applicent Pisas, ubi dictus dominus rex Romanorum eundem dominum prestolans morabatur, premittere curat ad excusandum se, quia non sic cito de Avinione discesserat, ut promisit, et anuncciandum eidem cum quanta comode poterit celeritate progressum, per eos eidem domino Romanorum regi litteras destinans tenoris et continentie subsequentis:

19. Epistola[a] dicti domini Petri cardinalis ad imperatorem super responsione quadam differenda.

Serenissimo[b. 3] *principi et inclitissimo domino Carolo gratia Dei regi Romanorum semper augusto.*

Serenissime princeps et precarissime domine! Regie sublimitati presentibus innotescat, quod de sanctissimi patris domini nostri summi pontificis speciali conscientia et expresso mandato pro quibusdam arduis et ponderosis negotiis coronam Francie tangentibus[4], *ad que feliciter consummanda*[c], *certus existo, ferventer nimium desideria regie serenitatis aspirant*[d], *que latores presentium vestre celsitudini reserabunt, promissionem meam*[e], *quam de discessu meo feceram*[5], *non servavi, propter quod me regia mansuetudo recipiet excusatum. Et licet adhuc illa non essent in plena conclusione negotia, tamen penes dominum nostrum papam pro licentia mea frequentius instans illam obtinui et tandem die nona mensis* Febr. 9. *Februarii de Avinione discedens versus Urbem pro negotio imminentis coronationis vestre ad imperialis dignitatis*

a) Raptovani *P;* Captoncini *F 2; v. infra p.* 55, *n.* a.
c. 19: *PG.* — a) *superscriptionem om. G.* b) ser. — aug. *(l.* 19*) om. P.* c) consumanda *P;* consummenda *G.* d) conspirant *P.* e) *om. G.*

1) *Idem est ac Laelius, Francisci Petrarcae amicus familiaris. Poeta eum in litteris Mediolani die* 25. *m. Februarii datis regi commendavit; Ep. fam. XIX,* 4 *(ed. Fracassetti II, p.* 524*; cf. p.* 523, *nr.* 3 *in fine). De gratiis ei a rege impensis v. infra c.* 33. 2) *V. infra c.* 20. 3) *Non est in Reg. imp. VIII.* 4) *Cf. supra p.* 51, *l.* 11 *sqq.* 5) *Cf. supra p.* 12.

1355. *fastigium arripui iter meum, prosecuturus*[a] *illud, iuxta que mihi per vestros regios apices*[1] *intimastis per ripariam Ianuensem, non vitata vie huiusmodi asperitate notoria, continuatis dietis, non parcendo laboribus, prout possibilitatem Dominus ministrabit. Igitur, eximie principum, prout alta*[b] *regalis providentia decens fore providerit, ad suscipienda precelsa huiusmodi coronationis et inunctionis vestre solempnia diem aliquam ad hoc aptam et congruam michi e*[c] *vestigio*[c] *intimandam, infra quam ad huiusmodi exequenda magnalia ad dictam Urbem accedere comode valeam, eligat et deputet regia magnitudo, providendo *interim apparatus magnificos* *f. 134. *necessarios ad predicta, ita quod die adveniente prefata negotium ipsum et omnia illud tangentia ad Dei laudem*[d], *sacro-* f. 133. *sancte Romane*[e] *ecclesie honorem et regii decorem culminis quiete, honorabiliter et decenter favente Domino peragantur. Ceterum noverit eiusdem magnitudinis vestre sublimitas, quod* Febr. 17. *die XVII. mensis eiusdem, qua ad civitatem Grassensem perveni, applicuerunt ibidem aliqui milites Anglici*[f] *ex parte ducis Lancastrie*[g] *et comitis Arundelle*[h], *qui ad vestram regalem excellentiam, ut audivimus, destinantur, et probabiliter presumitur, quod super negotiis dominorum regum Francie et Anglie transmittantur*[2]. *Sane, gloriosissime princeps, nostis, quod eadem vestra sublimitas eidem domino regi Francie ac Dalphino aliisque*[i] *regalibus inclite domus Francie tanta sanguinis idemptitate*[k] *coniuncta in ipsorum regum negotio non mediocriter tangitur et vestrum*[l] *in ipso negotio interesse versatur, propter quod vestre prudentie magnitudo velit prudenter attendere et notare sollerter per dictos milites exponenda; et, ne ipsorum persuasionibus circumveniri parte altera inaudita possitis, responsionem vestram dictis militibus faciendam, sicut previa consultatio*[m] *vestra*[n] *dignum fore putaverit, usque ad adventum meum, qui omnibus tractatibus coram dicto domino nostro et sacro collegio pro parte dictorum regum deductis et habitis in negotio pacis tacte semper interfui, differre velitis, ut intellecta seriosius ipsius veritate negotii consultius, clarius et*

a) persecuturus *G.* b) lata *P.* c) evesagio *P.* d) *om. P.* e) eccl. Ro. *P.* f) Anglie *P.* g) Lancastere *P.* h) Arundell *G*; Irwidelle *P.* i) aliis *P.* k) indeputate *P.* l) nostrum *P.* m) conciliatio *G.* n) nostra *P.*

1) *Supra c.* 3. 2) *Cf. R. Salomon, 'Zur Geschichte der englischen Politik Karls IV.' in 'Historische Aufsätze Karl Zeumer dargebracht' (Weimar* 1910*) p.* 405.

citius ad respondendum debite dictis militibus procedere valeatis. Nos insuper magistrum Petrum Raptoncini[a], *dicti*[b] *domini nostri pape nostrumque carissimum capellanum, et nobilem virum Lellum*[c] *Petri*[d] *Stephani*[d] *de Tosectis de*[d] *Urbe*[d] *servientem armorum domini regis Francie nostrumque carissimum domicellum, imperialis culminis devotissimos et fideles, ad serenitatis vestre presentiam propterea specialiter destinamus, quibus credere placeat tamquam mihi. Per quos vel alium, quem malueritis, mihi*[e] *honoris ⟨vestri⟩*[f] *ferventissimo zelatori velitis rescribere in hiis et aliis vestre beneplacitum voluntatis*[g], *ad quod delectabiliter exequendum paratum et promptum reperietis*[g] *continue posse meum.* 1355.

Datum Nicie, die Veneris[h], *XX. mensis Februarii, VIII.*[i] *indictionis*[i]. *Febr. 20.*

Petrus[k] *miseratione divina Ostiensis et*[l] *Velletrensis*[l] *episcopus cardinalis et sedis apostolice nunccius.*

f. 134'. 20. *Qualiter nunccii domini Petri cardinalis arripiunt iter ad imperatorem.

Continuo igitur hiis habitis litteris, ut predicti domini mandatum implerent, fideles et solliciti nunccii supradicti navim unam sub comite navis[1] Georgio condescendentes velis et remis accelerant versus Pisas. Sed ventis contradicentibus non multum proficiunt remigando, propter quod, cum ad portum Mauricii[2] perveniunt, videntes famulos cum equis eorum gavisi sunt gaudio magno valde et descendentes in terram continuaverunt postea gressus suos.

21. Reformatio pacis inter illos de Albingana[a, 3] et convicinos[b] per dominum Petrum de Columbario Wiennensis diocesis, Ostiensem episcopum etc. *Febr. 11—16.*

Eodem etiam die Veneris, XX. Februarii, ut predixi, prefatus dominus cardinalis de Nicia discessit et pernoctans *Febr. 20.*

a) *sic G;* Raptontini *P; cf. supra c.* 18, *p.* 53, *n.* a. b) *om. G.* c) Lallum *P;* Bellum *G.* d) *om. G.* e) mei *P.* f) *om. PG.* g) *om. P.* h) *om. G.* i) 1355 *pro* VIII. ind. *G.* k) *praecedit* Signatum *G.* l) *om. G.*
c. 20: *P.*
c. 21: *P.* — a) Albingaria *P.* b) comitivos *P.*

1) *I. e. praefectus navis; cf. Du Cange s. v. 'comes' (ed. Favre II, p.* 423—424). *Italis hodie 'comito' = 'Galeerenkommandant'.* 2) *Porto Maurizio.* 3) *Albenga.*

1355. transiens in Turbia[1] fuit ibi etiam per dictum dominum Carolum de Grimaldis, qui iam in castrum Monachi rediverat, quod dicto loco Turbie subiacet[a], honoratus. Et deinde, quanto comodius et celerius potest pro status *(Febr. 21)*. eius decentia, continuat iter suum, et cum pervenit *(Febr. 25)*. Albinganam[b], occidentalis Ianuensis riparie civitatem[c], per episcopum[2], clerum et populum honoratur. Et die *(Febr. 26)*. sequenti per eundem episcopum in castro episcopatus sui quod dicitur Petra[3] letanter excipitur et letantius honoratur. Ibi reverendissimus idem pater dominus Ostiensis auditis quibusdam dissensionibus nonnullorum de Albingana supradicta et opidis convicinis, propter quas dic- *cf. Ps. 44, 8.* tarum terrarum status pacificus turbabatur, *iustitiam* *cf. Is. 32, 17.* *diligens*, cuius *opus* est *pax*, dissidentes illos monitionibus *cf. 1. Reg. 12, 23.* paternis exhortans *vias* iustitie *docens* et eosdem ad illam non obstante cordium duritate convertens, fecit eos *fruc-* *cf. Iac. 3, 18.* *tum iustitie*, qui *in pace seminatur*, cum animorum aviditate gustare ac inter se bone voluntatis pacem et concordiam reformare.

It. 17–18. 22. Honor exhibitus Saone domino Petro cardinali et adventus sui nunccii, magistri ordinis fratrum Predicatorum.

Sequenti vero die dictus reverendissimus pater dominus Petrus Ostiensis episcopus cardinalis castri Petre *(Febr. 27)*. ostium exit et versus amenam civitatem Saone[4] gressus *(Febr. 28)*. accelerat; ac de Finali[5] tandem ad illam applicans, per clerum et populum civitatis eiusdem honoratus, ibidem viro[a] cuidam canicie honorando, scientia venerando, conscientia metuendo et habitu reverendo, *fratri Simoni *f. 135. scilicet sacre theologie profundissimo[b] professori, Predicatorum ordinis generali magistro[6], predictus dominus obviat. Qui frater Simon iuxta suam[7] interpretationem in eundo ad dictum dominum regem Romanorum illustrem

a) subicet *P.* b) Albingariam *P.* c) civitate *P.*
c. 22: *P.* — a) uno *P.* b) profundissime *P.*

1) *La Turbie.* 2) *Iohannem.* 3) *Pietra.* 4) *Savona.* 5) *Finale.* 6) *a.* 1352—1366. *Postea episcopus fuit Nannetensis. Natione erat Gallus oriundus e Lingonis i. e. 'Langres', non 'Lingen', ut ait Böhmer, Reg. imp. VIII, 'Reichssachen', nr.* 240. *Cf. Quétif et Echard, SS. ord. Praed. I, p.* 639 *sqq.* 7) *Videlicet nominis sui; cf. Hieronym. de nomin. hebr. (Migne, Patrol. lat. t. XXIII, col.* 829*):* Simeon, exauditio.

ex parte dicti domini cardinalis et in redeundo ad eum a dicto domino Romanorum rege remissus nedum obediens sed ipsa verius obedientia fuerat. Quem dictus dominus cardinalis desiderabiliter intuetur et sincere caritatis affectibus amplexatur et ab eo recipit quandam litteram regiam subscriptam seriem continentem: 1355.

23. Littera[a] imperatoris de gaudio iocundi adventus domini Petri de Columbario Viennensis diocesis, Ostiensis et Velletrensis episcopi cardinalis ac sedis apostolice nunccii, ad eundem.

Reverendissimo[b, 1] *domino cardinali episcopo Ostiensi, amico nostro karissimo.*

Reverendissime pater et amice karissime! Litteras[c] *paternitatis vestre vicinum ad nos vestrum desiderabilem nostre celsitudini nuncciantes adventum tanto ampliori letitia et affectione*[d] *recepimus*[e]*, quanto ardentiori desiderio*[f] *paternitatis*[g] *vestre presentiam*[g] *iam dudum optavimus, cuius interest regem*[h] *Romanorum inungere*[i]*, consecrare et ad perficienda imperatorie sublimitatis insignia in sacra urbe Romana aureo imperiali dyademate coronare, quantoque personam paternitatis vestre nobis plurimum predilectam strictioris pre ceteris amplexi semper sumus et amplectimur brachiis caritatis; porro etsi facile quidem epistolis non possit edisseri, quantum de dicte vestre paternitatis gratulamur adventu, ad annuncciandum tamen, quantum fieri potest, concepta provide mentis nostre gaudia religiosum fratrem Simonem magistrum ordinis Predicatorum, devotum nostrum*[k] *dilectum, exhibitorem presentium, ad vestre duximus paternitatis presentiam destinandum, cui in dicendis super*[l] *hiis*[l] *ex parte nostre celsitudinis fidem petimus*[m] *credulam adhiberi*[n]*.*

Datum Pisis, die undecima mensis Februarii, regnorum nostrorum anno IX. Febr. 11.

Carolus[o] *Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex.*

c. 23: PG. De textu G temere corrupto cf. Salomon, 'Iohannes Porta' c. IV. 5B. — a) *superscriptionem om. G.* b) rev. — kar. *(l. 13) om. P.* c) nuntios ac litteras *G.* d) ac benevolentia *add. G.* e) et audivimus *add. G.* f) ac amore *add. G.* g) pr. pat. v. *P.* h) reges *P.* i) ungere *G.* k) vestrum *P;* confessorem ac predicatorem et consiliarium *add. G.* l) omnibus *pro* super hiis *G.* m) penitus *G.* n) adhibebitis *G.* o) *subscriptio superscriptionem capituli 24. sequitur P.*

1) *Reg. imp. VIII, nr.* 1984.

1355. It. 19–20. **24. Honor exhibitus Ianue dicto domino cardinali et adventus nunciorum domini imperatoris ad eundem.**

(Mart. 2). Veniente autem altera die predictus reverendissimus pater versus civitatem Ianuensem gressus eius continuat; sed cum longum scabrosumque sit iter, civitatem illam intrare non potuit illa die. Mansit igitur in oppido quodam vocato Vultre[1], *quod medium est inter Ianuam et *f. 135'. (Mart. 3). Saonam[a], indeque postea discedens Ianue civitatem intravit et ibidem per clerum et populum nimis desiderabiliter expectatus[2] cum magno civium plausu sub pallio recipitur et cum letis altisque vocibus crebrius exaltantibus nomen eius, qui per omnes communiter propter grata per eum illis impensa servitia cum amoris quadam prerogancia diligitur, per spissam habitationibus altissimis civitatem mediam ducitur ad fratrum Predicatorum locum pulcherrimum et ibi devotissime ac letanter cum omni gratulatione recipitur et vocaliter et realiter honoratur, quin[b] preter voluntatem suam dictus dominus cardinalis (Mart. 3. 4). per biduum retinetur ibidem et ab omnibus expensarum oneribus relevatur. Sed plausu hoc tam grati, tam placidi multiplicis civium honoris obmisso dictus dominus cardinalis honorem alium ab exteris recipit. Nam dictus dominus rex Romanorum illuc de Pisis ei premiserat venerabilem patrem dominum Augustensem episcopum[3] et magnificum dominum proclavium[c. 4] de Lutemberg[d. 5] ad congaudendum secum de adventu suo et ad conducendum eum tute, si que in ullo dubietas itineris extitisset. Quos dictus dominus cardinalis tum propter eos tum propter reverentiam eos mittentis lete nimium et benigne recipiens modis omnibus, quibus melius potuit, honoravit et discretius agens, quia propter itineris et locorum angustias simul recipi non poterant hospitando, rogavit eos, ut ad dominum, qui eos miserat, redeuntes

c. 24: P. Adhibetur etiam F 2. — a) Boenam *P.* b) quia *P.* c) *sic P;* Proclavie *F 2.* d) *sic F 2;* Bictunberg *P.*

1) *Voltri.* 2) *Iam die 2. m. Martii cardinalem Ianuam venturum esse rex die 24. m. Februarii fratribus de Gonzaga scripserat: Reg. imp. VIII, nr. 6136; quod unde compererit, non apparet.* 3) *Marquardum.* 4) *I. e. purggravium.* 5) *Cogitandum videtur de landgravio de Leuchtenberg; cf. Salomon, 'Iohannes Porta' c. IV. 5 A.*

precederent eum in via. Qui verbum domini cardinalis 1355. iustum et rationabile recogitantes ac eidem domino complacere volentes, prout dominus cardinalis rogavit, sic fecerunt, et in Ianuam descendentes gressus eorum continuant versus Pisas.

25. Regressus domini cardinalis nuncciorum de imperatore.

Dum autem hec Ianue, Pisis alia fiunt. Nam applicantes illuc domini cardinalis duo nunccii supradicti [1], quos de Nicia miserat dictus dominus cardinalis [2], coram domino Romanorum rege predicto cuncta per illum illis imposita diligenter exponunt et responsione dicti regis audita et plena eius informatione recepta volentes dicti domini cardinalis observare mandatum, unus eorum, Lellus videlicet, versus eundem dominum credens ei citius obviare[a], quod[b] fecerat festino[b], posse revertitur; et eum aput Brignanam[c, 3] civitatem vix propter sterili- *f. 136. tatem eius opidi vocabulo dignam *per spatium sex dierum expectat. Quo dictus dominus non potuit citius applicare tam ex retentione ⟨populi⟩[d] Ianuensis supradicti tam ex asperitate[e] itineris, quia per abrupta[f] montium, que solis ibi[g] avibus pervia sunt[g], oportuit eum venire.

26. Grata receptio filiorum ducis Lucani per dominum cardinalem predictum facta. It. 24.

Tandem die Lune, mensis Martii nono, dictus do- Mart. 9. minus aput dictum locum applicuit nobilesque duos ibi reperit, eum quasi per mensem desiderabiliter expectantes, dominum Henricum videlicet militem et Walleramum etiam fratrem eius, filios quondam memorabilis evo domini Castrucii [4], qui se ducem Lucanum, dum viveret,

c. 25: P. — a) abviare *P.* b) *locus corruptus videtur. An* quam *pro* quod *legendum?* c) Brignaū *P.* d) *om. P; suppleri.* e) aspitate *P.* f) abruta *P.* g) ibi abj p ma sūt *P. Coniecturam dedit Hofmeister, hac sententia nisus, quae legitur in Ottonis Frising. Gestis Friderici imp. l. II, c.* 40, *(p.* 119 *ed. Waitz; p.* 148 *ed. de Simson):* predictam rupem cunctis mortalibus inpermeabilem, solis avibus perviam fore.
c. 26: P. —

1) *Petrus Raptoncini et Lellus de Tosectis.* 2) *V. supra c.* 18. 3) *Brugnato, ut videtur. Id quod Werunsky p.* 116 *de adnominatione in hac sententia facta censuit, facile erroneum cognosces; nam noster nil nisi Brignanam* civitatem *vix* opidi *nomine dignam esse dicit.* 4) *Castracani. Obierat a.* 1328 *Sept.* 3. *De quo v. F. Winkler, 'Castruccio Castracani, Herzog von Lucca', Berlin* 1897.

1355. inscribebat, eiusdem domini patrocinium penes dominum regem Romanorum predictum de quibusdam eorum utique non parvis negociis[1] supplicantes. Quod idem dominus eis cum ampla cordis liberalitate promittit et id, cum Pisas applicuit, cepit illis, ut promiserat, impertiri, ac ad felicem etiam perduxisset eventum, nisi se ipsos postea divino pariter et humano favore nequiter spoliassent[2]. Ibi siquidem pre rerum penuria locique strictura taliter qualiter dictus dominus pernoctavit.

It. 25–26. 27. Destinatio nuncciorum ex parte domini cardinalis ad imperatorem super denuncciacione predicta adventus sui.

Mart. 10. Sequenti vero die Martis, Martii decimo, de Brignana
sterili civitate descendit et gressus eius accelerat, ut
aput Sarrazanam[a. 3] Lunensis[b. 4] episcopatus opidum opulentum, quod episcopus Lunensis[5] ⟨et⟩[c] commune Pisanum
detinent occupatum[6], se, gentes et equos alpestris itineris
asperitate iam lassos quietis et cibi pabulo refocillet.
Ubi cum adfuit, magistrum Predicatorum et Lellum
etiam antedictos Pisas absque tarditate premittit, ut
Romanorum regi predicto se vicinum annunccient et
Mart. 12. quod circa diem Iovis, quo duce Domino Pisas intrabit,
velut cordis et corporis humilitate vestito sibi nullus
occurrat, instantissime supplicent. Quod a domino rege
nec minus a prelatis et proceribus eius, qui, cum sicut
cf. Ecclus. 10, 2. *iudex populi sic et eius ministri*, cum rege ipso de dicti
domini vicinitate nimium colletantur, cum maxima difficultate reportant. Et sic obtentum finaliter predicto
Mart. 11. domino cardinali, qui continuo die Mercurii mane, XI.
Martii supradicti, castrum intraverat Petre sancte[7], quod

c. 27: *P.* — a) Barratanam *P.* b) Lunień. *P.* c) *om. P.*

1) *De quibus v. Werunsky p.* 86, *n.* 2. *Errat autem Werunsky, cum dicit (p.* 87*) hos filios Castrucii Castracani iam Kal. Febr. Pisis dignitate militari a rege donatos esse; nam Ranieri Sardo (ed. Bonaini in 'Archivio storico Italiano' VI,* 2 *[*1845*]) c.* 87, *cui ille nititur, non Castrucii sed Francisci fratris eius filios a Karolo rege milites factos esse narrat. Cf. stemma ap. Werunsky l. c.* 2) *V. infra c.* 60. 3) *Sarzana.* 4) *Luni.* 5) *Gabriel de Malaspinis.* 6) *Quo tempore occupatio facta sit, nescio; a.* 1353. *potestatem oppido Sarzanae a Pisanis delegatum esse legitur apud R. Roncioni 'Delle istorie Pisane ll. XVI' in 'Archivio storico Italiano' VI,* 1 *(*1844*) p.* 821. 7) *Pietrasanta.*

commune Pisanum Lucanis usurpat[1], prout eis mandatum 1355. extiterat, eodem die Mercurii per dominum Petrum Raptoncini[a] capellanum predictum cum fideli celebritate rescribunt.

28. Honor exhibitus predicto domino cardi- *It. 27.*
*f. 136'. nali per imperatorem *et eius comitivam Pisis necnon per clerum et cives eiusdem[a].

Die[2] vero Iovis, XII. Martii, lucescente dictus do- *Mart. 12.* minus cardinalis de castro Petre sancte descendens iter festinus[b] arripuit versus Pysas, sed non minorem diligentiam adhibet dominus rex predictus, ut venienti domino de Pisis occurrat. Surgit etenim summo mane, audire missam sine cantu festinat et gentes omnes, cives et exteros, equos ascendere iubet; et ipse demum equum ascendit et velut mansuetissimus hominum vestis humilis ornatum accepit et excellentis equi superbiam refugit. Et sic humilitatis gemma, que splendidior est in omni, maxime presidentis, ornatu, princeps principum rutilans exit Pisas[3] et versus dominum cardinalem prelatos omnes antecedere precepit et quod post se medium cunctorum turba sequatur. Hoc igitur ordine tantum ultra procedit, quod[c] per tria miliaria, que leucam unam faciunt, quia usque ad pontem magnum ligneum, per quem eundo de Pisis ad turrim de Siliacara[d, 4] transitur, accessisse comperitur, non ex errore, sed ex certa scientia certoque proposito, ut dictum dominum cardinalem *honore preve-* *cf. Rom. 12, 10.* *niens* devotissimus ille religionis antistes[5] dignitatum suarum fastigium debitum servare non curans eidem domino, quem per exhibitionem operis liberalem sibi pariter et fidelem probavit amicum, necnon et in eo sancte Romane ecclesie, quam in cunctorum et suam matrem catholicam reveretur, iuxta posse placeret. Ibi rex iste regum et temporalium presidentium preses et dominus

a) Raponani *P.*
c. 28: P. Adhibetur etiam F2. — a) *supplendum* civitatis. b) festiuuus *P.* c) *sic P.* d) *sic P;* Cossilincara *F2.*

1) *Cf. Giovanni Sercambi l. I, c.* 128; *ed. Bongi (*1892*) tom. I, p.* 91. 2) *Ad hoc caput v. Ranieri Sardo c.* 97. 3) *Hora tertia. Ranieri Sardo l. c.:* in sulla terza. 4) *Quam turrim in districtu Pisano frustra iam quaesivit Werunsky p.* 117. *At nominis formam in P corruptam esse vix crediderim, cum simile nomen* (Silicara) *etiam in alio territorio inveniatur; v. Ughelli, Italia sacra, I², col.* 102 *in.* 5) *I. e. rex*

1355. cardinalis predictus sibi invicem obviant. Et antequam dexteras mutuo sibi darent aut se alio quoquo tactu contingerent, dictus dominus, humilitatis norma et curialitatis exemplar, capellum suum tunc variis foderatum uni suo militi tradens ac demum capucium, quod vestitum gemmisque perstrictum, non, ut alii faciunt, super humerum positum deferebat, ammovit. Et dominus cardinalis capellum similiter et biretum deposuit et, ut moris est, domicello cuidam domestico suo tenenda donavit. Et facti sibi iam contigui et dextris mutuo receptis alterutrum alacri facie, sed alacriori corde se invicem osculantur. Et dictus rex amplius capello non utitur, sed capucium priori modo vestivit. Et dominus cardinalis biretum reposuit ac capellum, et invicem visionis mutue fruitione letati simul postea gradiuntur. Et pre nimia peditum, equitum pressura lento passu procedunt; hora tertia iam elapsa tandem iussis illis non absque cornea vel arundinea *monitione virgali vocibus frequen- *fol. 137. tibus ire magis, hii libere veniunt et, cum ad quasdam domos[1] muro civitatis et vallo per iactum duplicem baliste[a] distantes est ventum, spissum ibi civium agmen domini prefati reperiunt. Qui siquidem cives post exhibitam reverentiam debitam super amborum dominorum capita pallium sericeum auro contextum, dicto dumtaxat tunc domino cardinali dispositum, ordinati cives ad hoc nomine populi extenderunt. Et sic dicti presules eodem pallio obumbrati simul incedunt. Et cum portam que Leonis dicitur[2] eiusdem civitatis approximant, ubi clerum totum inveniunt processionaliter preparatum, et cum archiepiscopus[3] civitatis illius pontificalibus ornamentis amictus crucis vere signum et lignum domino cardinali pedes offerret, dictus dominus cardinalis zelo fervide devotionis accensus velox equo descendit, quem et rex descendendo similiter comitatur. Et dicte cruci aliisque reliquiis per eosdem flexis genibus reverentia debita devotissime prestita civitatem ipsam Pisanam sub eodem pallio tunc non equitantes ulterius intraverunt, et sic pede-

a) basilice *P; cf. F2*: environ la portée de deux mousquetades.

1) *'Casa Seccamerenda', Ranieri Sardo l. c.* 2) *Hodie conclusa. Sita erat in angulo muri inter Baptisterium et Campum Sanctum; cf. R. Grassi, 'Descrizione storica ed artistica di Pisa, Parte storica (Pisa* 1836*)'*, *p.* 70. 3) *Iohannes Scarlatto.*

stres[a], cum prope dictam portam sita sit ecclesia cathedralis, in ipsam ecclesiam accesserunt manibus vocibusque plaudentibus gentibus universis. Et simul ante altare maius in ordinato pro eis loco genu flectentes per aliqualem morulam oraverunt. Cum demum postea surgerent, dictus dominus cardinalis more solito dicens: 'Sit nomen Domini benedictum', benedictionem populo dedit et orationem dominicam[b] dixit. Et cum exirent ecclesiam, ut iterum equitarent, dominus cardinalis rogavit dictum dominum regem, ut omnino discederet, quia pro voluntate civium adimplenda et eorum consueta cerimonia observanda quasdam carrerias civitatis[c] adextratus a civibus, ut est moris eorum, sub pallio etiam circuire[1] debebat. Qui dominus rex precum domini cardinalis importunitate devictus equitavit instanter et corde gerens dictum dominum cardinalem in omnibus honorare pro posse de platea ecclesie tota secessit. Dominus autem credens, quod dictus rex viam suam continuaret ad domum, ad dictorum civium instantiam ascendit iterum equum suum et intrans sub pallio progredi cepit, quo ducebant eum cives. Et cum inciperet exire plateam, invenit dominum regem, *f. 137'. qui eum ibi ordinatis aciebus expectat et dominum *cardinalem eundo vult penitus sociare fecitque. Venit enim sub pallio cum eodem circueundo[d] carrerias civitatis iuxta consuetudinem civium in similibus actibus observatam et sic eum sociavit usque ad portam episcopalis palatii, ubi dictus dominus cardinalis hospitari debebat, et inde se tunc ab illo licencians rediit ad domum, quod gentes ipsius et Pisani ceterique omnes quasi admirabiliter attendentes, actum regium ponderantes et animum, honorem huiusmodi notabilem iudicant et eundem dominum cardinalem et suos per dies singulos plus honorant. Predictus autem dominus cardinalis cibo recreatus et sompno volens honoris huius dicto regi possetenus rependere vices, statim dum de sompno surgere tunc hora veniret, cum sibi naturaliter insita summa diligentia surgit, ut quod mane de preveniendo dictum regem in honoris exhibitione nequiverat, saltim in vesperis adimpleret. Sed quia cogitationes hominum invicem 1355.

a) pedester *P*. b) unicam *P*. c) civitates *P*. d) circuendo *P*.

1) 'carrerias circuire' = 'per magnas vias ire'; *cf. etiam Ranieri Sardo l. c. Corrigenda igitur quae commentatus est Werunsky p.* 119.

1355. quandoque concurrunt et in eundem actum aliquando conveniunt, non potuit complere totaliter, quod volebat. Nam licet ipse dominus cardinalis omnem, quam in equitando potuit, sollicitudinem adhibuit, non tamen tantum potuit festinare, quin rex ipse tantundem et amplius festinasset. Prius enim quam ad plateam communem dominus cardinalis attingeret, extra plateam ipsam venienti regi celerius obviavit. Et licet dominus cardinalis ultra, quam deceret, insisteret, ut ad domum dicti regis accederet, *nil valuere preces*[1], quin ymmo dicti domini cardinalis renitentia non obstante redeunt ambo ad dictum archiepiscopale palatium, et ibi descendentes simul in cameram ascenderunt et mutuo ibi sibi consilium habuerunt usque ad solis occasum, quo dictus dominus rex inde discessit. Sequentibus diebus Veneris
Mart. 13. 14. et Sabbati dictus dominus cardinalis mane consurgens dictum dominum regem in suis domibus visitavit, et sic
cf. Rom. 12, 10. vicissim alterutrum visitantes ac se *invicem prevenientes honore* in omnibus et singulis actibus sibi ipsis plus quam esset credibile complacebant se possetenus honorantes. Verumtamen predicto die Veneris mane dictus dominus cardinalis quandam collationem faciens dictum dominum regem alloquitur:

29. Collatio[a] domini Petri de Columbario Viennensis dyocesis, Ostiensis et Velletrensis episcopi cardinalis, super causa sui adventus ad imperatorem.

**Gloriosissime rex et princeps ac*[b] *domine*[b] *serenissime!* *f. 138. *Quia dignum et iustum est gloriosam regie maiestatis celsitudinem non latere causam*[c] *adventus mei licet gravis et laboriosi, quia ambulavimus vias difficiles, attamen*[d] *summe voluntarii ad eandem regiam maiestatem, idcirco*[e] *ad insinuandum prefate regie celsitudini, qualiter et quare venerim, possum in persona beatissima sanctissimi in Christo patris ac domini nostri domini Innocentii dignissima Dei providentia sacrosancte Romane ac universalis ecclesie summi*
cf. Is. 6, 8. 9. *pontificis et*[f] *mea*[f] *dicere, quod*[g] *scribitur Ysaia VI. c.*[g]*:*

c. 29: *PG.* — a) *superscriptio in G:* Oratio domini cardinalis ad serenissimum imperatorem Carolum quartum *G.* b) *om. P.* c) tamen *P.* d) ac tamen *P.* e) ideo *G.* f) et mā *P*; inter alia *G.* g) audio illud quod Isaie VI. dicitur *pro* quod—c. *G.*

1) *Attende versus heroici fragmentum; cf. infra p.* 108, *n.* 4.

Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ex 1355. vobis ibit? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit: Vade. *VIII*[a] *q. c. circa medium*[1], *Extra De renunc. c.* Nisi cum pridem[2]. *Maiores*[b] *enim et magis ardue cause maioribus reservantur. Ideo salus humani generis tamquam causa nimis ardua magnarumque maxima fuit Dei filio*[c] *delegata, quoniam*[d], *cum* venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum *cf. Gal.* 4, 4. 5. de muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, *ad Galath. IIII.* Lex *etiam* in manu mediatoris *cf. Gal.* 3, 19. per angelos *missos* ad homines *extitit* ordinata, *de quibus dicit apostolus:* Omnes sunt administratorii spiritus missi *cf. Hebr.* 1, 14. propter eos, qui hereditatem capiunt salutis, *ad Hebre. I. Sane coronatio*[e] *vestre precelse sublimitatis regie in imperatoriam maiestatem causa vel negotium non solum de maioribus ecclesie, sed et mundi totius non inmerito reputata, quia per ipsam et in ipsa de dignitate maxima seculari vel laicali provisum persone, que ceteris debet esse melior et insignior, per impositionem imperialis dyadematis declaratur; ex quibus prefatum negotium sive*[f] *causa tamquam maxima domino pape, patri patrum, noscitur reservata, in cuius manu sunt omnes potestates et omnia iura regnorum,* quia in manu *Ps.* 94, 4. eius sunt omnes fines terre, et altitudines montium ipsius sunt, *Ps.*[g], *cum sit Christi vicarius generalis, qui dicit:* Omnia mihi tradita sunt a patre meo, *Mat. XI, ut* *Matth.* 11, 27. *merito dominus noster papa dicere possit, quod scribitur Mat. ultimo:* Data est mihi omnis potestas in celo et *Matth.* 28, 18. in terra. *Quam ob rem sibi soli, domino scilicet domino nostro pape, fuit et est fidelium populorum de necessariis ad*
*f. 138'. *salutem provisio*[h] *universaliter demandata, cui cum *Petro dicitur:* Pasce agnos meos *sive* oves, *Io. XXI, insuper et* *Io.* 21, 15—17. *legis immaculate Domini*[i], *fidei videlicet orthodoxe, defensio specialiter reservata, cum eidem dicatur*[k]*:* Ego pro te rogavi, *cf. Luc.* 22, 32. ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos, *Lucas XXII. Quorum in se prehabet*[l]

a) VIII — pridem *(l. 4) om. G; et sic semper indicationes locorum allatorum omissae.* b) maior *P;* magne et ardue *pro* maiores — ardue *G.* c) consilio *G.* d) quem *G; om. P.* e) coronacoē *P.* f) sine *P.* g) pars *P; om. G.* h) *om.* P. i) Dominicae *G.* k) dicitur *G.* l) pene habent *G.*

1) *Ad quemnam canonem Decreti haec notitia mutila spectet, ignoro.* 2) *c.* 10 *X de renunciatione (I, 9). Quare hoc allegatum sit, non apparet; sequentia verba in Corpore iuris canonici sic non leguntur. Cf. autem c.* 3 *C.* 2 *qu.* 6: Si autem difficiles cause et maiora negotia orta fuerint, ad maiorem sedem referantur.

1355. *non tam typum vel figuram quam veritatem ipsam, quoad aliqua specialius inclita*[a], *coronatio memorata, per quam merito sperare*[b] *de*[b] *salute spirituum et corporum omnium fidelium populorum volumus et debemus, cum vobis, serenissime princeps et domine, summe proprie ⟨dictum⟩*[c] *videatur, quod scribitur* Is. 49, 6. *Ysa. XLIX:* Dedi te in lucem gentium, ut sis[d] salus mea usque ad extremum terre, *proviso per industriam prepotentem*[e] *populo catholico de duobus summe necessariis:* cf. Iac. 3, 18. *pace scilicet, fructu arboris pulcherrime iustitie legalis, et ipsa iustitia, virtutum domini*[f] *summe clara, ut de vobis, mi* Ps. 71, 7. *domine, dici possit*[g] *veraciter:* Orietur in diebus eius iustitia et habundantia pacis, *maxime autem* iustitia fidei, Rom. 4. 5. *de qua Paulus ad Rom. IIII. et V. capitulo, ut*[h] *sic fides saluberrima vestris temporibus per vestram clementissimam pietatem gignatur in*[i] *infidelibus, ab hereticis defendatur, roboretur*[k] *in minoribus et pusillis et in maioribus nutriatur, que quatuor scientie theologice velut*[l] *propria attribuit doctor eximius Augustinus*[1]. *Siquidem* cunctos populos, quos clementie vestre regit imperium, in ea vultis religione, *id*[m] *est fide*[m], versari *etc., C. De sum. trini. et fide catholica c. I.*[n. 2] *Cumque*[o] *prefatus dominus noster papa prelibate coronationis vestre solempnitatem celeberrimam non valet in propria persona perficere, prout summe cordialiter cupiebat,* Rom. 7, 15. *multipliciter impeditus, ut possit dicere sicut Paulus:* Non enim, quod volo bonum, hoc ago, *ad Rom. VII, idcirco non precipitanter aut subito vel etiam inconsulte dominus idem ordinans et procedens, sed pluries et frequenter super ipsa vestra coronatione plurimum ab ipso domino et ab omnibus dominis cardinalibus affectata*[p] *deliberavit et voluit consultius de dominorum consilio prefatorum cardinalium ordinare. Cuius quidem deliberationis et processus materia satis clare* cf. Is. 6, 8. 9. *tangitur in verbis thematis preassumpti, cum dicitur:* Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit ex vobis? Et dixi: Ecce *ego, mitte me. Et dixit: Vade. *f. 139.

cf. Hebr. 5, 4. *Et tanguntur quatuor. Quia enim* nec quisquam assumit[q] sibi honorem, sed qui vocatur a Domino sicut Aaron, *ad Hebr. V, ideo*

a) *corruptum videtur.* b) *praecedit* et *P.* c) *om. PG; suppleri.* d) sit *G*; *om. P.* e) preponentem *P.* f) omnium *P.* g) p̄t *P.* h) et *P.* i) *om. G.* k) roboret *P.* l) vel *P.* m) id — fide *(l. 20) om. P.* n) II *P.* o) et cum *G.* p) presentata *G.* q) assumat *P.*

1) *Non inveni.* 2) *Cod. I,* 1, 1: cunctos populos, quos clementiae nostrae regit temperamentum, in tali volumus religione versari.

primo tangitur: intimatio luminosa mandati superioris, cum 1355. *dicitur: 'Audivi vocem Domini dicentis',*
secundo: inquisitio seriosa legati[a] *comodioris*[b], *cum subditur*[c]*: 'Quem mittam? et quis ibit ex vobis?'*
tertio: exhibitio non exosa voluntatis sincerioris, cum additur: 'Et dixi: Ecce[d] *ego, mitte me.'*
quarto[e]*: diffinitio vel ordinatio gratiosa potestatis sublimioris, cum concluditur: 'Et dixit*[f]*: Vade.'*

(I.) Primo ergo tangitur intimatio luminosa mandati superioris, cum dicitur: 'Audivi vocem Domini dicentis'. Siquidem filii[g] *debent audire vocem patrum suorum imperante*[h] *qui ait*[h] *Gen. XLIX:* Congregamini *Gen. 49, 2.* et audite filii Iacob, audite Israel patrem vestrum, *et subditi vocem audiunt*[i] *dominorum et maiorum, propter quod dicebat Samuel:* Loquere, Domine, quod audit[k] servus *1. Reg. 3, 9.* tuus *I. Reg. III, insuper et discipuli vocem magistrorum:* Dominus erigit mihi aurem, ut[l] audiam *eum* quasi *cf. Is. 50, 4.* magistrum, *Ys. L. Cum igitur omnes sint subditi, discipuli sed et filii domini nostri pape, quia* omnes filii sumus *cf. Gen. 42, 11.* unius viri, *Gen. XLII, ideo a nobis audiendus est, ut ego possim dicere:* Domine, audivi auditionem tuam, *Abakuc Hab. 3, 1.* *III.* Audite *ergo* celi *i. e. maiores, cuiusmodi sunt filii, Is. 1, 2.* et auribus percipe terra *i. e. minores, quales sunt subditi et discipuli,* quia dominus *noster papa* locutus est, *Deuteron. Deut. 32, 1.* *XXXII. Ego etiam dicere possum:* Audiam, quid loquatur *cf. Ps. 84, 9.* in[m] me Dominus[m], quia loquetur pacem in plebem suam.

(II.) Quod sperans dominus papa firmiter, victoriosissime rex et princeps, vos facturum ubique, dicens vobis: Fiat pax *Ps. 121, 7.* in virtute tua, *pro facto vestre gloriosissime coronationis desiderate plurimum et optate volens ad vos mittere coronatorem ydoneum, sicut decet, dixit*[n] *quod in themate sequitur: 'Quem mittam? et quis ibit ex vobis?' supple: 'ad coronandum nostrum filium predilectum*[o] *Carolum regem Romanorum in*[p] *imperatorem Romanorum'. Ubi tangitur, ut dictum est, secundo inquisitio seriosa legati comodioris. Cum enim iam deliberasset idem dominus noster papa mittere non quemcumque, sed de maioribus, acsi*[q] *iam*[q] *dixisset:* Ecce *cf. Malach. 3, 1.* ego mittam angelum meum, et[r] preparabit viam[s] ante faciem meam[t]. Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos queritis, *Malach. III, postmodum: 'quis*

a) legatio *P.* b) modioris *P.* c) dicitur *P.* d) *om. P.* e) quarta *P.* f) dicit *P.* g) alii *PG.* h) imp.—ait *om. P.* i) *om. P.* k) audivit *P.* l) et *P.* m) *corr. ex* Dom. in me *P.* n) dicit *P.* o) predictum *P.* p) in—Romanorum *(l. 34) om. P.* q) ac suam *P.* r) qui *G.* s) meam *add. P.* t) tuam *P.*

1355. est ille[a] angelus, *nuntius scilicet[b] et legatus?' consultius *f. 139'. inquisivit dicens: 'Quem mittam? et quis ex vobis ibit?' Attendens etenim viarum difficultatem, aliorum concurrentium multiplicem gravitatem et etiam presentis negotii necessitatem non immerito prefatus dominus questionem hanc fecit[c], acsi dicat apertius: 'Cum vestrum[d] cuiuslibet absentia non immerito nos contristet, et cum carissimus noster filius rex Romanorum semper augustus pro sua coronatione rationabiliter nos infestet et euntem quemlibet ex vobis viarum gravitas et aliorum multiplex difficultas merito[e] miro modo molestet, quem mittam? et quis ibit ex vobis? Quem, inquit, mittam
cf. 3. Reg. 1, 34; 16, 1 sqq. sicut Samuelem[f] ad David inungendum, sicut Sadoch ad[g] regem Salomonem constituendum?' Siquidem omni prorsus adulatione seclusa mirabili in vobis[h] relucet David in fortitudine manus et misericordia, de quo dicitur I. Mach. II. c.:
cf. 1. Mach. 2, 57. David in sua misericordia consecutus est sedem regis in secula, similiter et Salomon in sua summa sapientia, quia
Matth. 12, 42. ecce plus quam Salomon hic, Mat. XII. Volens ergo dominus noster papa, quod[i] esset possibile reperire alterum Samuelem aut Sadoch ad vos inungendum, ut decet, et, ut convenit, coronandum, dixit[k] cum dominis cardinalibus inquirendo: 'Quem mittam? et quis ibit ex vobis'.

(III.) Videns autem prefatum dominum in dicto negotio sic perplexum, non arroganter et presumptuose, sed humiliter et devote dixi: 'Ecce ego, mitte me', nolens tam necessarium ac salubre negotium propter defectum coronantis[l] amplius impediri vel plus debito[m] retardari. Et hoc est tertium, scilicet exhibitio non exosa voluntatis sincerioris. Sciens enim, quod nemo invitus bene facit, etsi[n] bonum est, quod facit, quia non placent Deo coacta servitia, qui plus pensat affectum[o] quam censum[p, 1], quasi voluntarie
Ps. 39, 8, 9. sacrificans volui[q] me offerre dicens illud: Ecce venio, quia in capite libri scriptum est, ut facerem voluntatem
Ps. 72, 24. tuam, quoniam in voluntate tua deduxisti me, sicut et cum
Abd. 1. gloria suscepisti me, ut dicere possint omnes: Auditum audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit, Abdie unico cap.

a) iste G. b) om. P. c) facit P. d) nostrum P. e) om. P. f) Samuel P. g) om. P. h) nobis P. i) quam G. k) dicit PG. l) coronationis P. m) om. G. n) sed si P. o) effectum P. p) sensum G. q) voluit P.

1) Cf. Gregor. Moral. X, 30 § 49 (Migne, Patr. lat. LXXV, col. 948): non est ergo census in crimine sed affectus.

(IV.) Et hoc verificatum fuit, quando dominus noster 1355. *summus pontifex dixit mihi: 'Vade', quod erat quartum thematis membrum, scilicet diffinitio gratiosa potestatis sublimioris domini nostri pape, processum prefatum diffiniendo totaliter terminantis, *cum dixit: 'Vade', acsi diceret:* *f. 140. 'Ad omnia, que mittam te, dicit Dominus, ibis et, que mandavero tibi, loqueris, *Ier. I.* (cf. Ier. 1,7.) *Venerunt siquidem omnes isti domini pro sepedicto vestre coronationis facto celeberrimo sub typo vel parabola designati lignorum, de quibus Iudicum IX. scribitur:* Ierunt ligna, ut ungerent super se regem, (Iud. 9, 8.) *dicentes vobis*[a], *sicut viti ficulnee et olive:* Veni et impera nobis, (Iud. 9, 12; cf. 8—11.) *ut tandem de vobis*[a] *possit dici:* Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus. (Ps. 44, 8.) *Quod attendens prefatus dominus noster papa dicere mihi potuit, sicut Gedeoni fuit dictum:* In hac fortitudine tua vade, (Iud. 6, 14.) *Iudic. VI, ad modum, quo Ionatas dicit David:* Vade in pace, *I. Reg. XX.* (1. Reg. 20, 42.)

Et ideo veni saliens in montibus, transiliens colles, *Cant. II°.* (Cant. 2, 8.) *Verum*[b] *quia* bonorum laborum gloriosus est fructus, *Sap. III,* (Sap. 3, 15.) *ideo* venit mihi gaudium a sancto super misericordia, que venit nobis ab eterno salvatore nostro, *Baruch IIII*[c], (cf. Baruch 4, 22.) *misericordia scilicet*[d] *primo coronationis, quia* coronat te in misericordia, (Ps. 102, 4.) *ut*[e] *secundo veniat super vos misericordia regni celestis et eterne beatitudinis, de qua Mat. V:* Beati misericordes, quia ipsi misericordiam consequentur, (cf. Matth. 5, 7.) *quam nobis concedat Pater*[f] *et Filius et Spiritus sanctus. Amen.*

30. Qualiter[a] predictus dominus[b] cardinalis solempniter missam celebrat[c] in ecclesia Pisana.

Adveniente autem die Dominica, que fuit quindecima Martii, (Mart. 15.) qua[d] Letare Ierusalem devota cantat ecclesia, dictus dominus cardinalis in ecclesia cathedrali Pisana missam celebrat alta voce presentibus ibi dicto domino rege et regina multisque[e] prelatis et comitum et baronum ac aliorum militum multitudine copiosa.

a) nobis *P.* b *om. G.* c) V *P.* d) sed *P.* e) ut—mis. *(l. 24) om. P.* f) etc. *pro* Pater—Amen *G.*

c. 30: PD. — a) quomodo *P.* b) *om. P.* c) celebraverit *D.* d) in qua *D.* e) multis *D.*

1355. **31. Qualiter anniversarium imperatoris Henrici per dictum[a] dominum cardinalem cum sermone fuit[b] solempniter celebratum.**

Mart. 16. Altera quidem die Lune, videlicet XVI.[c] dicti mensis, dictus dominus cardinalis ad preces dicti domini regis missam in eadem ecclesia[d] cantavit pro anniversario inclite[e] recordationis domini Henrici VII.[1] quondam Romanorum imperatoris et semper augusti, predicti domini regis avi, et post dictam missam venerabilis[f] et religiosus ille reverendus[g] vir dominus frater Symon ordinis fratrum Predicatorum generalis magister solempniter et subtiliter predicavit, ipsum quondam dominum[d] imperatorem Henricum, prout merito debebat et poterat, multipliciter commendando. Et circa XXti[h] numero venerandi[i] prelati *tam Ytalici quam Germani, pontificalibus ornamentis amicti secundum Romane[k] curie[k] stilum circa feretrum orationes dixerunt singulariter unusquisque. **f. 140'.*

32. Missio armatorum in auxilium domini Egidii cardinalis legati.

Singulis autem diebus, quibus in dicta Pisana civitate morantur, predictus dominus cardinalis ecclesie Romane negotia cum dicto rege pertractat. Et tandem ad eius instantiam[2] venerabilis pater dominus Spirensis episcopus[3] per dominum regem in Marchiam mittitur cum CCC[a] armatis equitibus in subsidium reverendi in Christo patris domini Egidii[4] miseratione divina tituli sancti Clementis presbyteri cardinalis, sedis apostolice tunc le-

c. 31: *PD. Adhibentur etiam F 1. F 2.* — a) *om. P.* b) fuerit *D.* c) 15 *D.* d) *om. P.* e) incliti *P.* f) *om. P;* V *D.* g) *om. D.* h) vingt *F 1;* XXV *F 2; cf. Salomon, 'Iohannes Porta' c. IV, 4 A.* i) bene magni *P.* k) dictae Romanae *pro* Rom. cur. *D.*
c. 32: *P. Adhibentur iterum F 1. F 2.* — a) mille *P;* 300 *F 1. F 2; cf. etiam n. 2.*

1) *In eadem ecclesia cathedrali sepulti.* 2) *Aut errat aut mentitur hic noster. Nam episcopus Spirensis ante adventum cardinalis die 28. m. Februarii cum CCC auxiliariis ad Aegidium cardinalem legatum missus erat, ut habes apud Ranieri Sardo, c. 93, ubi numerum diei corrigas secundum Werunsky p.* 201 *n.* 4. *Cf. etiam Matt. Villani l. IV, ubi auxiliarii missi esse c.* 67, *cardinalis Pisas venisse multo post c.* 71. *dicuntur. Nec praetereundum episcopum Spirensem Romae die* 5. *m. Aprilis coronationi regis interfuisse (Reg. imp. VIII, nr.* 2019*), id quod fieri non potuisset, si demum mediante m. Martio Pisas exiisset. Cf. etiam 'Memorie di Perugia* 1352—1398*' apud Fabretti 'Cronache di Perugia' I (Torino* 1887*), p.* 29. 3) *Gerhardus.* 4) *Albornoz.*

gati et terre[a] ecclesie per Ytaliam vicarii generalis, qui 1355.
contra nobiles illos de Malatestis, qui fere omnes terras ecclesie in dicta provincia nequiter occupabant, totis viribus nitebatur[1], ut eos ad gremium ecclesie reducere ac terras ipsas recuperare valeat. Et dictum regem sic solide, sic constanter in ea quam gerit ad ecclesiam devotione confirmat, quod nihil ab eodem rege requiritur, quod ecclesie statum honoremque concernat, quin dictus rex statim et magna cordis gratulatione concedat.

33. Missio nuncciorum ad senatum et populum Urbis super denuncciatione coronationis imperatoris.

Dominica vero, que Ramos palmarum inmediate
precedit, que per Ytaliam[2] dicitur Passionis, XXII. Martii *Mart. 22.*
supradicti, ambo predicti domini rex et cardinalis videlicet inter se digesto consilio nobilem illum superius[3] nominatum Lellum scilicet Petri Stephani de Tosectis de Urbe, quem dictus rex ad eiusdem cardinalis instantiam per plures dies ante in consiliarium et familiarem domesticum iam receptum cesaris ac fiscalem imperii procuratorem fecerat per totam Ytaliam generalem[4], ad dictam Urbem cum celeritate premittunt[a] ad senatum et populum dicte Urbis cum sola credentie littera dicti regis[5], ut eorum adventum eisdem senatui populoque
notificet et dispositum diem gloriose videlicet Resurrec- *April. 5.*
tionis dominice tunc instantem ad sue coronationis solempnia celebranda denuncciet et de aliis, que fienda sunt in predicto coronationis celebri die, cum illis, ut poterit,
ordinate disponat. Qui quidem Lellus, veluti *fidelis servus* *Matth. 24, 45.*
et prudens, mandatum huiusmodi curans curiosius exequi
*f. 141. gressus suos versus Urbem celeriter[b] dirigit *et die Iovis,
XXVI. Martii, tunc immediate sequenti[c] hora prandii *Mart. 26.*
Romam intrat ac continuatis passibus Capitolium ascendit, senatoribus loquitur et generale Romanorum con-
cilium ordinat pro crastino convocari. Et die Veneris *Mart. 27.*

a) terram *P.*
c. 33: *P.* — a) permittunt *P.* b) celebriter *P.* c) sequentis *P.*

1) *Cf. Werunsky l. c. p.* 196 *sqq.* 2) *Necnon alibi; cf. Grotefend 'Zeitrechnung' (ed.* 2*) I, p.* 43. 3) *p.* 53. 4) *De qua re litterae non exstant.* 5) *Servata non est.*

1355. mane tunc immediate sequenti in eodem generali concilio congregato dictus Lellus iuxta Romanorum consuetudinem et tantorum dominorum decentiam, quas expertus optime noverat, ambasiatam impositam eleganter exponit et mandata mittentium exequitur diligentius.

It. 28—30. **34. Recessus domini cardinalis de Pisis et honor sibi exhibitus per Iohannem Angelum.**

Mart. 22. Eodem die Dominico Passionis predicto ambo dicti domini de dicta Pisana civitate descendunt; sed pro maiori comoditate diversis itineribus gradiuntur, quia dictus dominus rex itinerat per Vultras[1], ubi per episcopum[2] et suos[a] mirabiliter honorabatur, et dictus dominus cardinalis iter continuat per Castellum Florentinum[b. 3] et Podium Bonici[c. 4] versus Senas[5], antiquam et floridam Tuscie civitatem, quam regina iam prius die
Mart. 23. Lune, videlicet XXIII. dicti mensis, intraverat hastiludiis et pallio et diversis civium plausibus variisque modis honorum multipliciter honorata et in domibus cuiusdam nobilis divitis et potentis, quem Iohannem Angelum de Salimbenis[d. 6] vulgus appellat, cum omni debita solempnitate recepta, ubi predicti domini sui regis prestolabatur
Mart. 24. adventum. Et civitatem ipsam Senensem sequenti die post regine introitum idem dominus cardinalis per episcopum[7] et clerum ac populum tam pallio quam aliis honoribus honoratus ingreditur et in eiusdem episcopi domibus cum magno plausu recipitur et multum gratiose videtur[e] et ibi etiam dictum regem expectat[8].

c. 34: *P. Adhibetur etiam F* 2. — a) *an* cives *corrigendum?* b) flerētīn *P.* c) Boraci *P.* d) Salimbeni *F* 2; Salimbariis *P.* e) *sic P; cf. infra p.* 76, *l.* 23.

1) *Volterra.* 2) *Philippum de Belfortibus.* 3) *Castelfiorentino.* 4) *Poggibonsi.* 5) *Siena.* 6) *Qui iam Pisis una cum septem civibus Senensibus ad homagium praestandum apud regem fuerat; Cron. Sanese apud Muratori SS. rerum Ital. XV, col.* 146 *C. Domum eius in platea nunc 'Piazza Vittorio Emmanuele' nuncupata sitam fuisse docet Werunsky, p.* 150 *n.* 2. 7) *Azolinum de Malavoltis.* 8) *Hic et in capituli sequentis initio ordo chronologicus confusus est. Iohannes non solum aliis fere omnibus scriptoribus (Ranieri Sardo, c.* 100; *Cron. Sanese l. c. col.* 147 *B; Matt. Villani IV, c.* 80*), qui regem die* 23. *m. Martii Senas venisse tradunt, sed etiam sibi ipse contradicit, cum in Itinerario c.* 30 *notaverit:* Die . . . XXIV. Martii (cardinalis) fuit in civitate Senarum . . . . et etiam ibidem invenit dominum imperatorem. *Ex quo intellegitur nec cardinalem adventum imperatoris expectavisse*

35. Honor exhibitus imperatori et cardinali per cives Senenses et fidelitas cardinali ostensa ad refrenandum quendam[a] motum civium. 1355.

Sequenti vero die Mercurii, XXV. mensis Martii *Mart. 25.* supradicti, dictus dominus rex civitatem Senensem predictis omnibus modis et pluribus honoratus ingreditur. Sed cum descendere credit, rogatur ascendere. Nam maiorum et plebeiorum civium animas passa iam octuaginta annis[1] quodammodo servitus per concives eorum medii status civitatis eiusdem regimen exercentes[2] illis prorsus exclusis iniecta[b] maxime libidinis generans dominandi seu libertatis bonum ampliandi pruritum magis ac magis incitat in tumultum, ut dictum dominum regem *quamvis eorum omnium naturaliter dominum etiam de *f. 141'. novo constituant et omne sibi tribuendo dominium civitatem totam illi subiciant, conclamando. Et quidam equi sui manibus continentes habenas, vestimentorum fimbrias alii, pugno claudentes stapedas[c] alii cum illis et tibias brachio perstringentes, alii quoque pedes osculis devotissimis lambentes[d], gaudiosas alii circum voces: 'Vivat rex in eternum!' ad ethera offerentes nullatenus eum descendere permiserunt, sed voluntatem[e] suam[e] ad finem conceptum deducere sathagentes, regem ipsum et equum ipsius propriis eorum pectoribus humerisque perstrictos versus eorum commune palatium invitos ire compellunt. Quod cives quidam medii rectores illi custodiunt clausumque defendunt et absque cause cognitione sic reddere contradicunt. Sed serenissimus ille presul, Aquilegensis videlicet patriarcha[3], non tamen ex recta linea regis predicti germanus, necnon et virtuosus alter Pragensis antistes[4] ac exiguus corpore, magnus industria regni

c. 35: *P.* — a) quondam *P.* b) in dicta *P.* c) scapidas *P.* d) lambientes *P.* e) voluntates eum *P.*

nec regem demum die 25. *m. Martii Senas venisse. De quibus rebus fuse disseruit Werunsky p.* 149 *sqq. Eundem errorem atque apud Iohannem invenies, quod satis mirandum, in 'Cronichetta d'incerto' (auctore ut videtur Florentino quodam), ed. Manni, 'Cronichette di vari scrittori del buon secolo della lingua Toscana', (Firenze* 1733*), p.* 181*:* adì XXII. di Marzo entrò in Volterra, adì XXV. di Marzo entrò in Siena. 1) *Inde ab anno* 1277*, quo homines maioris status ab officiis exclusi fuerunt.* 2) *Collegium Novem virorum a.* 1285. *institutum.* 3) *Nicolaus.* 4) *Arnestus.*

1355. Boemie maraschallus[1] galeatis[a] eorum stipati ferocibus illos inde descendere non sine qualis sanguinis effusione compellunt, quos[b] vix de manibus aliorum eripere valuerunt. Quibus per dictum dominum cardinalem a principio rumoribus auditis statim velut cordatus dominus et fidelis amicus ad defensionem pariter et salutem dicti regis et suam[c] gentes eius iubet arma recipere ac ad dictum regem cum acceleritate[d] transmittit, quid facturum se placeat diligenter exquirens. Quod dictus dominus rex a nunccio vix pre cursu loquente percipiens diligentiam dicti domini cardinalis et fidem ad celos extollens[e] ei gratiatur habunde ac, ut in bono sese confirmans animo fortis efficiatur et constans neve[f] pro[g] status[g] eius decentia, cum quoque tunc non expediat, de domo discedat, resperso corde sinceritatis[h] hortatur[i]. Et sic eodem nunccio cum celeritate remisso solempnes duos eius proceres ad eundem dominum cardinalem cum eadem sententia destinare festinat, velut ille, qui semper in singulis sue circumspectionis industriam et iudicii discretionem exercet.

36. Reformatio civium Senensium et quorundam convicinorum castrorum per imperatorem facta.[a]

Cum autem rex in plateam communis, que Campus vulgo dicitur[2], pervenisset, veluti rex pacificus, mansuetus dominus, princeps pius verbis clementibus loquitur, *iram *f. 142.
populi mitigat, furorem civium comprimit et eorum cordibus caritatem accendens ad pacem et concordiam eos inducit et caritativis affectibus eos exortans, ut verba eius pauca recolligam, ita dicit: 'Fidelissimi cives! Querite pacem civitatis et orate pro illa ad Dominum, quia in pace illius erit pax vestra.' At illi vocibus altioribus exclamando: 'Rex in eternum vive!' dixerunt: 'Tunc in iocunditate pacis agemus, cum cuncta corrigentur per tuam providentiam; etenim sine regali providentia im-

a) geleatis *P.* b) quod *P.* c) sua *P.* d) *sic P.* e) oculos *add. P.* f) ve ve *P.* g) prostratus *P.* h) *sic P.* i) hortatus *P.*
c. 36: *P.* — a) factam *P.*

1) *Czenko de Lipa. Cf. supra p.* 72, *n.* 6. 2) *Hodie 'Piazza Vittorio Emmanuele.'*

1355.

possibile est pacem rebus dari'. Quibus auditis obstinatam et diu conceptam eorum voluntatem attendens et communem utilitatem considerans, eorum petitionibus acquiescens[a] descendit de equo et iuxta desiderium civium palatium communis ascendens[1] cepit regimen civitatis exercens civitatem ipsam et homines reformare, multis de medii status ordine ita dictis et maxime nonnullis[b] tunc regentibus non ex iussu, sed ex libito proprie voluntatis exulibus et propriarum rerum aliqua dampna passis. Et sic terra, que per commotionem civium tremuit, conquievit. Et cetera castra seu ville Senensium iurisdictioni subiecte, quarum quedam, ut earum matrem et dominam sequerentur, quedam, ut a servitutis iugo, quo per Senenses cives premi solebant, eximerentur, in totum se dicti regis regimini subiugarunt; de quibus ultimis Grossetana[2] et Massetana[3] civitates necnon et Polizanense[4] ac Alcini[c] montium[5] castra fuerunt. Quorum omnium et ipse rex iuramenta fidelitatis accepit, faciens etiam reformationes aliquas in eisdem.

37. Qualiter custodes ordinantur per imperatorem pro custodia civitatis Senensis.

Quibus sic peractis et propter mansuetudinem regis pacifice quietatis dictus dominus cardinalis in dicto communis palatio visitat dictum dominum regem et post felicis mutuam congratulationem eventus ad propriorum negotiorum colloquia redeunt et pro consummanda[a] celeriter dante Deo dicti regis coronatione decernunt, quod reverendus pater dominus Pragensis archiepiscopus cum propria non modica gente sua Senis remaneat[6] eius[b] nomine pro custodia civitatis et magne experientie vir, quamvis statura pusillus, pollens tamen consilio, et iuris utriusque professor, dominus videlicet Iohannes de Vice-

a) -ens *corr. ex* -endens *P.* b) non illis *P.* c) altini *P.*
c. 37: *P.* — a) conservanda *P.* b) eis *P.*

1) *Cf. Matt. Villani VI, c.* 81 *sq.; Ranieri Sardo, c.* 100*; Cron. Sanese l. c. col.* 147 *D sqq.* 2) *Grosseto; cf. Reg. imp. VIII, nr.* 2112*; Cron. Sanese, col.* 152 *B.* 3) *Massa Maritima; cf. Cron. Sanese, col.* 152 *D.* 4) *Montepulciano; cf. Cron. Sanese, col.* 153 *A. Ad notam* 3—5 *cf. Matt. Villani V, c.* 8. 5) *Montalcino.* 6) *Cf. Matt. Villani IV, c.* 89*; Ranieri Sardo, c.* 100*; Cron. Sanese, col.* 149 *C.*

1355. dominis[a] de Aretio[1], staret ibidem ad potestatis officium exercendum, quousque rex ipse coronatus feliciter de Roma rediret.

It. 31–34. 38. **Honor exhibitus Viterbii domino cardinali, et qualiter custos eiusdem prohibuit ingressum imperatori et imperatrici.**

*Post hec et alia sic, ut predicitur, ordinata predicti *f. 142'. domini et regina iter eorum accelerant versus Urbem et, licet non omnino comode simul recipiantur in via, tamen ut prudentes et providi *faciunt de necessitate virtutem*[2]
(Mart. 28. 29). ac per Sanctum Quiricum[3] ac altum Radicofanum[a, 4] et
(Mart. 29). deinde per Aquam pendentem atque Bolsenas[b] et iuxta
(Mart. 30). Montem Flasconem attingunt Viterbium, ubi nec rex nec regina introire permittuntur, quia cives eius propter partialitates eorum magna conspiratione vivebant, propter quod rector patrimonii beati Petri in Tuscia[5], cuius ipsa civitas quasi caput existit, custos tunc civitatis eiusdem, pati noluit dicti regis introitum nec regine, quia per dictum regem inimicis eorum dicte civitatis exulibus preberi favorem, ut redirent ad propria, dubitabant. Sed dictus dominus cardinalis reverenter ibi recipitur et lete videtur[c], quia civitas illa pertinet ad Romanam ecclesiam pleno iure. Oportuit ipsum regem preterire Viterbium et aput Vicum[6] recipi transeundo et apud civitatem Sutrii hospitari, et dominus cardinalis etiam
April. 1. idem fecit, quod fuit die Mercurii sancto, prima die mensis Aprilis.

a) Vice dominus *P.*

c. 38: *P.* — a) Radicohinum *P.* b) Belsenas *P.* c) *cf. supra p.* 72, *l.* 27.

1) *Cf. Cron. Sanese, col.* 149 *A; Reg. imp. VIII, nr.* 1995. 2) *Cf. Hieronym. contra Rufinum* 3, 2 *(Migne, Patr. lat. XXIII, col.* 479*).* 3) *Sanquirico. Cf. etiam Matt. Villani IV, c.* 85 *et Werunsky p.* 169, *n.* 2. 4) *Castellum Radicofani.* 5) *Nobilis vir Iordanus de Filiis Ursi; cf. K. H. Schäfer, 'Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien',* I (1911), *p.* 24. 6) *Vico.*

39. Honor exhibitus domino cardinali per cives Romanos et qualiter secreto imperator ingreditur Urbem. 1355. It. 35–36.

Die Iovis autem sancto de mane, secunda die iam *April. 2.* dicti mensis Aprilis, de dicta civitate Sutrii discedentes apud Cezanum[1], opidum comitis Anguillarie, quod ab Urbe miliari quartodecimo distat, simul et in una mensa prandium sumunt ac deinde statim equos ascendunt et celeribus passibus properant versus Urbem. Et cum ad ecclesiam Magdalene[2], que sita est per unius miliaris distantiam extra, dictus dominus cardinalis attingit, ibi reperit senatores[3] et populum, ut uno verbo concludam maiores, medios et plebeios, unanimes et concordes ad dictos dominos omni modo, quo poterant, honorandos. Sed dictum regem tunc honorare non possunt, quia tunc ex certa scientia diverterat et Urbem intrare noluit publice recta via propter certas rationes et causas iustas et rationabiles quas habebat[4]. Obmissis itaque viis, que ducunt ad portam castelli Crescentii[5], quod sancti Angeli ⟨vocatur⟩[a, 5], quam omnis Romanorum rex debet in imperatorem coronandus intrare, necnon et ad portam *f. 143. Viridariam[b, 6], *per quam dominus cardinalis intravit per universum populum summo cum gaudio receptus, tam pallio quam aliis cerimoniis et plausibus notabiliter honoratus, supra montem Gaudii, quo quasi cernitur tota Roma, suum secretum iter arripiens, tandem ⟨per⟩[a]

c. 39: P. Adhibetur etiam F 2. — a) *om. P; suppleri.* b) Vidariam *P.*

1) *Cesano.* 2) *Ad pedem montis Marii sitam; cf. Adinolfi, 'Roma nell' età di mezzo' I (*1881*), p.* 138 *sqq; Gregorovius, 'Geschichte der Stadt Rom' V*[4], *p.* 604, *n.* 2. 3) *Ursum Andreae f. de Ursinis et Iohannem Thebaldi f. de S. Eustachio; cf. Gregorovius l. c. VI*[4], *p.* 369. 4) *Iuramentum scilicet, quo promiserat se ante diem coronationis Urbem non intraturum esse, ante electionem suam a.* 1346. *April.* 22. *datum et postea pluries renovatum: MG. Const. VIII, nr.* 9, *p.* 14, *IV; nr.* 91, *p.* 118, *IV; nr.* 96, *p.* 130, *IV; nr.* 166, *p.* 233, *IV. Errat Theiner (Raynald. Ann. eccles.* 1355 *§* 2*), cum ex litteris Innocentii VI. papae a.* 1355. *Ian.* 31. *datis (Theiner, Cod. dominii temporalis S. Sedis II, p.* 278*; Reg. imp. VIII, 'Päbste', nr.* 44*) efficit, Karolum regem ab huius iuramenti religione solutum esse; in quibus litteris nil nisi licentia diei coronationis ab ipso praefigendi ei conceditur.* 5) *Porta Castello.* 6) *Eadem ac Porta S. Peregrini vel 'Porta S. Pietro'; v. Adinolfi l. c. p.* 138*; Gregorovius l. c. III*[4], *p.* 97, *C. Quarenghi, 'Le mura di Roma' (*1884*), p.* 144 *sqq. Cf. etiam infra c.* 46.

1355. portam illam, que Pertusii[a]* dicitur[1], ingressus est Urbem[2] et in claustro canonicorum basilice principis apostolorum primo descendens, ubi cum domino Benedicto de Ursinis basilice predicte[b] canonico hospitatus est illo sero. Media tamen nocte surgens cepit de nocte sanctuaria visitare et dominus cardinalis etiam cum eodem. Et in eadem basilica media quasi nocte sacrosanctam Christi Veronicam sibi per dictum dominum cardinalem ostensam devotissime rex ipse catholicus adoravit.

40. Qualiter dominus cardinalis Veronicam sanctam ostendit, ⟨et imperator⟩[a] ecclesias et sanctorum reliquias visitavit[b].

April. 3. Et die tertia Veneris sancto crastino veniente aput monasterium sancti Pauli cibi potusque penitentiam agens demoratus est cum abbate nec illa die propter venerande Dominice passionis memoriam ulterius equitavit. Sed dictus dominus cardinalis in basilica principis apostolorum misse ministerium facit et Veronicam sanctam universis ostendit. Et in eodem die post solis occasum dictus dominus rex alia sanctuaria circuiens venit ad sacrosanctam Lateranensem basilicam, que mater et caput ecclesiarum Urbis et orbis in Salvatoris nostri nomine primitus consecrata per Constantini pii atque Silvestri pape necnon et aliorum sanctorum statuta ipsius est imperatoris et Romani pontificis prima sedes, ibique reliquias[3] omnes et singulas, inter quas circumcisionem domini nostri Iesu Christi[4] et de sanguine quodam vasculo cristallino per felicis recordationis dominum Bonifacium VIII. papam in una magni valoris

*) Perforata *F*2.

a) Percusii *P*. b) predicto *P*.
c. 40: *P*. — a) *om*. *P*. b) visitaverit *P*.

1) *Porta Pertusa vel Perforata in monte Vaticano sita, hodie conclusa; Gregorovius III⁴, p.* 95; *Adinolfi l. c. p.* 145. 2) *Cf. Benessium de Weitmil, in Fontibus rerum Bohemicarum IV, p.* 522; *Heinricum de Diessenhoven apud Böhmer, Fontes IV, p.* 97, *Matt. Villani IV, c.* 92. 3) *Cf. O. Panvinii De praecipuis urbis Romae sanctioribusque basilicis librum (ed.* 1570.*) p.* 148 *sq.* 4) *Cf. H. Grisar, 'Die angebliche Christusreliquie im mittelalterlichen Lateran (Praeputium Domini)' in 'Römische Quartalschrift' XX (*1906*), p.* 109—122.

capsa deposito devotissime vidit et humillime veneratus 1355. est, ac in sacristie locum accedens mensam, in qua cum apostolis suis cenavit dominus Iesus Cristus, reverentissime vidit et fervore spiritus ardens unam[a] recepit particulam de eadem, tandem inde descendens ad beate Marie maioris basilicam, ubi etiam reliquias[1] omnes vidit, inter quas puerperium[b], panniculum scilicet, quo quilibet infans de ventre matris involutus egreditur, humiliter adoravit. Et quia iam medie noctis hora transiverat, ad contiguum ibi monasterium beate Praxedis accessit ibique columpnam, que Christum ligatum sustinuit fustis cesum[2], quam sancte recordationis dominus Iohannes de Columpna dudum tituli sancte Praxedis pres-
*f. 143'. byter cardinalis[3] apostolice sedis *in orientalibus partibus tunc legatus, qui per illos tunc infideles captus extitit et inter duas postes cordis astrictus usque ad gravedinem[c] cum effusione sanguinis sectus[d] Christi fidem intitubanter[e] non negavit, sed ex illorum inspiratione miraculose dimissus obstinatos illos ad fidem Christi convertit et per quasdam constitutiones, que usque hodie editionis eius titulum habent, sub mandatis ecclesie reformavit, argenti et auri aliaque magni valoris enxenia renuens cum multis aliis reliquiis Romam tulit et eam dumtaxat in eodem monasterio collocavit, vidit adoravitque devote et ab abbate eiusdem loci devotionis instinctu plures dono reliquias reportavit. Et ibi cum magna cordis recreatione quievit. Mane[f] autem Sabbati tunc sequentis *April. 4.* summo diluculo residua sanctuaria circuit et caput verum Iohannis baptiste in monasterio sancti Silvestri, quod est prope marmoream Antonini columpnam[4] sculptura

a) viam *P.* b) puerptum *P.* c) grauen̄ *minus clare scriptum P.* d) sextus *P.* e) in tytulum *P.* f) *praecedit rubrica c.* 41 *P. De superscriptionum c.* 41—43 *ordine confuso cf. Salomon, 'Iohannes Porta' c. VII.*

1) *Cf. P. de Angelis, Basilicae S. Mariae Maioris de Urbe descriptio (Romae* 1621*), p.* 110. 2) *Quae columna etiam hodie in hac ecclesia asservatur; de qua fusius, sed non sine erroribus, egit B. Davanzati, 'Notizie al pellegrino della Basilica di Santa Prassede' (Romae* 1725*) p.* 409 *sqq.* 3) *Creatus a.* 1212; *obiit a.* 1245. *Sequentia unde sumpserit noster, non satis clare dispiciendum. Cf. autem Salomon, 'Iohannes Porta', c. VI in fine.* 4) *Columnam scilicet Marci Aurelii Antonini imperatoris in platea, quae vulgariter 'Piazza Colonna' dicitur, sitam.*

1355. pulcherrima et prestancia celsitudinis excellentem[a], devotissime vidit. Et demum ad principis apostolorum basilicam rediens in pulcherrimo ibi palatio papali descendit et cibo sompnoque refectus se patentem exhibuit omnibus eum volentibus visitare[1].

41. Celebratio[a] ordinum per dominum cardinalem in ecclesia sancte[b] Martine[b].

Eodem Sabbato sancto mane dictus dominus cardinalis ad ecclesiam suam sancte Martine[2] predicto episcopatui Ostiensi annexam, que inter ecclesiam sancti Adriani et locum carceris apostolorum principis situata monti Tarpeio[c] subiacet, in quo usque hodie Capitolium manet, accessit et ibi pontificaliter et pallio utens solempniter celebravit et diversos clericos ad diversos gradus ordinum ordinavit.

42. Manifestatio[a] imperatoris populo et eius visitatio per maiores urbis Rome.

Cum itaque delatum est senatoribus et consilio dicte Urbis, quod dictus rex accessibilis est et se prebet omnibus manifestum, statim per omnes et singulos unanimiter est decretum, quod ad dominum Romanorum regem ambasiata solempnis absque intervallo temporis mitteretur, factumque est ita. Sed quia solempnior fieri non poterat quam[b] de personis illis, que Urbem ipsam et totum populum *representant, ideo senatores ipsi et cum illis Romani populi sindici totumque consilium, videlicet XIII[c] capita regionum Urbis predicte ac XVIII boni viri necnon et consules bobatteriorum[d, 3] et mercatorum ac aliarum artium dicte Urbis ad dictum dominum regem stantem in predicto principis apostolorum basilice palatio insimul accesserunt. *f. 141.

a) excellente *P.*
c. 41: *P.* — a) *Hic P rubricam c.* 42 *habet; cf. supra p.* 79, *n. f.* b) sancti Martini *P.* c) Tarpere *P.*
c. 42: *P.* — a) *Hic P rubricam c.* 43 *habet.* b) que *P.* c) LXIII *P.* d) robattanorum *P.*

1) *Cf. Benessium l. c. p.* 522. 2) *Hodie 'SS. Martina e Luca'.* 3) *Proprie* = *'bubulci', Italis hodie 'bovattieri'. Cf. G. Ricci 'La Nobilis universitas bobacteriorum Urbis' in 'Archivio della Società Romana di storia patria' XVI (*1893*), p.* 131—180.

43. Qualiter[a] electus a[b] maioribus[b] urbis Rome imperatori explicat articulos ex parte dicte Urbis. 1355.

Et quis eorum omnium, quis[c] loquendi modus ornatior tam Rome quam regi necnon senatoribus et toti consilio antedictis plus ad gloriam cederet et honorem, diutius disceptato tandem nobili viro Lello quondam Petri Stephani de Tosectis Romani populi sindico supradicto[1], domicello dicti domini cardinalis, propositionis huius fuit onus impositum. Qui, sicut scriptum est, *timens populum et obediens voci* eius eorum iussui, quantumcumque sit, subito velut *obedientie filius* in *humilitatis spiritu* paruit et voluntates eorum et impositos ei distinctos articulos, elegantem orationem et plus quam rethoricam faciens, luculenter et grate nimium audientibus explicavit.

1. *Reg.* 15, 24. *cf.* 1. *Petr.* 1, 14. *cf.* *Dan.* 3, 39.

44. Qualiter imperator annuit petitionem urbis Rome civium.

Quibus omnibus pacienter auditis predictus dominus rex veluti mansuetissimus hominum responsum placidum et mitissimum reddidit, se[a] posseque suum liberaliter offerens ad omnia, que Romano populo cederent ad comodum et honorem, atque[b] armigeros et equites, quos ambasiatores predicti petiverant, cum leto vultu magnaque cordis liberalitate concessit pro quatuor mensibus in servitium Romane reipublice moraturos, ac ambasiatores suos una cum Romanorum nuncciis in Romanam curiam se missurum et eorum reditum expectaturum[c] in Tyburtina civitate predicte Urbi[d] per XV miliaria vicina[e], que sola pertinet ad imperium circa Urbem[2], cum ingenti verborum assertione promisit.

c. 43: *P.* — a) *cf. supra c.* 42 *n.* a. b) ab omnibus *P; cf. supra p.* 80, *l.* 17 c) civis *P.*
c. 44: *P.* — a) sed *P.* b) et que *P.* c) expectantium *P; cf. Kern loco infra n.* 2 *citato p.* 389. d) urbe *P.* e) vicine *P.*

1) *V. supra p.* 71. 2) *Cf. F. Kern, 'Karls IV. Kaiserlager vor Rom' in 'Historische Aufsätze Karl Zeumer dargebracht'* (1910) *p.* 391 *sq.*

1355. **45. Qualiter imperator iurat Urbi iuramento ab imperatore fieri consueto.**

Apr. 5. Die[1] vero Dominica, quinta mensis Aprilis, qua Pascha Dominice resurrectionis celebratum est, predictus dominus rex in aurora consurgens debitas volens cerimonias observare ac omnia iuxta longevam Romanorum imperatoris consuetudinem et ritum et ordinem sacrosancte Romane matris ecclesie solempniter consumare, gentibus suis armatis, quibus tunc nulle pulchriores in mundo, tam in ponte sancti Petri[2] quam per alia civitatis Leonine loca ex innata sibi prudentia et industria[a] cautela[a] dispositis, certa[b] secum quantitate retenta civitatem exivit, rediit ad predictam ecclesiam Magdalene[3] et usque ad lucescentes solis radios moratus est ibi. *Quibus iam apparentibus tubas clangere iubet et signa moveri, lentoque passu, prout congredi volentium moris *f. 144'. est acierum, flammeo quodam rubeo colore vestitus *cf. Luc. 17, 24.* *fulguris coruscantis* ad instar sicut *rex regum et dominantium* *cf. 1. Tim. 6, 15.* *dominus* intraturus Urbem in pompa revertitur, qui gestu corporis et habitu mansuetus et zelo mentis humilior ut peregrinus intraverat. Sed cum ad parvum[c] pontem[d] Almacie[d, 4], qui recte in bivio situs est super modicam aquam, tamen ex pluviarum inundatione crescentem, ipsum dominum regem contigit pervenisse, sindicis et cancellariis Urbis obviat, qui iuxta predecessorum suorum omnium Romanorum imperatorum consuetudinem in honorem debitum Romano populo continue observatam iurare quosdam articulos eum requirunt. Qui[e] rex ipse tamquam verus augustus alme[f] Urbis honores et ipsius Romani populi iurisdictiones augere desiderans ac paratum se offerens omne Romanorum beneplacitum

c. 45: P; G partim (p. 83 l. 9—21). Adhibetur etiam F 2. — a) industri candela *P.* b) certe *P.* c) pium *P; cf. infra p.* 84, *l.* 19. d) ponte di Dalmacia *F 2.* e) quod *P; cf. infra p.* 89, *l.* 10. f) olive *P.*

1) *Ad hoc cap. cf. Matteo Villani IV, c.* 92; *Benessium p.* 522 *sq.*; *Henricum de Diessenhoven l. c. p.* 97. 2) *Pons Angeli.* 3) *V. supra p.* 77. 4) *'Almachia' vel 'Dalmachia', quod nomen ex 'Naumachia' corruptum est, inde a saeculo XI. regio appellatur palatio papae moderno et arci S. Angeli e septentrione vicina; cf. Librum Pontificalem (ed. Duchesne) II,* 25, 28, 47 *(*115*); Schiaparelli in 'Archivio della Società Romana di storia patria' XXIV (*1901*), p.* 474; *Tomassetti ibid. IV (*1881*), p.* 362 *sqq.*; *Bullarium Vatic. I (*1747*) p.* 29. *Pons haud dubie idem est, cuius in ordinibus coronationis non semel mentio fit (ex. gr. supra p.* 30*). Apud Iacobum Volaterranum (saec. XV.; Muratori SS. rerum Ital. XXIII, col.* 178*) 'pons Sacelli' appellatur; cf. Adinolfi, 'Roma nell'età di mezzo' I, p.* 141.

adimplere, narratos per nobilem virum Nicolaum de Monte Nigro, tunc domicellum, cancellarium Urbis, articulos observare se asserit et super apertum librum ewangeliorum, quem predictus nobilis vir Lellus Petri Stephani de Tosectis Romani populi sindicus in manu tenebat tamquam rempublicam representans, corporaliter et publice tactum iuravit et sacramentum prestitit, ‹quod›[a] a dicto Lello Petri Stephani audivit in hec verba: 1355.

***Ego*[b, 1] *Carolus Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex, imperator futurus, iuro et promitto me esse et esse velle conservatorem*[c], *protectorem*[d] *et defensorem catholice fidei Christiane et sacrosancte Romane matris*[e] *ecclesie ac totius fidelis*[f] *populi Christiani ac iurium et honoris sacri Romani imperii suorumque fidelium omnium; necnon iuro conservare pacem et securitatem senatoribus, senatui populoque*[g] *Romano*[g] *tam in personis quam in rebus et iuribus universis, quantum valeo atque possum, ac omnes bonos usus et consuetudines urbis Romane ac etiam omnes iurisdictiones et libertates prefate Urbis et populi Romani protegere et manutenere, quantum in me fuerit*[h]. *Sic me Deus*[i] *adiuvet et hec sancta Dei ewangelia.*

46. Qualiter imperator nepotes domini Petri[a] de Columbario[a] cardinalis Ostiensis et cum eis multos, tunc[b] domicellos, militari titulo decoravit[c].

Deinde[2] recedens versus portam Crescentii[3], Viridariam portam[4] relinquens ad dexteram, ad levam arripit
*f. 145. iter. *Et licet galeatos equites ob temporis brevitatem et multiplicium cerimoniarum misterium et maxime discrete compatiens dicto domino cardinali, ne tedium in tanta solempnitatis prolixitate reciperet, festinos[d] ire iuberet, eorum tamen, qui diu[e] speratum[f] in tam insignis

*) *Praecedit in P:* Forma predicti iuramenti[k] imperatoris sequitur.

a) *om. P.* b) *abhinc G.* c) *sic correxi;* communicatorem *PG.* d) prot. — def. *om. G.* e) *om. G.* f) pop. fid. *G.* g) populisque Romanis *P.* h) erit *G.* i) Dominus *G.* k) iuramentum *P.*
c. 46: PD. — a) P. de C. *om. D.* b) tunc *hoc loco om. D.* c) *praecedit* tunc *D.* d) festiuos *P.* e) domini *D.* f) spatium *D.*

1) *Iuramenti formula brevior datur supra c.* 14, *p.* 30. *Ad eandem breviorem formulam Henricus VII. a.* 1312. *iuramentum Romanis praestiterat; v. MG. Const. IV,* 2, *p.* 790. 2) *Ad sequentia cf. Benessium l. c. p.* 522 *sq.* 3) *Porta Castello.* 4) *V. supra p.* 77, *n.* 6.

1355. Urbis introitu militarem habere titulum sathagebant, obsistente pressura iussus regius impleri nequibat. Ad
cf. Ps. 86, 3. portam ipsam tandem perveniens *civitatem Dei, de qua gloriosa*[a] *dicta sunt,* Urbem almam ingreditur. In quo quidem Urbis ingressu nobiles viros Petrum de Sancto Desiderio dictum[b] Testardum[b, 1] et Petrum de Monasterio[2] necnon et Petrum de Alovesco[c, 3], dicti domini Petri cardinalis[d] Ostiensis[d] nepotes, tunc domicellos, militari titulo decoravit. Et ibi per senatum aliaque dicte Urbis officia totumque populum cum magno plausu sub pallio iuxta honorantium et honorati decentiam cum consueta solempnitate recipitur et per maioris[e] ac[f] medii et[g] infimi status viros honorabiles electos ad hoc specialiter addextratur et versus beati Petri principis apostolorum basilicam eadem impediente pressura vix ducitur. A dextris enim et a sinistris, ante faciem etiam et post tergum, nunc ense, nunc baculo, nunc virga, nunc manu, diversarum originum viris militarem caracterem[h] imprimebat, nec[i] umquam a parvo ponte predicto usque ad predictam basilicam ab[k] huius honoris impressione vacavit. Sed cum ad introitum platee predicte basilice, que Cortina vocatur, qui est ante beatissime virginis Catherine monasterium[4], cum innumeris fluctibus acierum antiquorum pariter militum et novorum non sine multis membrorum collisionibus inermis[l] totaliter applicasset, inibi reperit[m] senatores, qui iam de suis equis descenderant, ut servatam ab olim consuetudinem[5] observarent. Quorum unus a dextris et alter a sinistris equi regii frenum recipiunt et ipsum per totam plateam, que Cortina dicitur, supradictam usque ad scalarum gradus marmoreos, per quos in basilicam memoratam ascenditur, adextrant[n]. Ibique tunc rex ipse descendit et, ut moris[5] est, predictis senatoribus illum quem consederat equum dedit; et eosdem gradus predictis sena-

a) glosa *D.* b) *om. D.* c) Alonesco *P.* d) Ost. card. *P.* e) maiores *D.* f) et *D.* g) ac *D.* h) carecterem *P.* i) ne *P.* k) ob *P.* l) *sic PD; corruptum videtur.* m) repetit *P.* n) adextravit *P;* adextrarunt *D.*

1) *De quo cf. A. Mazon, 'Essai historique sur le Vivarais pendant la guerre de cent ans (Tournon* 1889*)' p.* 12. 2) *Huius nepotis mentionem facit cardinalis in testamento suo apud Duchesne 'Histoire de tous les cardinaux françois' II, p.* 363. 3) *Lalouvesc (Dép. Ardèche, arr. Tournon). Cf. etiam Duchesne l. c.* 4) *S. Caterina delle Cavallerotte; v. Armellini, 'Le chiese di Roma', p.* 175. 5) *Ad sequentia v. supra p.* 25 *sqq.*

toribus et aliis dicte[a] Urbis officiis necnon et ducibus, marchionibus, comitibus ac[b] baronibus et[c] prelatis innumeris et Romano populo circumfultus[d] ascendit. 1355.

47. Qualiter[a] imperator aurum offert domino Ostiensi tamquam persone summi pontificis.

In[1] quorum graduum summitate dictus reverendus dominus meus[b] dominus Ostiensis episcopus[c] cardinalis
*f. 145'. pallium ex Ostiensis *ecclesie privilegio gestans aliisque pontificalibus ornamentis amictus cleroque Romano multisque prelatis et religiosis omnibus singulis in eorum ordinibus preparatis processionaliter sociatus eundem regem ad osculum recipit et[d] amplexum, ac eidem domino cardinali tamquam persone domini nostri pape predicti representanti aurum obtulit, ut in pontificali Romano continetur[2]. Et eum ad dexteram suam tenens duxit[e] ad ecclesiam sancte Marie in Turribus, que est[f] inter primam et secundam portam basilice beati Petri[3]; et ibi ante altare eiusdem ecclesie dictus dominus rex coram dicto domino cardinali super ewangelicum textum, quem subdyaconus tenebat in manibus, sacramentum prestitit in[g] hec verba[g]:

48. Iuramentum imperatoris summo pontifici et[a] Romane[b] ecclesie; et qualiter ipse imperator et[c] imperatrix[c] per dictum dominum cardinalem coronantur[d].

Ego[4] Carolus rex Romanorum, annuente Domino futurus imperator, promitto, spondeo et polliceor atque iuro coram[e] Deo et beato Petro, me de cetero protectorem ac[f] defensorem[f] fore summi pontificis et sancte Romane ecclesie in omnibus necessitatibus et utilitatibus suis, custodiendo

a) in dictae *D.* b) et *D.* c) ac *D.* d) circum fluctus *P.*
c. 47: PD. — a) *rubricam om. D.* b) *om. D.* c) *om. D.* d) ac *P.* e) ducit eum *P.* f) *om. P.* g) etc. *pro* in — verba *D.*
c. 48: PDS; G partim (p. 85, l. 27 — p. 86, l. 4). — a) in *D.* b) ratione *D.* c) *om. P.* d) coronatur *P.* e) *om. in fine lineae P.* f) *om. D.*

1) *Ad c.* 47—49. *cf. Matt. Villani V, c.* 2. 2) *V. supra p.* 26 *et p.* 30 *sqq.* 3) *Cf. Armellini, 'Le chiese di Roma', p.* 381 *sq.* 4) *V. supra p.* 26. *Cf. Diemand, 'Das Ceremoniell der Kaiserkrönungen', p.* 111.

1355. *et conservando possessiones*[a], *honores et iura eius, quantum divino fultus adiutorio fuero, secundum scire et posse meum recta et pura fide. Sic me Deus adiuvet et hec sancta Dei ewangelia.*

Deinde dictus dominus cardinalis cum ordinibus suis inde discedit et singulos actus et cerimonias tam verbo quam facto et debitis locis iuxta sacrosancte Romane[b] ecclesie ritum et ordinarii libri pontificalis et bullarum etiam traditionem exequitur. Et dictus dominus cardinalis et rex ipse, qui per canonicos dicte basilice in eadem ecclesia sancte Marie de Turribus receptus extiterat in canonicum et in fratrem, complessi[c] manibus nec minus et animo, sic[d] simul[d*] intrant ordine processionali basilicam, ubi tantus est civium plausus, tanta[e] simul exterorum letitia, tantus insuper sonus omnis generis musice concrepans, quod nec fulguris conscindentis[f] ecclesiam ⟨fragor⟩[g] audiretur, nedum quod invicem minime se[h] loquentes audirent; nec mirum dictu, sed nec visu mirandum est consideranti potissime, quod inaudita tam diu matris ac filii, sororis et fratris, sponse simul ac sponsi fruitio mutuaque[i] letitia tunc videtur. Merito igitur Urbs ipsa[k] letatur, cum se vaginam a se procedentem utrumque[l] gladium[l] conspicit continere.
Prov. 14, 13. Sed nimis[m] prope, proch dolor, *extrema*[n] sui *gaudii*[o] *luctus occupat* et *risus*[p] eius *dolore miscetur;* nam, ut infra patebit, cupite diu respirationis[q] letitie spe frustratur[r].

Nunc tempus est, ut ad propositum redeam et, ut brevius *quivero, solempnia tante coronationis exponam. *f. 146.
Qui[s] iuxta[t] libri pontificalis ordinem diversas illi benedictiones in diversis locis ecclesie et omnes debitos actus exercuit et eosdem regem et reginam ante altare beati Mauritii inunxit iuxta ordinem Romani pontificalis predicti. Gradiuntur itaque simul spiritualis presul et temporalis antistes et tandem ad maiorem eius[u] basilice tribunam perveniunt. Ibique rex sibi dedicatum in dextro latere conscendit ad thalamum et in sinistro simili regina consedet ac in sede marmorea papali[v] tribune

a) penes *P.* b) matris *add. D.* c) complexi *D.* d) *om. D.* d*) *om. P;* similiter *S.* e) tanto *P.* f) conscidentis *P;* concindentis *D.* g) *sic D ex coniectura; om. PS.* h) sunt *P.* i) mutuoque *P.* k) ista *P.* l) *om. P.* m) minis *P;* viuus *D.* n) extremi *D.* o) gladii *P.* p) visus *D.* q) respicionis *P; cf. infra p.* 91, *l.* 2. r) frustratus *P.* s) *ante* qui *quaedam omissa videntur;* qui — predicti *(l.* 33*) om. D.* t) intra *P.* u) eiusdem *D.* v) populi *S;* pontificali *D.*

predicte medio sita stat dominus cardinalis et ad missam tunc solempnissime celebrandam se pontificalibus induit ornamentis. Rex etiam[a] et regina similiter amicti sunt vestimentis eorum imperialibus, que ad huiusmodi[b] coronationis celebranda solempnia requiruntur. Tunc officium singularissimi cantores capelle dicti domini cardinalis incipiunt et missa decantatur[c] et omnes actus et cerimonie in debitis locis fiunt, que et ubi secundum ordinarii libri[d] pontificalis et litterarum apostolicarum[1] ordinem fieri debent. Sed in hoc toto tempore dictus rex ab impressione militari non vacat, quia Romanos et Gallicos, Etruscos[e, 2] et Anglicos, Lombardos et Siculos[f], Ispanos et Vascones[g], Germanos et Apulos[h] ac de ceteris nationibus orbis terre honoris titulo militaris[i] ascribit[3]. Distinctis itaque locis atque temporibus predicti rex et regina per dictum dominum cardinalem benedicuntur, inunguntur, coronantur, offerunt et communicant secundum ritum ecclesie et[k] antiquam Romanorum imperatorum consuetudinem observatam seu traditionem libri ordinarii supradicti. 1355.

49. Regressus imperatoris et imperatricis coronatorum; et qualiter Columpnenses militavit; et eorum de Urbe egressus.

Missa demum et coronationis imperialis celebritate, quod dictu mirum est et incredibile multis, cum pace protinus et quiete finitis, predicti cardinalis et rex, iam in Dei nomine imperator, simul et post eos domina imperatrix, non depositis vestibus et ornamentis solempnibus, que tenebant, de tribuna predicta cum ingenti plausu et letitia[a] gentium descendentes usque ad locum summum scalarum basilice supradicte, ubi dictus dominus imperator per dictum dominum cardinalem receptus extiterat, gravibus passibus cum magna cordis iocunditate perveniunt. Et ibidem imperator et cardinalis inter se pacis

a) *om. D.* b) huius *DS.* c) cantatur *DS.* d) *om. P.* e) et Tuscos *P.* f) Sicillos *D;* Syculos *S.* g) Vascanes *P.* h) Apuleos *P.* i) militares *D.* k) ac *DS.*
c. 49: *P.* — a) licentia ppli *deleta praecedunt P.*

1) *Supra c.* 14. 2) *Cf. Ranieri Sardo, c.* 102. 3) *Cf. Historiam Cortusiorum XI, c.* 4 *(apud Muratori, SS. rerum Ital. XII, col.* 945 *E).*

1355. osculum[a] sibi dantes ab invicem discesserunt. Et ibi etiam dictus dominus cardinalis licentiam ab imperatore recepit et dictos gradus *imperator et imperatrix non *f. 146. sine gentium armatarum pariter et inermium pressuris descendunt. Ad quorum infimum equos eorum paratos inveniunt et illos cum inenarrabili populi plaudentis exultatione[b] tum[b] ascendunt. Et recte mihi visum est
Apoc. 19, 11. impletum esse, quod scribitur: *Ecce* videlicet *equus*[c] *albus et qui sedebat super eum vocabatur Fidelis et Verax.* Tunc ordinati nobiles, medii et plebei Romani singuli singula exhibentes obsequia, quidam eorum circa dominum imperatorem, alii circa dominam imperatricem intendunt. Aliqui frena, aliqui stapedes, aliqui clamidem auream, aliqui pallium super[d] eorum capitibus sustinentes pedites eos[e] adextrant usque ad sacrosanctam Lateranensem basilicam supradictam, ad quam, cum quia per unius magne leuce[f] spatium iter durat, tum quia manus imperatoris adhuc a novorum militum creatione non vacat[1], tum et maxime quia Romani cives, mares et femine, pre
cf. Ps. 41, 2. maxime devotionis et dilectionis ardore, sicut *cervus desiderat ad fontes aquarum,* sic ad pedum imperialium oscula festinabant, adeo quod officiales imperii aliique Romani per consilium dumtaxat ad hec specialiter ordinati necnon et ille, qui magnam et omnis forme pecunie summam continue spargebat in via, ad cuius collectionem simul pergentium[g] animos divertebant, vix eum defendere poterant a pressura, tandem circa horam vespertinam perveniunt. Et in aula solempni[2], per quam de dicta Lateranensi basilica in contiguam[h] basilicam ad Sancta Sanctorum, in qua beatorum apostolorum Petri et Pauli capita[3] sub altari et per alia loca dicte basilice sanctorum plurium et sanctarum reliquie conservantur, accedit, paratum invenit, ut qui spirituali cibo mane refectus extiterat in altari, corporali tunc ibi reficeretur

a) osculo *P.* b) excellentia natum *P.* c) equos *P.* d) supera *P.* e) eo2o *P.* f) lauce *P.* g) spgēciū *P.* h) continuam *P.*

1) *More solito praesertim in ponte S. Angeli militum creationes factae sunt; v. testimonia apud Werunsky p.* 184, *n.* 4 *enotata.* 2) *I. e. in Triclinio Leoniano, quod in palatio Lateranensi antiquo, paucis annis post (a.* 1361*) igne destructo situm erat; palatium illud basilicam S. Iohannis et capellam Sancta Sanctorum inter se coniungebat. Cf. G. Rohault de Fleury, 'Le Latran au moyen âge (Paris* 1877*)' p.* 387 *sqq. et tab. IV.* 3) *Cf. de Waal, 'Die Häupter Petri und Pauli im Lateran' in 'Römische Quartalschrift' V (*1891*), p.* 340—348.

in mensa. Sed vere vir[a] *ad laborem nascitur*. Nam cum 1355. vellet manus abluere, Columpnensium militandorum tunc *cf. Iob 5, 7.* nobile genus genua flectit humiliter supplicans, ut in Lateranensem ecclesiam iterum redire dignetur et eos ante altare illud sanctissimum, cetera mundi altaria precellens dignitate, pontificalis et imperialis tituli prerogativa dotatum, in quo publice primitus extiterat celebratum et sub quo singulis annis crisma sacrum die Iovis sancto miraculose recipitur[1], cingulo militari decoret. Qui dominus imperator ex innate mansuetudinis zelo et proprie sue ferventis dilectionis affectu, quo[b] dictos Columpnenses[c] prosequitur, benignissimos pedes movens mitem[d] se prius opere quam verbo ostendit[e]. Et cum in ecclesiam venit, ad sacratissimum illud altare se contulit illosque ibi cum ingentissimo gaudio *militavit. Et
*f. 147. illi tunc etiam novos alios per se ipsos milites creaverunt. Et sic omnibus solempniter pacifice consumatis ad sumendum tam diu dilatum[f] prandium imperator ipse rediit. Sed cum imperiales cerimonias exercere se cogitat[2], propter solis occasum instantem surgere cogitur, quoniam iuramento perstrictus in Urbe predicta non poterat pernoctare[3]. Festinus itaque surgit et equos duci mandavit ac suum velox ascendit et ad venerabile monasterium sancti Laurentii, quod est per mediam leucam foris muros Urbis ipsius, in quo beatorum Stephani prothomartiris et eiusdem Laurentii corpora et aliorum quam plurium martirum requiescunt, accessit et post se iussit dominam imperatricem accedere ac totam aliam gentem sequi. Quod, sicut mandaverat fieri, est factum, et ibi nocte statim superveniente quievit.

50. Qualiter dominus cardinalis imperatorem visitat et recipit licentiam ab eodem, et confirmat promissa Romanis imperator[a] et[a] Ursinos militat. *It. 36.*

Die vero Lune sequenti, VI. dicti mensis Aprilis, *April. 6.* in mane predictus dominus cardinalis imperatorem ipsum

a) vix *P.* b) quos *P.* c) Columpnieñ *P.* d) emitem *P.* e) respondit *P; in archetypo haud dubie scriptum erat* ōndit; *id quod librarius perperam* r̄ndit *interpretatus est.* f) dilatam *P; praecedit* latam *del.*
c. 50: *P.* — a) et imp. *P.*

1) *Cf. C. Rasponi, De basilica et patriarchio Lateranensi, p.* 44*sqq.* 2) *Cf. Benessium l. c. p.* 523. 3) *V. locos supra p.* 77, *n.* 3. *enotatos.*

1355. aput sanctum ⟨Laurentium⟩[a] visitat multaque simul de negotiis ecclesie conferunt. Et tam de discessu quam de loco, ubi debeant convenire, concordant. Et dictus dominus cardinalis ab illo tunc licentiam recepit videre suam ab Urbe per quatuor leucas seu XII miliaria distantem Ostiensem ecclesiam accessurus, nec imperator voluit eum retinere, quoniam omnes representantes rempublicam Romanorum, quos in die Sabbati sancto supra[1] descripsi, necnon omnes et singuli nobiles et tam antiqui quam novi milites dicte Urbis secum invitati pranderent. Post prandium vero dictus dominus imperator nobilem Nicolaum de Ursinis comitem palatinum et Iohannem de Sancto Eustachio[2] militavit iterumque confirmat promissiones, quas in predicto die Sabbati sancto Romanis fecerat supradictis[3], dicens, quod ex se nunccios mittant de negotiis Urbis et eorum intentionibus informatos.

It. 37—38. 51. **Qualiter cardinalis offert crucem pulcherrimam ecclesie Ostiensi, et barones suos ad gwerram paratos invicem pacificat imperator.**

April. 7. Veniente autem die Martis mane sequenti dictus dominus imperator versus Tiburtinam civitatem[4] et (*April.* 8). dictus dominus cardinalis[5] versus Ostiam civitatem predictam iter arripiunt. Qui dominus cardinalis ibidem *April.* 9. pernoctavit et die Iovis sequenti in eius maiori ecclesia cathedrali, que beate Auree, cuius corpus ibi reconditur, titulo decoratur, velut in domo sponse sponsus decoratus pallio solempniter celebravit et crucem argenteam super deauratam magne pulcritudinis *ad perpetuum decorem ecclesie magna cum devotione donavit. *f. 147'. Deinde die ipsa post prandium ad Urbem redivit, et senatores cum consilio nunccios eligunt destinandos, credentes indubie, quod imperator predictus in dicta civitate Tyburis debeat, ut promiserat, expectare ac ad

a) *in fine lineae om. P.*
c. 51: *P.*

1) *p.* 80. 2) *Senatorem Urbis; cf. supra p.* 77, *n.* 3. 3) *V. supra c.* 44. 4) *Ad hoc cf. Ranieri Sardo, c.* 102. *et F. Kern loco supra p.* 81 *citato p.* 385—395. 5) *Qui vero die Mercurii* 8. *April. profectus est; v. Itinerarium nr.* 37.

1355.

aliqualem inclinate simul et miserabilis Urbis alme respirationem intendere. Sed Deus aliter ordinat, aliter negotia disponuntur. Nam inter duos magnos Alamannie proceres, Stephanum scilicet de Bavaria ducem, Czenconem comitem de Lippa, quedam dissensionis materia exoritur, propter quam tota gens imperatoris eiusdem hinc inde dividitur, et sumptis armis cordibus extuantes[a] ferocibus acies ordinant[b] et ad congrediendum in invicem se disponunt. Et vere campus ille Romanus Germanorum sanguine non superficialiter sed funditus maduisset, nisi *magnus* ille *consilii*[c] *angelus*[1], *princeps pacis*, imperator videlicet, celeriter medius illis (*Is.* 9, 6.) obstitisset, equanimitate cuius in rectitudine voluntatis attenta furore deposito treugalem inter se partes pacis prenuncciat incipere quietem. Sed quia rancoris et odii iam fixa venis *letalis arundo* pectoribus *heret*[2], optata pacis dulcedo non sequitur nec iuxta mentis imperatorie zelum credita cum aviditate gustatur, quin ymo timentibus animis pars[3] utraque vivit et *novissimus* ille *priore* *deterior* iam cunctis adest in ianuis *error*. (*cf. Matth.* 27, 64; 24, 33; 2. *Petr.* 2, 20.)

52. Qualiter[a] imperator expectat Romanorum nunccios[a].

Propter quod et propter defectum victualium, quem, si remansissent diutius, prout gentes imperatoris asserunt, incurrissent[b], sed nec minus, ymo potissime, quia pecuniam non habebant, adveniente die Mercurii mane, iam dicti mensis Aprilis VIII, predictus dominus imperator (*April.* 8.) et tota gens eius de dicta civitate Tiburis discesserunt, et versus Reatinam civitatem iter arripiunt et per Interamnensem[c, 4] transeunt civitatem et per Aquaspartas[d] postmodum accedentes, civitatem Tuderti[5] sitam eis ad sinistra latera non ascendunt et Perusii civitatem a dextra non intrarunt[6], sed media per utriusque districtus

a) *i. e.* aestuantes. b) ordinavit *corr. ex* ordinavitur *P.* c) concilii *P.* *c.* 52: *P.* — a) qual. — nunccios *sic P. Rubrica ad capituli tenorem non quadrat. An legendum:* non expectat? b) incursissent *P.* c) Interemnensem *P.* d) aquas portas *P.*

1) *Cf.* magni consilii nuntius *Is.* 9, 6 *secundum Septuaginta; cf. Hieron. Comm. in Is. l. III (Migne Patr. lat. XXIV, col.* 129*); Otto Frising. (ed. Hofmeister) p.* 444, *n.* 7; *Missale Rom. introit. ad maior. Missam nativitatis; 'N. Arch.' XXXVII, p.* 721. 2) *Cf. Verg. Aen. IV,* 73: haeret lateri letalis arundo. 3) *In verbis* pars — priore et deterior — error *attende rhythmum quasi hexametricum.* 4) *Terni.* 5) *Todi.* 6) *Introitum in Perusinam civitatem a civibus imperatori permissum non esse affirmat Ranieri Sardo, c.* 102.

1355. castra tenentes dictum Montispolitiani castrum solempnissime intrant et benigne nimis ibi recepti fuerunt.

It. 39–42. 53. **Qualiter dominus cardinalis in sua ecclesia Velletrensi est receptus et suos reditus remisit eidem.**

April. 11. Captata itaque sibi hora die Sabbati, scilicet XI. dicti mensis Aprilis, mane diluculo *de Roma discedit, **f. 148.* et ad civitatem ipsam Velletrensem accedit, ubi tam magnifice, tam munifice fuit receptus, quod primus conditor civitatis eiusdem magnificentius et munificentius recipi nequivisset, et in eiusdem ecclesia civitatis sub beati Clementis vocabulo consecrata pallio decoratus[a] pontificaliter celebravit et spiritu devotionis allectus omnes redditus, quos ex dicta ecclesia percipit, in utilitatem evidentem eiusdem ecclesie laudabiliter dispensavit. Et die XIII. dicti mensis Aprilis[1] plus quam summe contentus inde discessit et gressus suos dirigit versus Tybur, quo de[b] sero[b] applicuit, et dormivit ibidem.

It. 43–44. 54. **Liberalitas domini cardinalis exhibita suo capellano depredato.**

April. 14. Die autem Martis, XIIII. dicti mensis Aprilis, dominus cardinalis discedit ab Tybure; verum quia

omnis[a], *que niveo*[b] *volucris plumescit amictu*[2],

non est, quam[c] simulat[c], vera columba[d], tum[d] sibi[e] quod non[e] verebatur accidit illo die. Nam cum transiret per territorium castri Columbarie, quod Palumbaria[3] dicitur in vulgari, quod circa se satis est nemorosum, quidam de dicto castro videntes quendam capellanum suum et domini nostri pape scriptorem, Iohannem de Verulis nuncupatum, solum et inermum[f] post omnem gentem dicti domini cardinalis, non tamen per magnum spatium, equitantem, captato sibi tempore atque loco disroba-

c. 53: P. — a) decorata *P.* b) deserto *P.*
c. 54: P. Adhibetur praeterea F 2. — a) omnis — amictu *latine citatum in textu francogallico F 2.* b) *sic F 2*; vinco *P.* c) qui simulet *P.* d) columbratum *P.* e) non sibi quod *P.* f) merutum *P.*

1) *Haec et sequentia (c. 54). discrepant ab eo, quod in Itinerario nr.* 41–45. *rectius, ut mihi quidem videtur, traditur.* 2) *Unde sumptum sit, nescio.* 3) *Palombara.*

verunt[a] eum equo, breviario, vestibus et pecunia, quam 1355. habebat. Locus igitur columbarius[b] factus est colubrinus[c] et confidentis domini cardinalis honorem, ut de capellani incomodo[d] taceam, venenose momordit[e]. Dictus tamen dominus ut vere magnanimus hoc non curans, cum apud castrum Montisopuli[1], quod est abbatie (April. 15). Farfensis, de sero descenderet, dicto capellano suo totum et plus quam liberaliter emendavit. Et in dicto castro sicut fieri potuit honoratus nocte illa dormivit.

55. Qualiter dominus cardinalis Sabinie[a], *It. 45–55.* Perusii, Clusii[b] honorifice fuit receptus et ibi vidit anulum, quo beata Virgo fuit desponsata.

Mane autem facto dictus dominus cardinalis inde (April. 16). discedens pervenit in Narniam optimam Sabinie civitatem, ubi dictus dominus cardinalis est cum honore magno receptus et cum omni reverentia honoratus. Et inde[c] suas continuando dietas per castrum sancti Gemini[2] et per Aquaspartas[d], ubi reverendum in Christo (April. 18). patrem dominum Egidium tituli sancti *Clementis pres- *f. 148'.* byterum cardinalem, tunc apostolice sedis in partibus Ytalie legatum, prefatum invenit[3], qui eidem domino cardinali Ostiensi ibidem obviam venerat, transitum faciens venit Fulgineum[4] civitatem in ducatu Spoletano (April. 19). sitam, quo[e] iverat[f] ad eum legatum videndum et visitandum, ubi per episcopum[5] et populum civitatis illius plurimum extitit honoratus. Deinde a dicto domino legato discedens et per Assisium[g] transiens intravit Pe- (April. 20). rusium et honoranter ibi receptus pernoctavit ibidem. (April 21). Demum inde discedens venit apud Clusium civitatem, (April. 23). olim caput Etrurie, et ibi in ecclesia beate Mustiole[h] vidit anulum, cum quo Ioseph[i] beatam Mariam desponsavit[6]. Deinde per Montem[k] Policianum[7] et per sanctum (April. 24).

a) disroboraverunt *P.* b) columbanus *P.* c) colubrius *P.* d) comodo *P.* e) *praecedit se P.*

c. 55: *P.* — a) Saburie *P.* *Librarius in conscribenda rubrica vocem* Sabinie *per errorem nomen civitatis putavit. Scribendum erat* Narnie. b) Tlusci *P.* c) enim *P.* d) aquasportas *P.* e) qui *P.* f) inerat *P.* g) Assium *P.* h) Mastiole *P.* i) Iozeph *P.* k) pontem *P.*

1) *Montopoli di Sabina.* 2) *S. Gemini.* 3) *Econtra cf. Itinerarium nr.* 48. 4) *Foligno.* 5) *Paulum.* 6) *De anulo hodie in ecclesia cathedrali Perusina asservato v. Werunsky p.* 191, *n.* 1. 7) *Montepulciano.*

1355. (April. 25). Quiricum[1] Senas intravit et ibi dominum imperatorem invenit. Qui plus quam gratiosissime eum recepit, et grata mutuo congratulati[a] fruitione sunt simul.

56. Qualiter dominus cardinalis Ostiensis legatum pape ad bonam amicitiam imperatoris reformavit.

Sed quanta fuerit dicti domini cardinalis sinceritas caritativa et animi rectitudo, lector, attende. Considerans enim et ex verisimili coniectura concludens, quod dictus dominus imperator de prefato in Christo patre domino Egidio tituli sancti Clementis presbytero cardinali, tunc apostolice sedis in Ytalia legato et comissario una cum dicto domino Ostiensi ad coronationis predicte solempnia celebranda, ut in litteris predictis[2] apparet[a], per sedem apostolicam deputato, non contentabatur ad plenum pro eo, quod dictus dominus legatus a domino imperatore per eius nuncios et litteras requisitus in dicte sue coronationis solempniis noluit interesse[3], omnem quam potuit operam dedit, ut, antequam imperator ipse de dicta Senensi civitate discederet, reconciliarentur in invicem. Et dum imperatori[b] predicto de reconciliatione huiusmodi loqueretur, bene reperit, quod credebat. Et nisi concordiam ipsam pro speciali gratia petivisset, pro certo predictus dominus legatus imperatoris prefati non remansisset amicus pro eo, quod imperatoris animo et suorum iudicata iam erat opinio, quod per dictum legatum non stetit, quin opus et dispensa perierit et dictus imperator corona sibi debita privatus existeret et delusus. Sed dictus dominus

a) congratulanti *P.*
c. 56: P. — a) apparet et *P.* b) imperator *P.*

1) *Sanquirico.* 2) *Supra c.* 14. 3) *Non praetereundum, quod papa legatum* 1355. *Febr.* 10. *Romam ire iusserat ea condicione,* si absque preiudicio negociorum, quorum promocioni deputatus es, poteris *(Theiner, Codex dominii temporalis S. Sedis II, p.* 287*). Et primo coronationi interesse in animo fuit legato, id quod ex notitia apud Theiner, Codex dominii temporalis S. Sedis II, p.* 379, *col.* 2. *intelligitur, quam iam adhibuerunt Gregorovius VI*^{4}, *p.* 375, *Werunsky p.* 194, *n.* 4. *Cur postea Romam non venerit, non certe apparet; sed vix dubium esse putaverim quin negotiis bellicis in marca Anconitana tunc temporis retentus sit, cf. etiam H. Wurm, 'Cardinal Albornoz' (*1892*) p.* 81 *sqq. Cf. praeterea supra p.* 33, *l.* 7 *sqq.*

1355. Ostiensis in tantum imperatoris et suorum animos induratos mellifluis inductionibus et effectivis precibus *f. 149. emollivit, quod ad *velle suum illos habuit inclinatos et statim scripsit legato predicto, quod statim Senas accederet. Litteris eius visis et ille sic fecit[1]. Appropinquante[a] igitur illo Senas[2] predictus dominus Ostiensis (Maii 1). obviam sibi vadit et eum de omnibus actis et agendis informat. Sed exeuntis huius discretionem advertas, quod in cappa sua rubeo colore non utitur, sed eam coloris induit celestini, ut legati venientis honori deferret, quamvis pro auctoritate sibi commissa ante adventum et post reditum legati predicti colore rubeo uteretur[3]. Paulo autem post exeuntem hunc dominum Ostiensem sequitur imperator et ex innata sibi mansuetudine nec minus ad dicti domini Ostiensis instantiam legatum venientem, donec ista videret, incredulum, honoravit. Simul itaque venientes predicti domini cardinales et imperator medius inter eos Senensem civitatem intrarunt et dicti domini cardinales iuxta doctrinam apostoli se ipsos *invicem prevenientes honore* per viam equitantes (cf. Rom. 12, 10.) nullatenus signaverunt[4]. Imperator autem, cum communis, in quo stabat, appropinquaret pallacium, cardinales ambos facto vale dimittit et *in domum suam iustificatus* ipse *descendit*. (cf. Luc. 18, 14.) Cardinales autem simul ultra procedunt. Et dictus dominus Ostiensis sociavit dictum legatum usque ad locum fratrum Heremitarum sancti Augustini, ubi pro eo etiam erant hospitia preparata; et demum rediit ad domos episcopales, in quibus ipse moratur. Sequentibus autem duobus diebus imperator (Maii 23). et ipse se invicem visitant et honore preveniunt, sicut possunt[5].

a) appropinquare *P.*

1) *Non solum ad redintegrandam benevolentiam imperatoris, sed praesertim ad negotia rei publicae tractanda legatum Senas venisse ex Matt. Villani V, c.* 15 *intellegitur.* 2) *De die v. Matt. Villani l. c.* 3) *Cappam rubeam nonnisi legato apostolico concedit Iacobi Caietani Ordinarium nr.* 118 *(apud Mabillon, Museum Italicum II, p.* 441 *sq.).* 4) *'signare' = 'signum crucis efficere', 'benedictionem dare', id quod praesentibus duabus personis ecclesiasticis ad eam spectat, cuius maior est iurisdictio; cf. Wetzer et Welte, 'Kirchenlexicon' t. XI, col.* 69. 5) *Senis etiam litterae datae sunt (April.* 25*), quibus imperator cardinalem pensione annua donavit. Reg. imp. VIII, nr.* 2078.

1355. **57. Victoria ecclesie contra eius hostes et qualiter tyrannus[a] reddidit ecclesie certas civitates et terras.**

(April. 29). Hiis autem diebus post predicti legati de marchia Anchonitana discessum magnus armorum congressus habitus est prope ipsam civitatem Ancone[b] ad duas leucas[1] inter gentes ecclesie, quas legatus ipse dimiserat, et nobiles Malatestam[c] et Galleottum de Malatestis milites tunc Romane ecclesie rebelles; et, sicut Domino placuit, gentes ecclesie victoriam habuerunt et vulneratus ibi predictus Galleottus post occisos sub ipso tres equos pedes inventus, captus, ductus est et detentus. Multi autem hinc et inde mortui fuerunt. Honor autem cf. Eph. 5,23. remansit *ecclesie*, cuius *caput est Christus*, qui non deserit causam suam. Receptis autem novis huiusmodi gaudiosis legatus ipse totus exultans a suis predictis victoriosis gentibus repetitus redire *festinat. Et cum *f. 149'. predictis domino imperatore et domino Ostiensi concludens licentiatus ab illis in Marchiam rediit. Et post temporis modicum dominus[d] Malatesta Pisas veniens[2], ab imperatore ac Ostiensi premonitus, ut ad ecclesie gremium revertatur, et maxime de redemptione fratris cf. Ps. 108,17. *corde compunctus* ad concordiam venit cum legato predicto[3] et certas civitates et terras ex hiis, quas[e] tenebat, ecclesie Romane restituit et certas retinuit sub annuo certo censu. Et sic fratrem de carcere liberans cum ecclesia pacem fecit et de Saulo Paulus effectus in ecclesie beneplacitis usque hodie se exercet[4].

58. Qualiter imperator et cardinalis recedunt ab invicem usque Pisas.

Omnibus hiis itaque peractis predictus dominus Ostiensis prudenter attendens, quod iam tempus esset, ut reverteretur ad eum, qui misit eum, imperatorem

c. 57: *P.* — a) tyrannis *P.* b) Anconë *P.* c) Moletestani *P.* d) dños *P.* e) qua *P.*
c. 58: *P.*

1) *Apud oppidum Paterno d'Ancona. De quo proelio cf. Matt. Villani V, c.* 18. 2) *Die* 9. *m. Maii; cf. Ranieri Sardo, p.* 130. 3) *Tractatus a.* 1355. *Iun.* 2. *Eugubii factus exstat apud Theiner 'Codex dominii temporalis S. Sedis' II, p.* 292, *nr.* 303. 4) *Cf. 'Cronichetta dei Malatesti' (ed. Zambrini, Faenza* 1846*) p.* 42.

alloquitur et[a] secum de hiis, que agenda sunt, confert. 1355.
Dominus autem imperator infra sui pectoris claustra
revolvens, quod propter maximam partem suarum gen-
tium diminutam, quia post deliberationem eius de suorum
omnium consilio Senis factam, quod videlicet per totum
annum illum in Ytalia et maxime in Tuscia remaneret,
quasi omnes ab eo, tamen petita licentia et obtenta,
discesserant[1], deliberationem ipsam non poterat obser-
vare[2] ex eo potissime, quod pecuniam non habebant,
dixit cardinali predicto, quod ibi non erat amplius con-
ferendum, sed quod Pisas accederent et ibi plene de
omnibus loquerentur. Quibus idem dominus cardinalis
assentiens petiit licentiam ab eodem. Et die Lune, quarta *It.* 56.
mensis Maii, de Senensi civitate discessit Florentiam *Maii* 4.
accessurus.

59. Qualiter imperator Pisis est receptus relicto fratre suo patriarcha defensore Senensis civitatis.

Audientes autem et videntes hoc cives civitatis
eiusdem statim ad dominum imperatorem accedunt et
propter deliberationem, quam fecerant, supradictam de
discessu huiusmodi conqueruntur[a] et, ubi aliter fieri non
possit, petunt cum importunitate rogantque, ut fratrem
suum Aquilegiensem patriarcham[3] ibi dimitteret pro
rectore; quod magna precum[b] instantia devictus impe-
rator eis annuit. Et de dicta civitate recedens rectorem (*Maii* 5).
illum ibi dimisit[4]. Aliis vero singulis omnibus, qui cum
ipso deberent aliqua terminare, simile ei, quod domino
cardinali reddiderat[5], dat responsum, ita quod omnes cum
illo negotiantur[c]. *Turba sequitur illum Pisas, ubi propter (*Maii* 6).
*f. 150. nova coronationis insignia quasi novus dominus summo
cum honore per Pisanos excipitur[6] et, qui prius in[d] ho-
spitiis[d] Gambacurtorum[e] steterat, in pallatio communis

a) eciam *P.*
c. 59: *P.* — a) conquiruntur *P.* b) precium *P.* c) *sic P; forsan* egrediantur *emendandum.* d) *sic emendari;* mortis *P; cf. p.* 98, *l.* 16. e) Gamba gurtor˜ *P.*

1) *Vasallos imperii iure feudali non ultra diem coronationis in Italia retineri ad hunc locum iam monuit Werunsky p.* 219. *Cf. Homeyer, 'System des Lehnrechts' (= 'Des Sachsenspiegels zweiter Teil', II), p.* 380, *nr.* 6; *cf. etiam Benessium l. c. p.* 523. 2) *Ad quod cf. Reg. imp. VIII, 'Reichssachen', nr.* 235. 3) *Nicolaum.* 4) *Cf. Matt. Villani V, c.* 20. 5) *V. supra l.* 10. 6) *Ad sequentia v. notitiam ex codice Oxoniensi infra p.* 144 *sq. editam; cf. praeterea Ran. Sardo, c.* 105.

1355. non solum propter antiquum[a] imperatorum[b] successionis titulum, sed propter novam proprietatis atque dominii[c] donationem ei spontanee, priusquam coronaretur, in Pisis et, postquam coronatus est, iterum Senis factam[1] de communi omnium voluntate descendit. Et civitatem ipsam incepit tam in officialibus quam in multis aliis tamquam universalis et proprietarius dominus reformare et verum dicte civitatis dominium exercere[2].

It. 58–63. 60. Q u a l i t e r d o m i n u s c a r d i n a l i s i n p l u r i b u s c i v i t a t i b u s h o n o r i f i c e u s q u e P i s a s[a] e s t r e c e p t u s.

Cardinalis[3] autem dominus meus predictus die
Maii 6. VI. mensis Maii Florentiam intrat et per Florentinos communiter honoratur et maxime per Albertos[b,4] cives et mercatores, qui tunc temporis Romanam curiam sequebantur, in quorum hospitiis dictus dominus ad preces eorum sibi factas in curia[c] tunc descendit. Sed die
Maii 9. Sabbati, IX. mensis Maii predicti, de Florentia descendens de[d] hiis, que dictus dominus imperator sibi commiserat, nil obtento[5] castrum optimum, quod Paratum[e,6] vulgo dicitur, in quo natus est ille flos olim Ytalie, recolende memorie dominus frater Nicolaus[7] ordinis Predicatorum

a) antiquam *P.* b) imperatorem *P.* c) dñi *P.*
c. 60: *P.* — a) Pisis *P.* b) alb'ertos *P.* c) cuna *P.* d) que *P.* e) patū *P.*

1) *De traditionibus dominii civitatis Pisanae m. Ianuario Pisis et m. Aprili exeunte vel Maio ineunte Senis imperatori factis v. Matt. Villani IV, c.* 48 *et Ran. Sardo,* c. 104; *de quibus fuse egit Werunsky p.* 60 *sq.; p.* 226 *sq.* 2) *Cf. Reg. imp. VIII, nr.* 2113 *sq.* 3) *Ad sequentia cf. Matt. Villani V, c.* 23. 4) *De hac familia cf. G. Capponi, 'Storia della repubblica di Firenze' I (*1875*), p.* 379 *sqq.* 5) *Quibus de rebus cardinalis cum Florentinis egerit, non certe constat. De civitate Lucana Florentinis maximo pretio vendenda eum negotiatum esse, Werunsky p.* 237 *sq., c.* 64. *huius libri adhibito, non sine ratione coniectavit. Cf. etiam id quod die* 21. *m. Maii ambasciatores quidam civitatis Florentinae scripserunt de ambasciata ad cardinalem mittenda* a ciò che non paia presa indegniazione alcuna *('Archivio storico Italiano, Appendice' VII [*1849*] p.* 407*); praeterea v. Benessium l. c. p.* 524 *in. Ad eandem rem spectare videtur quod exstat in 'Cronica d'Orvieto' apud Muratori SS. rer. Ital. XV, col.* 684 *D.* 6) *Prato.* 7) *Nicolaus Alberti, circa a.* 1250. *natus, episcopus Spoletanus a.* 1299–1303, *Ostiensis cardinalis a.* 1303–1321; *obiit Avinione a.* 1321. *In historia ecclesiastica propter electionem Clementis V. papae ab eo paratam celeberrimus; a.* 1312. *Heinricum VII. imperatorem coronavit. De scriptis et vita eius v. Quétif et Echard, SS. ord. Praed. I, p.* 546; *A. M. Bandini, 'Vita del cardinale Niccolò da Prato' (Livorno* 1757*), quae mihi ad manus non fuit. Cf. supra p.* 46, *l.* 16 *et praeterea MG. Const. IV,* 2, *p.* 1496.

sacre theologie magister eximius et in consilio naturali 1355.
conspicuus, Spoletane dudum ecclesie presul et demum Ostiensis episcopus cardinalis, qui mortuus est Avinione et sepultus est ad dexteram maioris altaris ecclesie fratrum Predicatorum ibidem, de quo, ut brevi cuncta sermone complectar, inter ceteros versus super sepulchro sculptos eiusdem hoc dicitur, quod

si foret unus
In patria similis, minus[a] *esset flebile funus*[1],

plurimum honoratus ingreditur. Et ibidem cingulum beatissime Virginis maxime[2], quod miracula multa facit, cum fervore devotionis adorat. Et exinde discedens in Pistoriensem civitatem recipitur et per clerum et populum et potissime per episcopum[3], qui ab antiquo suus extiterat singularis amicus, multipliciter honoratur.
Deinde vadit in civitatem Lucanam et ibi etiam per *(Maii 11. 12).*
clerum et populum, sed magis per episcopum[4], Cetitanum[b] origine, similiter honoratur. Lucam autem egrediens versus Pisas accelerat. Et accedens montem medium, propter quem civitates ambe predicte videre se nequiunt[5], et descendens venientem sibi obviam usque in pedem
*f. 150'. montis illius, qui ab utraque civitate per quinque *miliaria distat, imperatorem invenit, qui, acsi numquam dictum dominum cardinalem vidisset, eum ferventibus caritatis precordiis amplexatur. Et mutua simul gratulatione loquentes cum cordis magna utriusque letitia
Pisas intrant die videlicet Martis, XII. Maii, et continuis *Maii 12.*
colloquiis postea seu quandoque conviviis recreantur invicem. Et quia portum se quietis adeptos existimant, sunt quasi laborum habitorum immemores iam effecti.

a) *sic conieci;* viug *P.* b) *sic P.*

1) *Epitaphium editum est apud Petrum Frizon, Gallia purpurata (Lutetiae Parisiorum* 1638*), p.* 262; *ubi hi versus desiderantur. Haud scio an legantur ap. Ioa. Mahuet, Praedicatorium Avenionense seu historia conventus Avenionensis FF. Praedicatorum (Avenione* 1678*); qui liber mihi in promptu non fuit.* 2) *In ecclesia cathedrali asservatum; Cappelletti, 'Le chiese d' Italia' XVII, p.* 156 *sqq.* 3) *Andream Ciantori.* 4) *Berengarium, qui, antequam cathedram adeptus est, rector ecclesiae de Cerviano (Biterrensis diocesis) fuit; cf. Eubel, Hierarchia catholica, I, p.* 327. 5) *Monte S. Giuliano sive Monte Maggiore; cf. Dante, 'Inferno' XXXIII,* 30: .... al monte,
Per che i Pisan veder Lucca non ponno.

1355. **61. Conspiratio quorundam Pisanorum de Sardinia[a] contra imperatorem.**

Sed quia nulla moles labore mentis est gravior et
nullum insidiosius bellum, quam ubi fida credulitas in-
fidis[b] blanditiis oppugnatur, michi penitus aliena mens,
quoniam mentales cogitationes illis insurgunt, labores
illis corporeos geminatos inspicio. Nam dira illis un-
dique bella fremunt et duri scopuli mortemque minantes[1]
equoribus mersi[c], sub unda iacentes, iam frontes erigunt
Ps. 103, 25. et se collisuros navigantibus illis *hoc mare magnum et*
spatiosum opponunt. *Angues* quoque mortiferi *sub herba*
latentes[2] iam caudas circumvolutas extendunt et pressis
humo capitibus supra se iam oculos elevant, mordere
festinant, ut dimittendis in ulcere dentibus paratum iam
in gutture virus liniendo perfundant. Iam imperatori
potissime examen quoddam paratum est, per quod orbis
universus intelligit, qualis quantusque vir factus est, qui
per multa precipitia casuum in summum status humani
fastigium perductus extitit. Iam enim ulterius inten-
dendum non est, ut altius ascendat, sed ut ascensu sese
approbet non indignum et regium hereditarium sceptrum
et imperiale ⟨non⟩[d] fortuitum et[e] sanguini debitum, sed
virtuti. Iam enim propter invidiam multorum spiritus
cf. Sap. 2, 24. concupiscit. *Invidia* namque *dyaboli mors intravit in*
cf. Ps. 10, 3. Tusciam et nonnullorum mentes accendit, qui *paraverunt*
sagittas in pharetra[f], *ut sagittent in occulto rectos corde.*
Quidam namque Pysani cives, origine vero non Pisani,
sed Sardi[3], Franciscus, Lottus et Petrus ac Bartholomeus
germani fratres[4], quos Gambacurtos[g] vulgus ibi cognominat,
cf. 2. Thess. 2, 3. velut *perditionis* et proditionis *filii* et iniquitatis alumpni,
cf. Is. 8, 14. *offensionis lapides et scandali petre, Deum* non recognos-
Luc. 18, 4. centes in dominum *nec hominem reverentes* beneficiorum
ab utroque receptorum immemores et, que per illos data
est eis, gratiam negligentes conceperunt dolos et ini-
cf. Ioh. 11, 47. quitates malignissimas *pepererunt. *Collegerunt* enim **f.* 151.

c. 61: P. In hoc capitulo, praesertim p. 102, *locos quosdam nimium corruptos sanare non potui.* — a) Sardinis *P.* b) infidiis *P.* c) morsi *P.* d) *om. P; supplevit Höfler.* e) sed *P.* f) pharatra *P.* g) Gũbaturtes *P.*

1) *Cf. Vergil. Aen. I,* 162 *sq.:* minantur in caelum scopuli. 2) *Vergil. Ecl. III,* 93. 3) *De Gambacurtarum origine incerto v. Litta 'Famiglie celebri italiane', fasc.* 49. 4) *Petrus non frater, sed patruelis erat aliorum.*

Pharisei predicti, qui septem annis et ultra[1] fuerant [1355.] quasi *pontifices* Pisanorum, *consilium, ut* imperatorem [Matth. 26, 4.] et cardinalem[2] eosdem ac gentem eorum *dolo tenerent et occiderent.* Et circa hoc omnem viam dolositatis exquirunt; sed, ut ex multis pauca recolligam, invisi Deo et hominibus maligni predicti cum multis et ex vicinis civitatibus aratr(um)[a] in lune[a] et a suis exercentes tractatum subterraneum firmaverunt, ut[b], cum in civitate Pisana tumultum concitatum perciperent, statim Pisas accederent cum armatis gentibus in succursum; cum aliquibus autem aliis, ut et ipsi etiam seditionem in eorum civitate moverent, ut gentes imperatoris diverterentur ad illos, firmis precedentibus pactis agunt. Sed ex qua causa seu quomodo tumultum Pisis incipiant, hic eis labor, hoc[c] opus est, quoniam, ut infra[3] legetur, *cogitaverunt consilia, que non potuerunt stabilire.* [Ps. 20, 12.] Nam die Lune XVIII. mensis Maii susurraverunt imperatori pre- [Maii 18.] dicto, quod quidam nobiles, videlicet dominus Henricus et Valeramus[d] germani fratres et filii quondam domini Castrucii supradicti[4] ex parte una et dominus Franciscus Castracani[e] patruus eorum ex alia, olim cives, extunc exules civitatis Lucane, sequentes imperatorem de Garfangana pedites Pysanam intrare fecerant civitatem[5], ut infra illam seditiones moverent, scandala sererent et bella mitterent. Quibus auditis dominus imperator predictus, licet illos ab etatis teneritate[f] diligeret velut suos in quadam singularitate devotos, ad rem tamen publicam et honorem suum magis allectus et maxime, quia *pacem inquirit et sequitur* horrens gwerras, eosdem [cf. 1. Petr. 3, 11.] nepotes et patruum sub pena capitis eadem hora precipit civitatem exire. Quod predicti omnes, licet egre ferentes, *timentes* tamen *dominum et voci eius obedientes* [cf. Deut. 30, 20; 1. Reg. 15, 24.] executi sunt statim; verum nepotes ipsi mente concipiunt, quod propter eorum predictum patruum expellantur. Nec ob hec abstinent[g], quin aput locum quemdam, qui

a) *locus corruptus.* b) et *P.* c) hic *P.* d) Valentanius *P.* e) Castrutini *P.* f) temeritate *P.* g) abstineret *P.*

1) *Inde ab anno* 1347. *exeunte; cf. Tronci, 'Annali Pisani', (ed.* 1843*) II, p.* 66 *sqq.* 2) *De cardinali interficiendo eos cogitavisse verisimile non est, ut merito iam monuit Werunsky p.* 243, *n.* 3. 3) *c.* 65; *v. praesertim p.* 109, *l.* 25. 4) *V. supra p.* 59 *sq.* 5) *Ad hoc et sequentia cf. Ran. Sardo, c.* 106; *Matt. Villani V, c.* 27; *Cronica di Pisa apud Muratori SS. rer. Ital. XV, col.* 1032 *sq.; Giovanni Sercambi p. I, c.* 145 *sq. (ed. Bongi tom. I, p.* 111 *sq.).*

1355. dicitur Missa[1], inter Pisas et Lucam quasi media via
situm simul in eodem hospitio receptentur cum patruo,
eadem simul epulentur[a] in mensa et lectis etiam simul
iaceant in eisdem. Predicte tamen nequissime concepti-
onis instinctu prefati nepotes magis ac magis in animis
agitantur, ut eundem eorum patruum[b] et gratissimum
quendam eius virtuose indolis filium[2] iugulent aut
gladio cedant[c]. Sed noctis leti suspicione perplexi fla-
gitiosum scelus ac sceleste flagitium in crastinum distu-
(Maii 19). lerunt. Quo lucescente diluculo surgunt, arma consueta
recipiunt, equos ascendunt, iter simul arripiunt. Et quon-
cf. Gen. 8, 21. iam *ab adolescentia sua prona est in malum humana* na-
tura, in concepta dampnabili *dispositione persistunt. *f. 151'.
Et cum ad quasdam habitationes pulcherrimas quondam
patris eorum perveniunt, quas iam per XIIII annos mi-
nime viderant, quandam ad hereditarium locum teneri-
tudinem ostendentes patruum, ut introeant, secreto rogant.
Quod cum patruus annueret, vocato filio primus incedit.
Nepotes autem obstinatis minis[d] eum sequentes famili-
aribus certis secum retentis omnes alios iter ceptum
dispositum[e] iubent, locum solitarium habere querentes,
quem sine teste Deo reperire non possunt heremi.
Castruci[f] peroptime! qui fidem hostibus servabas illesam,
genuisti filios illam amico patruo non servantes; qui
magnifice virtutis exemplo generosos plurimos feceras,
Hebr. 2, 7. filios degeneres procreasti; qui *gloria et honore* Tusciam
coronasti, fedantes eam ignominia natos habes. Fallit
ergo, quod scribitur, quod ad matrem[g] nata respondet;
fallit etiam sepe illud in illis, quod[h] solent filii similes
esse patris[i]. Quid vagor ulterius? Quid volo rethori-
cos amplius colores ordiri? En, quamvis aperta[k] con-
clusio colligatur ex dictis, quamvis ultra quam velit
dolens animus dixerit, quoniam calamus ad alia trahitur,
oportet cause finem imponere; necesse est, quam usque
nunc distuli, conclusionem inferre. Intrant, proch dolor,
cf. Gen. 22. execrabiles domos nepotes et patruus, qui velut Abraham

a) epulantur *P.* b) *praecedit* eundem *P.* c) cedent *P.* d) minus *P.* e) *sic corruptum P; expectareris infinitivum continuare vel simile aliquid. Etiam in sequentibus usque* terram *(p. 103, l. 8) multa corrupta sunt.* f) Castruti *P.* g) men *P; coniecit Höfler (*men *ex* mrm̄ *corruptum).* h) quo *P.* i) pr. seu patri *P.* k) apata *P.*

1) *Massa Pisana. At in S. Maria del Giudice eos pernoctavisse ait Ran. Sardo l. c.* 2) *Iacobum.*

pater Ysaac filium suum secum nesciens ad victimam 1355.
ducit. Et cum infra se invicem vident, turbantur animi,
torvi[a] sunt oculi, color abscedit, porte non ad instar *cf.* 4. *Reg.* 4, 33-35.
Helysei pro suscitando, sed pro occidendo puero clau-
duntur. Manus ad arma ruunt versus patruum tene-
rumque fratrem; nepotum pariter et fratrum pedes acce-
lerant. Arma vibrantur, resonant et ictibus[b] con-
fossa pectora premuntur trementia terram. Parricide,
sicharii, proditores nephandi festini recedunt patruo
mortuo simulque fratre semivivo relictis. Nam Deus
bone, cur tam *fortis* et longanimus[c] es et *non irasceris* *cf. Ps.* 7, 12.
per singulos dies? Usque quo, Deus *sanctus, verus* et iustus, *cf. Apoc.* 6, 10; 19, 2.
non vindicabis sanguinem servorum tuorum? Da, domine *cf. Ps.* 71, 2.
Deus, iudicium tuum regi et iustitiam tuam filio regis, ut
imperator iste, qui est rex et filius regis quique ⟨*non*⟩[d] *cf. Rom.* 13, 4.
sine causa gladium portat, — vindex enim tuus *est in iram*
ei, qui malum agit, — illos capere valeat et *iudicium* et *cf.* 2. *Par.* 19, 6.
iustitiam *exercere.* Sed quia *tibi vindictam, ut*[e] *tu retri-* *cf. Hebr.* 10, 30.
buas, reservasti cum inimicis tuis, de hiis inimicis tuis
illam fac, domine Deus meus, et *innocentis sanguinis*[1] *cf. Ios.* 20, 3.
ultor esto[2].

f. 152. 62. *Evasio patriarche predicti de Senis obsessi.*

Eodem die Martis, XIX. mensis Maii, notificatus est *Maii* 19.
casus iste imperatori predicto, qui plus, quam valeam scribere, turbatus in animo, capiendi eos omnem modum exquirit, sed impossibile fuit, quia iam[a] a civitate Pisana et eius districtu longe aberant illa hora. Sed nec fortuna contenta est turbationem hanc imperatoris animo prestitisse[b]; quin ymo et aliam preparat sibi Senis[3]. Namque eadem die Martis ibidem ficte ordinatus est atque factus tumultus in populo contra dominum patriarcham Aquilegiensem fratrem domini imperatoris predicti, qui, sicut dictum est[4], Senis remanserat pro rectore. Pretendebant enim causam habere iustissimam, ut eis

a) corvi *P.* b) *sequitur* pectora *P.* c) *sic P.* d) *om. P.* e) et *P.*
c. 62: *P.* — a) non *P.* b) prostitisse *P.*

1) *In Vulgata passim; ex. gr. Deut.* 21, 8. 2) *Paulo post quam haec scripsit noster, scilicet die* 11. *m. Februarii a.* 1356. *Henricus Castracani Bononiae aliam ob causam iudicatus et decapitatus est; Matt. Villani VI, c.* 7; *Gior. Sercambi l. c. p. I, c.* 149. 3) *Cf. Matt. Villani V, c.* 29. 4) *Supra c.* 59.

1355. videlicet omnes terre, quas ante adventum imperatoris
tenuerant, que se ipsas imperatori donaverant tenende[1],
ut prius ad eorum dominium redderentur. Cuius tumultua-
tionis pretextu nonnulli nobiles civitatis eiusdem facie
quadam simulatione velata se medios inter patriarcham
et populum ostendebant. Et sub hoc simulationis umbra-
culo circa plateam comunis que Campus dicitur lignis
et sparris obstruxere carrarias predicto patriarche di-
centes, quod dubitantes, ne minutus sive plebeius populus
irrueret contra eum, in favorem eius hec omnia faciebant.
cf. Prov. 1, 17. Sed *frustra rethe proicitur ante oculos pennatorum.* Nam
ipsemet patriarcha se tenebat obsessum et imperator
etiam hoc idem reputavit et tenuit, quando scivit. Propter
quod cum ambasiatoribus civitatis eiusdem ad se venien-
cf. Luc. 24, 28. tibus *longius ire se fingens,* acsi non cognosceret, que
fiebant, fratrem sibi necessarium pretendebat. Et terras
restituit, prout fuerant sibi date, et vicarios ibidem
constituit iuxta voluntatem Senensium predictorum, et
hoc modo patriarcha predictus rediit ad eundem[2].

63. Qualiter imperator et imperatrix evaserunt incendium impositum per unum suum garcionem seductum.

Maii 19. Hoc[3] eodem die Martis, hora medie noctis, Gamba-
curti[a] predicti videntes, quod nullus eorum tractatus ab
extra veniebat ad lucem, quam videre spiritu reprobi
nimium exardebant, cogitaverunt illud ab intra temptare,
quod illos adiuvante demonio effecerunt. Nam Boemum
quendam vilissimi status de imperatoris predicti curia
trecentorum florenorum auri summa illi persoluta ⟨vel⟩[b]
deposita seduxerunt, ut in sala[c] maiori comunis pallatii
supradicti, *que balistis generum diversorum pulcherrimis *f. 152'.
et infinitis arnesiis ad exercitum necessariis plena erat,
quorum valor ad[d] summam florenorum auri XXti milium
ascendebat, mitteret ignem, corde gerentes, quod impe-
ratorem ipsum et dominam consortem ipsius in illo,
sicut dixi, pallatio tunc iacentes flammis consumerent

c. 63: *P.* — a) Gambaturci *P.* b) *om. P.* c) salo *P.* d) a *P.*

1) *Cf. supra c.* 36. 2) *Senas exiit die* 27. *m. Maii (Matt. Villani V, c.* 36*); imperatorem Petrae sanctae invenit die* 2. *m. Iunii (Ran. Sardo, c.* 114*).* 3) *Ad hoc cap. cf. Ran. Sardo, c.* 107.

vel saltem propter dampnum huiusmodi fieret in civitate 1355.
commotio, per quam possent ad — quod ardentibus
visceribus ambiunt — civitatis dominium pervenire.
Quod proditor ille, sicut hii premonuerant, ita fecit.
Sed per eius gratiam, qui tres pueros de ardentis ignis *cf. Dan.* 3, 12 *sqq.*
camino salvavit, imperator et imperatrix et eorum gens
tota, que in pallatio predicto iacebat, de predictis flammis
erepti sunt et ad comunes domos canonicorum ecclesie
Pysane cum salute producti, aliqua de suis suppellec-
tilibus dampna passi[1]. Nec submissus hic ignis ad
conclusionem aliam valuit Gambacurtis[a], quia, sicut Do-
minus prebens Danieli subsidium *leonum ora conclusit*, *cf. Dan.* 6, 22.
recte sic ⟨in⟩[b] imperatoris auxilium arescentibus[2] *faucibus* *cf. Ps.* 21, 16.
Pysanorum iussit *linguas herere* ac ipsorum *labia scelestia* *cf. Eclus.* 2, 14.
consumens oribus omnium custodiam et frenum iniecit.

64. Qualiter predicti seductores concitant plebem adversus imperatorem et dominum cardinalem.

Quod clarescente[a] iam die Mercurii, XX. Maii, sepe- *Maii* 20.
dicti percipientes ad sensum proditores nequissimi supra-
dicti medicorum ad instar, qui remedia successive mini-
strant et non valentibus levibus ad violenta recurrunt,
falso suggerunt suggerique faciunt populo, quod impe-
rator predictus domino cardinali tractante civitatem
Lucanam, quam Pysani cives omnes et singuli *ut pupillam* *cf. Ps.* 16, 8.
oculorum custodiunt et *diligunt ut se ipsos*, pro pretio du- *cf. Lev.* 19, 18.
centorum milium florenorum vendiderat Florentinis et
dominus cardinalis ex hoc XX milia lucrabatur. De quo
iam magnum[b] per Pysanos murmur incipitur ingensque
dolor iam pectora pulsat. Sed hoc proditoribus illis in-
manibus non est satis. Nam rumorem populus adhuc non
prorumpit. Aliud ergo querunt remedium, ut ferro com-
pleant, quod ignis incendio nequiverunt. Scribunt enim
civitatis Lucane rectoribus, quos eorum tempore poten-
tatus ipsi prefecerant, quod statim Pisas remittant duos

a) Gambaturtis *P.* b) *om. P.*
c. 64: *P.* — a) clarescende *P.* b) magn9 *P.*

1) *De quibus damnis Ran. Sardo, c.* 115. 2) *Cf. Claudian. V,* 8: arescere fauces, *id quod proverbialiter dictum esse coniectat Oertel in Thesauro linguae latinae II, col.* 509, *l.* 63.

1355. **dumtaxat eorum somerios lectis et cophinis[a] oneratos[b], ut per hoc dent intelligere civibus venditam esse Lucam et rectores ipsos *redire debere. Sed hoc non est nisi paucis** *f. 153. **dumtaxat et eorum complicibus manifestum. Imperator autem propter murmurationem huiusmodi, quam per singulorum civium ora circumvolvi percepit, anzianos[c] omnes et circa XX de potentioribus civitatis post comestionem ad se iubet accedere, ut se de infamiis divulgatis excuset[d] et[e] in civitate pacanda remedium imponat.**

65. Tumultus populi contra imperatorem et conflictus magnus, incendiumque[a] in rebus et domibus Gambacurtorum.

Venientibus autem omnibus preter Franciscum et Lottum Gambacurtos[b] predictos, qui ad proditionem huiusmodi melius ordinandam venturi tamen domi remanserant, eos imperator alloquitur et se ipsum et dominum cardinalem excusat et eorum ad civitatem Pisanam et populum bonam, meliorem et optimam voluntatem *cf. Apoc. 21, 5; 22, 6.* ostendit[c]. Et vere, sicut scriptum, *verba hec fidelissima* *cf. Matth. 22, 16.* *sunt et vera;* et quia *verax* est et eos de intentione sua *in veritate docet*, verbum suum ab illis facile creditur et in eorum cordibus quietis et tranquillitatis radices mittit, propter quod humiliter ei respondent, quod credunt firmiter, quidquid dixit. Et cum vane[d] voces populi audiende non sint, supplicant, ut dignetur de vanis falsisque detractionibus huiusmodi non curare, ac se redituros et maius consilium vocaturos[e], informaturos omnes et singulos de tam liquida veritate promittunt. *cf. Eclus. 25, 34.* Sed alium res finem habebit, alius *aque dabitur exitus*. *cf. Matth. 26, 45.* Ecce enim *appropinquat hora, ut filius hominis*, imperator videlicet, seditiose *tradatur* et crudeliter occidatur, nisi *cf. Luc. 1, 66.* *manus Domini sit cum illo* et eum *in excelso et extento brachio*[1] tueatur[f]. Ecce namque civitatem introeunt somerii[g] supradicti petiti et, ut scriptum extiterat, onerati[2], quos nonnulli per Gambacurtos[h] ad hoc in certis passibus

a) cophinos *P.* b) guenitos *P; cf. infra l.* 34. c) Anozianos *P.* d) excusent *P; cf. infra l.* 17. e) ut *P.*
c. 65: *P.* — a) incediumque *P.* b) Gambaturtos *P.* c) respondit *P; cf. supra p.* 89, *n.* e. d) mane *P.* e) vacaturos *P.* f) teneatur *P.* g) *praecedit* pediti *punctis suppositis del. P.* h) Gambaturtos *P.*

1) *In Vulgata passim; cf. ex. gr. Exod.* 6, 6; *Deut.* 4, 34. 2) *Cf. Matt. Villani V, c.* 32.

ordinati videntes et Lucam esse venditam exclamantes 1355. populum incitant in furorem, singulos stimulant ad tumultum. Cives ergo *trepidantes timore, ubi non erat timor*, *cf. Ps.* 13, 5. — nam rei veritas aliter se habebat, — arma recipiunt[1] et in partes duas[a] singuli dividuntur, quorum quidam ad domos domini Paffecti comitis de Donoratico[b. 2] ac domini Ludowici de Rocha[c] clamantes: 'Vivat imperator et populus' congregantur[d]; quidam vero, sed plures, ad domos Gambacurtorum[e] clamantes: 'Vivat dumtaxat populus' reducuntur. Hec autem cum ad aures imperatoris adveniunt, secum consultantibus civibus illa notificat et claudi firmissime ianuas *f. 153'. *illius habitacionis[f], ut nullus exire valeat, statim mandat. Imperatoris gentes arma recipiunt. Sed non omnes possunt imperatori succurrere, quia strenuissimus ille vir princepsque magnanimus dominus Iohannes marchio Montisferrati[g] ultra flumen Arni, quod per mediam civitatem in mare proximum ad . . .[h] miliaria labitur, habitans transire citra non potest, quia gentes ille Gambacurtorum[i] statim currerunt ad domos olim comitis Raynerii de Donoratico[k. 3] finitimas eis, que hodie sunt domini Ugolini de Gonzaga[l], qui tunc erat citra cum imperatore, et depredando raubam[m] et equos eius munierunt domos illas ad offensam et defensam. Et munierant pontes videlicet superiorem et de Spina[4], medium veterem[5] et infimum novum[6]. Ante vero, quam hec fierent, Franciscus et Lottus Gambacurti[n] predicti videntes, quod rumor invalescebat, postquam totum, quod faciendum erat, posuerant in ordine, magis ut simularent se non esse proditionis huiusmodi principium, quam ut mandatum imperatoris implerent, ad palacium[o] imperatoris venerant festinanter;

a) eos *P.* b) domiaratico *P.* c) rotha *P.* d) congregatur *P.* e) Gambaturtorum *P.* f) *emendavit Höfler;* habitacionibus *P.* g) Montifferari *P.* h) *lacuna in P.* i) Gambaturtorum *P.* k) domoratico *P.* l) Gutaga *P.* m) randam *P.* n) Gambaturti *P.* o) placitum *P.*

1) *Ad sequentia cf. Cron. di Pisa apud Muratori SS. rer. Ital. XIV, col.* 1030 *B sq.; Matt. Villani V, c.* 32. 33; *Ran. Sardo, c.* 108; *Heinricum de Diessenhoven apud Böhmer, Fontes IV, p.* 98. 2) *Iacobus (Gherardesca) comes de Monte Scudario.* 3) *Rainerius Novellus comes. Obierat a.* 1347. 4) *Hodie 'Ponte alla Fortezza'; cf. Grassi, 'Descrizione di Pisa; Parte artistica' I, p.* 12. 5) *'Ponte di Mezzo'; Grassi l. c.* 6) *Non est 'Ponte a mare', ut habet Grassi l. c.; sed iungebat vias, quae hodie dicuntur 'S. Maria' et 'S. Antonio', vicina ecclesiae S. Mariae de Spina; cf. Werunsky p.* 52. 252.

1355. sed, ut supradictum est, erant iam ianue clause nec aperiebantur celeriter, ut volebant, propter quod illi timentes periculum, quod eis imminebat, ad domos archiepiscopi confugiunt, ut sub domino cardinali, quem ordinaverant[a] occidere, salvarentur[b]. Quos cum dominus cardinalis
cf. Matth. 5, 44. inspexit, tamquam mitissimus dominus *benefaciens hiis, qui eum oderunt,* volens in se peccantibus indulgere in cameram illos recipi iussit et velut amicos intimos benigne tractari. Imperator autem audiens magis ac magis tumultum exardere[c] seu excrescere civibus illis reclusis in camera certisque super illos custodibus Germanicis constitutis arma recepit et equum ascendit et posuit se in platea maioris ecclesie Pisane; nec secum ducentas barbutas habebat. Mandavit etiam imperatricem equum ascendere, que non sine lacrimis et suspiriis mandatum implevit et statim fugit[d] ad portam[e] Leonis[1], et socie ipsius eam pedites sequebantur. Dum autem circa maiorem Pisanam ecclesiam ista fiunt, venerabilis pater dominus episcopus Augustensis[2], cui dominus imperator gubernationem civitatis commiserat, antequam Pisis descenderet vadens Romam, cum nonnulla gente sua voluit, an transire[3] posset per pontem veterem, experiri; *nil valuere preces, nil arma quiverunt*[f, 4], ymo percussus fuit, licet leviter, et perdidit quosdam de suis, *inter quos *f. 154.
extitit nepos eius. Et hoc idem et longe peius aliis accidit transire nitentibus pontem novum. Nam arma eorum non valuerunt adversus illos, quin ymo flumen Arni[g], cui pons ille novus iugum imponit, regeneratio baptismatis fuit. Audiens autem hoc imperator et, quod gentes sue parum aut nihil poterant prodesse, considerans, apposuit duo remedia in instanti. Primum, quod iussit dimitti de camera illa, in qua cives predicti clausi manebant, dominum Paffectum de Donoratico[h] et dominum Ludowicum de Rocha[i] predictos et aliquos alios de complicibus eorundem. Secundum autem, quia ipsemet de platea maioris ecclesie in principalem plateam comunis accessit cum gente, que secum remanserat, parva tamen.

a) *ita coniecit Höfler;* ordinavit *P.* b) *ita coniecit Höfler;* salvaretur *P.* c) exercere *P.* d) fuit *P.* e) portum *P.* f) *metri gratia forsan* quierunt *emendandum.* g) arui *P.* h) domioracio *P.* i) rotha *P.*

1) *Cf. supra p. 62, n. 2.* 2) *Marquardus.* 3) *Scilicet de ripa dextra fluminis in sinistram, cf. Ran. Sardo l. c.* 4) *Unde sumptum sit, nescio. Ovid. Met. XIII, 89:* valuere preces. *Cf. supra p. 64, n. 1.*

1355. Cives autem illi dimissi ad arma currentes cum vicinis et sequacibus eorum, qui[a] iam, ut dixi, ad domos eorum convenerant, iverunt ad pontem de Spina nec rumpere poterant inimicos. Sed marchio Montisferrati[b] hoc sentiens, qui hospitabatur, ut dixi, longe satis a ponte, ad pontem ipsum cum gente sua festinus accelerat, et tam ferocissimis animis super emulos irruunt, quod eos necessario convertunt in fugam. Et tunc domini Ludowicus et Paffectus predicti transeunt dictum pontem et cum dicto marchione se uniunt et simul ad pontem veterem veniunt recta via. Quod videns dictus dominus Augustensis episcopus statim cepit dictum pontem veterem ingredi, ut[c] iterum transire temptaret. Sed inimici videntes se non posse tunc adversus utrosque resistere, imperialibus signis terga dederunt. Et videntes hoc illi de ponte novo similiter dispersi sunt velut *pulvis ante* (cf. Is. 17, 13.) *faciem venti*. Et sic gentes imperiales per predictos pontes transeunt non sine sanguinis utriusque partis effusione ac occisione et submersione multorum et specialiter Germanorum, quos inermes[d, 1] ut plurimum copiose bellantes balista transfixit. Quid plura? Dominus imperator tamquam *iustus dominus*, qui *iustitiam diligit* (cf. Ps. 10, 8.) et *equitatem* aspicit *vultus eius*, propter innocentiam suam et propter detentionem illorum civium, quos in camera detinebat, qui nequiverunt eorum cognita[e] *consilia stabilire*[f] (Ps. 20, 12.) seu calcaneum ordite[g] rebellionis erigere, necnon (cf. Ioh. 13, 18.) et tertio propter marchionem predictum, qui se reperiit ultra pontes, victoriam triumphalem obtinuit, sed cruentam. Et dominus cardinalis ereptus est *de laqueo venantium et a verbo aspero*. (Ps. 90, 3.) Domina vero imperatrix audiens, quod domino imperatori cuncta prospere succedebant, licet *rumor ex toto sedatus non esset, reduxit (*f. 154'.) se in domibus domini cardinalis et ibi cenavit et pernoctavit ac die sequenti remansit cum tota gente sua; et dominus imperator, postquam rediit, cum dicto domino cardinali cenavit. Deinde tota nocte armatus cum gente sua civitatem ipsam circuivit et custodivit[2]. Et

a) quo *P.* b) Montifferrati *P.* c) et *P.* d) inermis *P.* e) *forsan* cogitata *legendum; cf. supra p.* 101, *l.* 15. f) scabire *P.* g) orditi *P.*

1) = *'sine scutis'?* 2) *Hac nocte agricolas ex vicinis pagis Pisas venisse imperatori minantes scribunt ambasciatores Florentini (de quibus v. supra p.* 98, *n.* 5) *l. c. p.* 407.

1355. sic terra, que primo tam merito tremuit, acquievit[a]. Sed sedatus est rumor, non tumor; multorum enim civium sunt animi lesi et eorum tempus expectant congruum ad vindictam. Deinde autem Ludovicus et Paffecta[b] predicti, ut eorum, que iam passi fuerant, ulciscantur, Gambacurtorum[c] domibus ignem poni precipiunt et omnem suppellectilem in predam exponunt; oves et boves insuper et bubulas multas et possessiones illorum applicant sibipsis, quod[d] imperator equanimiter sustinet, nolens iustitiam avaritia maculare.

66. Tumultus in Luca inter Guelfos[a] et Gibellinos et sedatio eorumdem.

Maii 21. Die[1] Iovis autem, XXI. mensis Maii, de mane sequenti factus est etiam in civitate Lucana tumultus inter Guelfos[a] et Gibellinos[b] civitatis eiusdem; ferunt etenim egre Guelfi[c] dominium Pisanorum. Et duravit
Maii 23. rumor iste in Luca usque ad diem Sabbati proximum succedentem, quo[d] per[d] gentes imperatoris[2] et Pisanorum, qui statim Lucam hostiliter et comuniter accesserunt, in totum sedatus est. Et Pisani cum imperatoris auxilio victoriam habuerunt et Lucam custodiunt sicut prius.

67. Captio et separata incarceratio proditorum.

Maii 21. Eodem[3] die Iovis in mane dictus dominus imperator Franciscum ⟨et⟩[a] Lottum de Gambacurtis[b] esse in domo archiepiscopi Pisani predicti per quosdam suos et imperii fideles explorat statimque mittit dictum dominum marchionem et cum eo dictum dominum Ugolinum de Gonzaga[c] predictum et dominum Raymundum milites, ut[d] volentes[e] aut invitos eos captos adducant.

a) et quievit *P.* b) *Ita hoc loco P.* c) Gambaturtorum *P.* d) quia *P.* c. 66: *P.* — a) Gaelfos *P.* b) Gibellos *P.* c) Gaelfi *P.* d) quapropter *P.* c. 67: *P.* — a) *om. P.* b) Gambaturtis *P.* c) Ganenga *P.* d) et *P.* e) bolētes *P.*

1) *Ad hoc cap. cf. Ran. Sardo,* c. 110; *Cron. di Pisa l. c. col.* 1031 *B sq.; Giovanni Sercambi l. c. p. I, c.* 141 *sq.* 2) *Errat noster; nam milites imperatoris iam die* 19. *m. Maii arcem civitatis Lucanae occupaverant, Pisanis civibus non faventes, die autem* 22. *Pisas redierant.* 3) *Ad sequentia cf. Ran. Sardo,* c. 111; *Matt. Villani V, c.* 37.

1355. Qui continuo faciunt imperiale mandatum et superiori quadam camera secretissime stantes diligentissime quesitos[a] inveniunt, confestim capiunt et ad domum imperatoris adducunt; et statim in separatis cameris includi iubentur, ne cum aliis detentis consilium iniant[b] et se confederent in dicendis.

*f. 155. 68. *Confessa conspiratio per dictos proditos[a] proditores in questione positos.

Eodem mane Bartholomeus frater eiusdem Francisci ad potestatis palatium ducitur, examini questionis expositus et conscientia lesus proditionis ordinem et tam perniciose rei conscios absque molestia confitetur[b]. Hinc inde reducitur et primo suo carceri redditur et nemini plus loqui permittitur. Singulariter etiam interrogantur et alii, potissime tamen supradicti Lottus et Franciscus, qui machinationis huius nequissimum intentivum et totam conspirationis seriem non ligati nec torti[1] spontanee narraverunt. Et licet tunc dominus imperator per eorum confessiones ultroneas ultimo posset eos dare supplicio[2], tamen iuxta doctrinam apostoli *nemini cito* volens *manum imponere* libenter iudicium protraxit in dies, ut[c] *nocti nox*, que dat vulgo consilium, *scientiam indicet* et *dies diei verbum* clarioris informationis *eructet*, benigne passurus eorum excusationis indaginem, si quam possent ad culpe[d] et infamie purgationem habere. Sed quoniam, ut scriptum est, veritas super omnia vincit[3] et *adversus eam* nihil *posse nos* dicit apostolus, et quoniam *excusationes* eorum *in* criminibus *excusassent*, melius illis visum est tacere quam loqui[4] et anime potius quam corpori providere. Ideo flebiliter confessores exposcunt, eorum culpas illis crebre fatentur et iuxta fragilitatis humane potentiam divino beneplacito se coaptant.

cf. 1. Tim. 5, 22.
cf. Ps. 18, 3.
cf. 2. Cor. 13, 8.
cf. Ps. 140, 4.

a) questores *P.* b) *sic P.*
c. 68: *P.* — a) prodictos *P.* b) constitetur *P.* c) et *P.* d) culpam *P.*

1) *Econtra Matt. Villani l. c.; cf. Werunsky p.* 273, *n.* 1. 2) *Cf. litteras, quas de rebellibus puniendis imperator principi cuidam his diebus scripsit, Reg. imp. VIII, nr.* 2131. 3) *Cf. Hieronym. adv. Pelag.* 1, 25: Veritas vinci non potest *(Migne Patr. lat. XXIII, col.* 542*).* 4) *Locus communis, qui etiam occurrit ex. gr. in Annalibus Fuldensibus ad a.* 875. *in fine (p.* 85 *ed. Kurze). Cf. Eccles.* 3, 7; *v. etiam infra p.* 127, *l.* 2.

1355. **69. Qualiter imperator laureavit poetam Cenobium.**

Maii 24. Die[1] vero Dominica, XXIIII. videlicet Maii, succedente, qua festum Penthecostes erat, dictus dominus cardinalis in ecclesia cathedrali Pisana missam solempnem pontificaliter et cum pallio celebravit, ubi dictus dominus imperator et imperatrix cum omnibus eorum proceribus et prelatis et Pisanus populus universus interfuerunt. Et missa finita continuo dictam ecclesiam exeuntes dictus dominus imperator super gradus marmoreos[a] circumstringentes ecclesiam supradictam iuxta vas quoddam marmoreum super erectam ibi columpnam[2] positum[b] quendam poetam vocatum Zerobium de Florentia[3] dicto domino cardinali ac ceteris aliis supradictis presentibus laureavit[4]. Qui quidem poeta Zenobius orationem[5], quam conceperat se dicturum coram domino imperatore predicto, complere non potuit, sed oportuit eum *esse principio dumtaxat et conclusione contentum. Sed *f. 155'. dictus dominus cardinalis, qui libenti animo virtuosos honorat, illum secum in prandio tenuit. Et post sumptum cibum coram dicto domino cardinali multisque baronibus et prelatis, qui etiam comederant cum eodem, orationem conceptam totam multum laudabiliter explicavit.

70. Decapitatio proditorum et nomina eorumdem.

Maii 26. Veniente[6] demum die Martis, XXVI.[a] mensis supradicti, timendi mortis illis tremor indicitur et mortis dire supplicium indicatur; pallent facies, obumbrantur oculi, colliguntur fauces, tremescunt mentes, raucescunt

c. 69: *P.* — a) marmores *P.* b) positam *P.*
c. 70: *P.* — a) XXI. *P.*

1) *Ad hoc cap. cf. Matt. Villani V, c.* 25; *Cron. di Pisa, col.* 1032 *D sq.* 2) Colonna del Talento *Cron. Pis. l. c.* 3) *Zanobi da Strada; de quo v. Tiraboschi, 'Storia della letteratura italiana' V,* 2 (1823), *p.* 897 *sqq.* 4) *Quid de hac coronatione senserint coaevi, vides ex litteris Francisci Nelli Francisco Petrarcae directis apud H. Cochin, 'Le lettere di Francesco Nelli al Petrarca' (= 'Biblioteca Petrarchesca' I,* 1901*) p.* 81. 5) *Exstat in ms. Vindobon.* 4498 *f.* 112—125 *et in aliis codicibus; editionem iam praeparavit v. cl. Burdach; de tenore v. Friedjung 'Kaiser Karl IV. und sein Anteil am geistigen Leben seiner Zeit' (*1876*) p.* 308 *sq.* 6) *Ad hoc cap. cf. Ran. Sardo, c.* 111; *Matt. Villani V, c.* 37; *Cron. di Pisa, col.* 1032 *B sqq.; Historiam Cortusiorum XI, c.* 5 *(Muratori SS. rer. Ital. XII, col.* 946 *C)*

voces, sensus ebent[a], membra rigor invadit *volvuntque lumina circum*[1] et nimium[b] *attoniti stant corde gelato*[2], vix pedibus actum natureque motum indicere queunt. Iussi tamen sed tremuli surgunt et ut flamme luminum consumptionis ad finem fortius inardescunt, sic vires exanimes quasi roburque resumunt. Tendunt in celos intuitum et in[c] scelaria[c] flentes *mittunt suspiria sursum*[1]. Affigitur collo canapis retorta manusque inplicat, et lictor distinctim singulis adest nudum stricto ferens atrocem pungno mucronem, iussus, ut, si populus pro eorum ereptione forsan fureret in tumultum, statim quem[d] ducit ense confodiat, donec vita privetur. Sed demum VII eorum de carceribus exeunt, inter armatas equitum acies pedites eunt, notos humiliter vocant et, ut singulos ad pietatem alliciant et per consequens ad rumorem incipiendum inducant, se protinus asserunt innocentes. Tandem in plateam communis adveniunt et, ut videantur ab omnibus, in eminenti loco ponuntur. Eminentiori tamen et super eos nominatim expressos imperialis illa sententia legitur; et ad perditionem capitis eorum quilibet condempnatur, eorum bona omnia confiscantur imperio. Et trunca corpora iam terre prostrata sub pena capitis cesareo iussu preco iubet intacta protinus et insepelienda iacere. Sed licet hoc ad terrorem edixerit, mitissima[e] tamen imperatoris humanitas id pati non potest, quin ymo venientibus religiosis et de ipsorum supplicantibus sepultura petitionibus annuit et eis iacentia corpora humo tradi iubet. Quorum nomina scriptura presens ad futuram memoriam edocebit. Fuerunt enim, ut sequitur in hec verba seu nomina: 1355.

*f. 156. *Franciscus,
Lottus et
Bartholomeus, } germani fratres de Gambacurtis[f].
Nerius Papa,
Iohannes de Brachis,
Cechus Cinquinus et
Ugo Guiti[g].

a) *i. e.* hebent; eborit *P.* b) nimirum *P.* c) *sic P; forsan* sua scelera *legendum.* d) *ita coniecit Höfler;* que *P.* e) victissima *P.* f) Gambagurtis *P.* g) Gurci *P.*

1) *Non inveni.* 2) *Cf. Lucan. Pharsal. VII, v.* 39 *sq.:* Stat corde gelatus | attonitus. *In sequentibus usque ad l.* 7 *attende rhythmum dactylicum.*

1355. **71. Qualiter conscii conspirationis in exilium mittuntur et bona eorum confiscantur.**

Petrus autem de Gambacurtis[a], germanus frater trium predictorum, qui erat tunc temporis anczianus[b], simili non datur supplicio; nam, licet proditionum et machinationum huiusmodi conscius ⟨secundum⟩[c] confessionem, a fratribus omnino dissentiens illis in nullo voluit se commiscere. Sed quoniam de morte cesaris et apostolici nunccii[1] tractabatur et idem Petrus hoc secretum tenuit non revelans, ideo dimissus in vita exilio datus est et in civitate Famagustensi Ciprensis insule relegatur[2]. Ceteri vero, qui fuerant cum illo detenti, relegati sunt per Ytaliam, sicut imperatoris consilio visum est expedire. Quamplures alii de civitate Pisana conscii sibi ipsis absque cuiusquam alterius expectatione mandati arbitrio proprio in exilium se dederunt. Imperator autem predictus confiscationem illam bonorum omnium predictorum imperio factam populo Pisano donavit, et quia regimen anczianorum tunc temporis finiebatur, novos anczianos creavit et venerabilem patrem dominum Augustensem episcopum supradictum Pisanis petentibus vicarium suum ibi constituit et, cum postea recessit, nomine suo dimisit ibidem.

It. 64—66. **72. Recessio[a] imperatoris et imperatricis et cardinalis a Pisis et recessus cardinalis ab eisdem.**

Et rebus ita dispositis et pacifice ordinatis imperator et cardinalis cogitant de recessu; verum quod diebus quampluribus dominum cardinalem oportuit expectare, quoniam imperator non permittebat ipsum recedere sine eo, qui dicti patriarche reditum expectabat, et nondum erant omnia, que volebant, per Tusciam expedita,
Maii 27. tandem die Mercurii post Penthecosten, XXVII. die mensis Maii predicti, ambo simul de civitate Pisana recedunt[3] et hospitantur in castro Petre sancte[4] predicto, quod, ut dixi[5], commune Pisanum Lucanis civibus occupat. Et ibi dominus cardinalis non stat nisi per noctem et in
Maii 28. prandio sequentis diei; post quod arcem dicti castri,

c. 71: *P.* — a) Gambaturtis *P.* b) anczionus *P.* c) *om. P.*
c. 72: *P.* — a) *rubrica in P post verbum* expedita *(l. 32) posita.*

1) *Cf. supra p.* 101, *n.* 2. 2) *Ran. Sardo, c.* 111. 3) *Cf. Ran. Sardo, c.* 112. 4) *Pietrasanta.* 5) *Supra p.* 61, *l.* 1.

quam licet strictam imperator et imperatrix inhabitant communiter, eminentem ascendit et se ab imperatrice licentiat. Et cum hoc idem facere cum imperatore temptaret, nullatenus hoc imperator sustinuit, sed statim iussit *equos adduci et extra totum castrum cum tota gente sua plus quam per unam leucam sociavit eundem. Et ab invicem cum tanta caritate discedunt, et[a] quasi vix poterant[a] oculos a lacrimis continere. Deinde non corde, sed corpore[1] post repetitos[b] amplexus et iterata pacis et sinceritatis oscula separantur. Redit igitur imperator in castrum, et dominus cardinalis versus castrum Sarzane[c] progreditur. 1355. *f. 156'.

73. Qualiter dominus cardinalis est per quosdam comites in Mediolano honoratus et receptus. *It. 65–75.*

Mane autem die Iovis, XXVIII. predicti mensis Maii, consurgens per castra Sancti Stephani[2] Lunensis diocesis et Ville Francze[3], que est illorum de Malaspina, versus Pontem Tremulum[a, 4], quod[b] dominus Matheus de Vicecomitibus de Mediolano custodit[c], iter agit. Ubi cum applicat, reperit certos familiarios dicti domini Mathei ad hoc missos, qui eum[d] ⟨et⟩[e] gentem suam recipi faciunt honoratos[f] et eos continuatis[g] dietis usque Mediolanum[h] reverenter associant et tute conducunt. Ubi duo dominorum Vicecomitum, videlicet Matheus et Galeaceus, se presentes inveniunt, dominus autem Barnabas aput Modeciam permanebat. Dictus autem dominus Matheus visitat, enceniat et honorat dominum cardinalem, et dominus eum invitat et insimul convivantur; dominus vero Galeaceus semel dumtaxat eum visitans honoravit. Ibi dictus dominus cardinalis invenit[5] virum unum non solum, de qua natus est, Florentie florem, verum et *Maii 28.* *(Maii 29).* *(Iun. 6. 7).*

a) *expectaveris:* ut — potuerint. b) repetitas *P.* c) Sarrane *P.*
c. 73: *P.* — a) Crenullum *P.* b) *sic P.* c) custoditur *P.* d) cum *P.* e) *om. P.* f) honoratus *P.* g) contumaces *P.* h) Mediolanen. *P.*

1) *Cf. supra p.* 29, *l.* 25. 2) *S. Stefano di Magra.* 3) *Villafranca in Lunigiana.* 4) *Pontremoli.* 5) *Errat St. Baluzius in Vitis paparum Avenionensium I, col.* 929, *cum ad sequentia spectare opinatur ea quae Franciscus Petrarca narrat in Epp. var. nr.* 56 *(ed. Fracassetti, Epp. fam. et var. III, p.* 460*). In hac epistola non de Petri cardinalis ingressu in civitatem Mediolanensem, sed de Aegidii (*1353. *Sept.* 14.*) verba fiunt.*

1355. toto[a] in[a] terrarum orbe notabilem, ymo verius unicum singularem poetam, quo nullus maior natus umquam esse credatur, dominum scilicet Franciscum Petrarcam[b], iam diu est, per senatum et populum solempnissime laureatum in Urbe[c, 1], ubi solum poetas huiusmodi laureari fas est absque pape vel imperatoris presentia. Qui de omnibus et singulis Ytalie conditionibus, prerogativis et gratiis, quibus ultra ceteras mundi provincias est dotata, et de cunctis mundi climatibus dictum dominum cardinalem informat et tanquam devotissimus eius cum quanta potest reverentia eum honorat.

It. 76–94. 74. **Regressus domini cardinalis de Mediolano usque ad castrum Insule[2]; ubi ⟨dum⟩[a] fuit, Avinionem scribit adventum.**

Iun. 8. De Mediolano autem die Lune, VIII. die mensis Iunii, recedit dominus cardinalis prefatus et continuatis dietis suum versus Avinionem gratum arripit iter ac *Novariensem[b] civitatem ingreditur et de sero pernoctat. *f. 157.
(Iun. 9). De mane demum super Cogne[c, 3] fluminis lympidissimam aquam, que singularissimos[d] pisces, etiam auratas[e], cibat, navi[f] transfertur et aput Vercellas[g] nocte quiescit.
(Iun. 10). Deinde per Clanosium[h, 4], dicti marchionis Montisferrati[i] castrum pulcherrimum, et Thaurinum et Sanc-
(Iun. 13. 14). tum Ambrosium[5] subsequenter[k] aput Secusium[6] Sabaudie comitatus ad pedem Alpium hospitatur. Deinde vero montanum iter ad sinistram arripuit et, qui iam in presbiterio cardinem vertens[7] Susanne titulum habuit[8],

a) totum *P.* b) pertractum *P.* c) urbem *P.*
c. 74: *P.* — a) *om. P; suppl. Höfler.* b) Nonanen. *P.* c) cofinū *P.* d) *sic conieci; cf. supra p.* 87, *l.* 6. *et infra p.* 117, *l.* 15; sincerissimos *P.* e) aure *P.* f) nā *P.* g) Vertellas *P.* h) *sic P.* i) Montifferrati *P.* k) subsequentis *P.* *Supplendum* pergens *vel simile aliquid.*

1) *a.* 1341. 2) *L'Isle-sur-Sorgue.* 3) *Haud dubie Agogna fl. Novariae civitati vicinum; forma nominis in P corrupta. 'Cogna' nomen etiam in tabulis recentioribus (saec. XVII.) legitur, ut benevolenter me docuit v. cl. H. Meisner. Cf. etiam A. Amati, 'Dizionario corografico dell' Italia' I, p.* 114 *s. v. 'Agogna':* le sue acque . . . . sono abbondanti di pesce e sopratutto di trote squisite. — Ticinum *erronee hic coniecerat Höfler; de quo v. Palm, 'Italienische Ereignisse in den ersten Iahren Karl IV.' p.* 66. 4) *Recte* Montemcalvum, *Moncalvo; cf. Itin. nr.* 78. 5) *S. Ambrogio di Torino.* 6) *Susa.* 7) *'Cardinem vertere' tropice = 'cardinalem esse'.* 8) *Petrus cardinalis presbyter tituli S. Susannae a.* 1344—1353. *fuerat.*

transit per opidum quoddam, quod Susanna[1] vocatur, et 1355. durum exinde Genebrensem[a] montem[2] ascendit, cuius quodam vertice fons modicus oritur ac planum denique deductus in alveum et per aquas alias in eum decurrentes adauctus flumen efficitur, quod etiam ab ipso fontis initio nimis meo iudicio proprie Ruentia[3], sed vulgo Durentia[4] nominatur. Cui cunctarum aquarum cum illa ruentium[b] nomina cedunt, donec et[c] aliorum et suum inter Avinionem et Berbantense[5] castrum, in quem labitur, Rodano[d] nomen reddat. Deinde dictus dominus cardinalis Briansonum[e] ingreditur, nec inde tunc propter hora- *(Iun. 16).* ram necessitatis egreditur. Mane autem suo more consurgens planiorem viam eligit, montosam abhorrens, et per Ebredunum[f, 6] et Sextaneum[7] transitus ad castrum *(Iun. 17).* Insule[8] comitatus Venesini, ⟨ubi⟩[g] singularissimus ille *(Iun. 25).* Sorgie[h, 9] fons, qui aput Vallem clausam[10] Cavallicensis[i, 11] diocesis per unius leuce spatium ⟨prope⟩[k] supradictum castrum Insule sitam, cuius inhabitatio loci propter amenitates et prerogativas innumeras, quas in plerisque suis prosaicis quidem atque intentis[l] locis[12] dictus poeta summus enumerat, est eidem acceptior, scaturizat, alveum ducit, gaudiose pervenit, die scilicet Iovis, XXVI. Iunii. *Iun. 26.* Et exinde suum Avinionem scribit adventum, ibidem introitus sui de curia manifestum expectat.

75. Accessus domini cardinalis ad papam cum comitiva cardinalium sibi obviantium[a], ut moris est. *It. 95.*

Quo[b] recepto ab innata sibi sollicitudine[c] stimulatus die Sabbati, XXVII. mensis Iunii, ante auroram *Iun. 27.* surgens equitare festinat et simul cum lucescente sole

a Gerebenne *P.* b) ruentia *P.* c) ut *P.* d) Rodang *P.* e) Brisansonum *P.* Ebreduum *P.* g) *om. P.* h) Sorlegis *P.* i) Canallicensis *P.* k) *om. P.* l) *sic P;* metricis *coniecit Höfler.*
c. 75: *P.* — a) obviencium *P.* b) suo *P.* c) solitudine *P.*

1) *Cesana.* 2) *Mont-Genèvre (Latine: Genebra).* 3) *Cf. supra p.* 51, *l.* 34. 4) *Durance.* 5) *Barbentane.* 6) *Embrun.* 7) *Savines.* 8) *L'Isle-sur-Sorgue.* 9) *Sorgue.* 10) *Vaucluse.* 11) *Cavaillon.* 12) *Ex. gr.: Epp. var.* 42; *Epp. fam. XI,* 4; *XVI,* 6; *XVII,* 5; *Epp. poet. lat. I,* 7 *v.* 156 *sqq.*; *I,* 8; *De vita solitaria II,* 10, 2; *cf. G. Körting, 'Petrarcas Leben und Werke'* (1878) *p.* 130 *sqq.*

1355. ad monasterium sancte Praxedis[1] distans[a] ab Avinione per leucam iocundus applicuit. Et usque ad locum illum, ut moris[2] est, redeunti cardinales omnes obviam exiverant et eo secundum ordinem ipsorum et consuetudinem antiquatam ad osculum cum iocunditate recepto omnes redeuntes *in curiam eum precedunt, ut in con- *f. 157'. sistorio papam associent, preter duos ultimos dyaconos cardinales, qui secundum ritum Romane ecclesie ipsum usque ad scabellum apostolice sedis associaverunt. Et post pedis et manus et oris oscula omnes tres cardinales predicti, sociatus et sociantes videlicet, inter alios dominos consessuri ad eorum loca[b] propria rediverunt. Deinde capellani omnes eiusdem domini cardinalis tunc redeuntis et post eos etiam singuli domicelli ad papalis pedis osculum consuetam et debitam reverentiam exhibentes humiliter accesserunt. Post hoc autem omnes et singuli preter dominos cardinales dumtaxat de consistorio predicto licenciati fuerunt et post eos ianua consistorii clausa preter et contra consuetudinem semper in talibus observatam, quia Romanus pontifex in reditu cuiuscumque cardinalis legati vel nunccii solet sermonem publicum facere ad laudem redeuntis et gaudium aliorum, dictus autem dominus noster papa Innocentius VI. hoc facere non curavit, sed solum quomodo cardinalis fuisset, postquam de curia discesserat, sibi coram aliis cardinalibus et ceteris aliis questione proposita et addita brevi responsione contentus statim de sede surrexit et omnes more solito simul ad prandium cum eodem summo pontifice accesserunt. Et diebus sequentibus dictus dominus cardinalis omnes alios cardinales singulariter visitat et e converso per illos omnes et singulos visitatur.

a) *bis scriptum P.* b) lete *P.*

1) *Hodie 'La Tour d'Espagne', non longe a vico Montfavet distans, cf. Granget, 'Histoire du diocèse d'Avignon', II (Avignon* 1862*)', p.* 418. *Fundatum est a.* 1348. *a Petro cardinali episcopo Sabinensi; cf. Ciaconius-Oldoinus, Vitae pontificum et cardinalium II (*1677*) col.* 428.
2) *De cerimoniis in regressu cardinalis legati vel nuntii ad curiam regulariter observandis hic, ut etiam noster supra l.* 23 *notat, aliquantulum mutatis vel neglectis v. Iacobi Caietani Ordinarium nr.* 118 *(apud Mabillon, Museum Italicum II, p.* 440 *sqq.).*

76. Relatio domini cardinalis[a] super sua legatione domino[b] pape facta. 1355.

Die autem Lune, V. scilicet mensis Octobris, dictus dominus[b] cardinalis in consistorio presentibus omnibus dominis cardinalibus suprascriptis relationem suam fecit in forma cuiusdam collationis[1] bene[c] dispositam, et illas XII litteras[2] tam sigillis cereis[d] regiis[3] quam bullis imperialibus aureis[4] pendentibus sigillatas, quas idem dominus cardinalis tam ante quam post eius imperatoris coronationem iuxta mandatum per suprascriptas[b] apostolicas litteras[5] sibi factum ab eodem habuerat, resignavit ibidem. Et in archivis ecclesie Romane diligentissime conservantur. Et sic per Christi gratiam dictus dominus cardinalis, ut[e] alibi scribitur, *functus est* sua *legatione legittima* et de cunctis eidem incumbentibus et comissis plus quam laudabiliter expeditus. Tenor autem[b] collationis, quam[f] fecit dictus dominus cardinalis, sequitur in hac[g] forma: (Oct. 5.; f. 157'; Mach. 4,11.)

77. Forma[a] collationis per dominum Petrum de Columbario[b] Viennensis[c] diocesis[d] in consistorio super legatione sua pape[e] explicanda[e].

*f. 158. *Domine, factum est, ut imperasti, *Luce[f] XIIII; transsumptive ponitur XXIII. q. IIII. c.* Displicet *ad finem*[6]. (Luc. 14, 22.)

Ista verba, que fuerunt servi ad dominum, dirigo ad te, patrem sanctissimum, de comisso mihi per sanctitatem tuam[g] negotio respondendo[h]: Domine, factum est, ut imperasti.

(I.) Igitur: 'domine', qui es supremus auctoritate, altissimus[i] potestate[i], plenus iurisdictione, sublimis prelatione, que sunt proprie[k] domini[l] conditiones et tibi, pater beatissime, congruunt excellenter, qui es magnus dominus et laudabilis, cuius magnitudinis non est finis, *Ps.*[k]. cf. Ps. 144, 3.

c. 76: *PD.* — a) Ostiensis *add. D.* b) *om. D.* c) benigne *D.* d) *om. P.* e) ut — scribitur *om. D.* f) quam — card. *om. D.* g) hec *P.*

c. 77: PGDS; l. 23—34 Latine in F 1. — a) *superscriptio in G:* oratio. b) Colomb. *D;* Columberio cardinalem *S.* c) Vien. dioc. *om. D.* d) facta *add. D.* e) *om. D.* f) Luce — finem *(l. 24) om. G; ubi indicationes locorum allatorum plerumque omittuntur.* Luce — imperasti *(l. 28) om. DS.* g) *sic GF*1; tuo *P.* h) dicens *add. G.* i) pot. alt. *P.* k) *om. D.* l) pape *add. D.*

1) *Sic etiam praescribitur apud Iac. Caietan. l. c.* 2) *Reg. imp. VIII, nr.* 2014. 2015. 2016; *omnes quadruplicatas.* 3) *nr.* 2014. 4) *nr.* 2015. 2016. 5) *Supra c.* 14. 6) *c.* 38. *C.* 23. *qu.* 4.

1355. *(I.) Ideo*[a] *convenienter mihi debet aptari, quod scribitur*
Deut. 6, 13. *Deuteron. VI:* Dominum tuum timebis, et illi soli servies. *Ubi videte, quod dominus noster est timendus, amandus et serviendus propter tria. 'Servies illi', inquit, 'soli',*

(1) *quia habet conditionem liberiorem, quia 'dominus' est,*
(2) *quia habet dilectionem uberiorem, quia 'tuus' est,*
(3) *quia habet prelationem superiorem, quia 'solus' est,*

ut quia dominus noster non solum regna, sed universalem ecclesiam bene[b] *regit.*

(II.) Ideo sibi nomen regie dignitatis aptetur[c], *secun-*
cf. Dan. 11, 3. *dum*[d] *quod scribitur Daniel. XI:* Surrexit rex fortis et dominabitur ditione[e] multa. *Et videte, quod in domino nostro est*[f]

(1) *sublimitas insuperabilis, quia 'rex',*
(2) *stabilitas inconvincibilis*[g], *quia 'fortis',*
(3) *auctoritas indepressibilis*[h], *quia 'dominabitur ditione*[i] *magna'.*

Nam sicut dicit Rychardus libro secundo[k] *de Trinitate c. XV:* Ille *est*[l] veraciter[l] dominus, cuius *potestas* nulla potestate premitur, cuius *potentia* nulla possibilitate prepeditur; veraciter autem dici dominus non potest, qui aliene[m] *potestati subditus*[n] servit *aut* cedit[1].

(III.) Ideo domino nostro proprie[o] *dicitur, quod scribitur*
Gen. 27, 29. *Gen. XXVII.:* Esto dominus fratrum tuorum — *cardinalium* — et incurventur ante te filii matris tue. *Et hoc propter tres conditiones, quas habes, pater sancte, que in prelato et domino necessario colliguntur.*

(1) *Primo habes constantie vigorem: 'Esto dominus',*
(2) *clementie dulcorem: 'fratrum tuorum',*
(3) *iustitie rigorem: 'incurventur ante te filii matris tue'.*

Sis[p] *ergo, pater sancte,*

(1) *constans et solidus et immutabilis: 'Esto dominus*[q]*',*
(2) *dulcis et*[q] *fluidus*[q] *et compassibilis: 'fratrum tuorum',*
(3) *fortis et*[q] *rigidus*[q] *et penetrabilis: 'incurventur etc.'*

(1) *Habes igitur, pater sancte, constantie vigorem: 'Esto'. Istud*[r] *verbum: 'sum, es' significat*[s] *constantie vel existentie veritatem. Et prelatus nec verbis nec factis debet a sancto proposito faciliter immutari*[t]; *quia, sicut dicit*[u] *Ipocras*[v],

a) *om. D;* et ideo *G.* b) benigne *D.* c) aptet *G.* d) sibi *PGDS.* e) dominatione *G.* f) *om. P.* g) ingnnābilis *P;* incommensibilis *D.* h) indempsibilis *D.* i) dominatione *G.* k) VI *G;* I *D; om. S.* l) ver. est *G.* m) alieni *P.* n) subiectus *G.* o) pape *GD.* p) his *D.* q) *om. D.* r) illud *S.* s) signat *P.* t) immutabiliter *P.* u) *om. D.* v) Ipocs *P;* ypocrat *S;* Hypocrates *GD.*

1) *Sic fere Ricardus de S. Victore de Trin. II, c.* 15; *Migne Patr. lat. CXCVI, col.* 909.

subite[a] et ⟨multe⟩ mutationes[a] fallaces sunt et nature 1355.
*f. 158'. penitus inimice[1]. *Non igitur mutetur prelatus exemplo *illius bestie*[2], *cuius sexus de masculo in femellam*[b] *mutatur, sic quod interdum fit masculus per strennuitatem, interdum femina per inbecillitatem, contra*[c] *id*[d], *quod scribitur Deut. XXII:* cf. Deut. 22, 5. Non induetur vir veste feminea, *sed habeat constantiam et boni propositi firmitatem.* Esto *igitur, pater sancte,* cf. 1. Reg. 18, 17. vir fortis et preliare prelium Domini, *I.*[e] *Reg.*[f] *XVIII.*

(2) *Secundo habeto ad subditos clementie dulcorem, quia 'dominus fratrum tuorum', ut dicas fratribus tuis*[g] *illud Gen. XIII:* Ne, queso, sit iurgium inter te et me; fratres cf. Gen. 13, 8. enim sumus. *Magis enim uti debet prelatus fraterna ammonitione quam aspera correctione, quia, ut dicit Seneca libro de clementia ad Neronem,* servis imperare moderate laus est[3] *et* remissius imperanti melius paretur[h, 4]. *Habeto igitur clementie dulcorem.*

(3) *Tertio iustitie rigorem: 'incurventur ante te filii matris*[i] *tue*[i]'. *Curvare enim debes*[k] *per iustitiam illos, quos nequis*[l] *per clementiam emollire. Unde*[m] *Gaius*[n] *in epistola*[o]*:* Qui corripit peccantem, peccare impedit[5]. *Ideo scribitur Ecclesiastici XXX:* Curva cervicem eius in Eclus. 30, 12. iuventute et tunde latera eius[p], dum infans est.

Igitur: 'Domine', Dominus noster, quam[q] admirabile est nomen tuum in universa terra, *Ps.*[p] Ps. 8, 2.

(II.) Sequitur[r]*: 'factum est' officium mihi impositum non a me vel a quacumque infima virtute, sed a divina et suprema*[s] *potestate. Ps.*[p]*:* Ipse *enim* dixit et facta sunt, cf. Ps. 32, 9.

a) subito et mutationes *PS;* subito et immutationes *D;* subitanee immutationes *G.* b) femella *GS;* femello *D.* c) contra — firm. *(l. 7) om. D.* d) illud *P.* e) prima *P.* f) R^{o} *P.* g) *om. P.* h) paretur — dulcorem *(l. 16) om. D.* i) etc. *pro* mat. tue *D.* k) debet *P.* l) nequit *P.* m) *om P.* n) *sic PS;* Caius *D;* Augustinus *G.* o) epo *P.* p) *om. D.* q) *om. P.* r) *om. D;* postea sequitur in themate *G.* s) superna *D.*

1) *Cf. Hippocratis Aphorism. part. II,* 51: . . . . aliter quomodolibet corpus movere fallax est et omnino nature inimicum, *ubi Thaddaeus in expositione § 2 annotat:* omnis mutatio multa et subita est inimica nature. *De Thaddaeo v. Puschmann-Neuburger-Pagel, 'Handbuch der Geschichte der Medizin' I* (1902) *p.* 667 *sqq.* 2) *Scil. hyaenae. Quae fabula in scriptis medii aevi non semel invenitur: cf. sententiam quam ex latino quodam Physiologi exemplari mecum benevolenter communicavit Maximilianus Goldstaub b. m. de hoc librorum genere optime meritus:* duas naturas habet hyaena, aliquando quidem masculus est, aliquando vero femina. *Cf. Vincent. Bellovac. Speculum naturale l. XX, c.* 61. 3) *Seneca de clem. c.* 18. 4) *Ibid. c.* 24. 5) *De quo Gaio hic cogitandum sit, nescio; in epistola Gai papae Pseudoisidoriana (Decret. Pseudoisidor. ed. Hinschius p.* 214 *sqq.) haec non leguntur. Nomen fortasse corruptum est.*

1355. mandavit et creata sunt. *Factum enim coronationis tam prudenter inchoatum, excellenter mediatum*[a], *feliciter consummatum in divinam reducitur auctoritatem. Sicut enim*

(I.) bonus artifex solet bona opera facere,
(II.) bona causa solet bonum effectum[b] *producere*[b],
cf. Matth. 7, 17. *(III.)* bona arbor *solet* bonum fructum *procreare,*

sic Deus,

(I.) cum sit artifex, qui errore non decipitur,
(II.) cum sit causa, que occasione[c] *non deluditur,*
(III.) cum[d] *sit arbor, que a*[e] *caumatibus*[e] *non impeditur*[d],

istum[f] *bonum et optimum effectum inchoavit*[g], *mediavit, consummavit*[h]. *Narrare*[i] *si placet aliquid. Ideo* Gen. 1, 31. *Gen. I:* Vidit Deus cuncta que fecerat; et erant valde bona. *Mirabiles enim cause non faciunt nisi mirabiles effectus. Et vere Deus non est nisi causa mirabilis, quia non necessario aut violenter, sed libere*[k] *seu*[l] *voluntarie,* Ps. 76, 15. *omnipotenter et spiritualiter operatur. Ps.*[i]*:* Tu es Deus, qui facis mirabilia.

cf. Io. 17, 4. *Ideo dico*[m] *tibi*[m], *pater sancte, quod scribitur Io. XVII:* Opus consummavi, quod dedisti michi, ut facerem, *non principaliter, virtualiter vel efficaciter, sed instrumentaliter. 'Domine', igitur 'factum est'.*

(III.) Sequitur[n]*: 'ut imperasti', quia imperium *impe-* *f. 159. *ratori dedisti, quia per ecclesiam obtinuit dictum imperium; vel 'ut imperasti', quia per tuum imperium mihi factum, quantum*[o] *mihi erat possibile, circa*[p] *dictum imperatorem omnia perfecisti. Imperasti enim, quod circa dominum imperatorem fieret*

(I.) aliquid temporale,
(II.) aliquid spirituale,
(III.) aliquid supernaturale.

(I.) Primum pertinet ad imperium terrene iurisdictionis,
(II.) secundum ad imperium ecclesiastice dominationis,
(III.) tertium ad imperium eterne sublimationis.

(I.) Primum fuit, quod dominus imperator acciperet universaliter[q] *imperii pacificam potestatem plenissimam et perfectam; quod et fecit. Narrare*[r] *aliquid*[r]. *Istud terrenum imperium frequenter turbatur*[s] *adversitatibus, ut per multas imperatorum historias clare patet. Ideo*[t] *temporale*[t] cf. Iud. 9, 8. *imperium* oliva *legitur recusasse, quando* dixerunt *sibi arbores:* Impera nobis, *Iudic. IX.*

a) meditatum *G.* b) profectum educere *P.* c) actione *D;* occas. — a *(l. 10) om. P.* d) cum. — imp. *om. D.* e) cammiatibus *P;* cauniatibus *S;* casualitatibus *G.* f) istud *D.* g) sic inchoavit *D.* h) consumavit *P.* i) narr. — mirab. *(l. 18) om. D.* k) *om. P.* l) *om. P.* m) tibi domine *pro* dico tibi *P;* tibi dico *D.* n) *om. D.* o) qualiter *D.* p) directa *P.* q) utiliter *D;* viriliter *S.* r) *om. D.* s) curabatur *P;* turbabatur *S.* t) ideo tale *P;* 10 Clem. *D.*

(II.) Secundo precepisti, pater sancte, quod circa domi- 1355.
num imperatorem fieret aliquid spirituale, quod pertinet ad
imperium ecclesiastice dominationis, et ista fuerunt iuramenta
fidelitatis, que dictus dominus imperator die coronationis sue
Romane ecclesie fecit constanter, humiliter et etiam reverenter.
Narrare[a] *modum*[a]. *Et istud ecclesiasticum imperium*
dotatur multis virtutibus, quibus[b] *dominus imperator est*
multipliciter insignitus, primo fide, spe[b*], *caritate, que sunt* cf. 1. Cor. 13, 13.
theologice virtutes, iustitia, fortitudine, temperantia et pru-
dentia, que sunt cardinales virtutes. Narrare[c] *aliquid,*
si placet. Ideo est a Deo mirabiliter sublimatus. Ps.:
Dabit imperium regi suo et sublimabit[d] cornu christi sui. 1. Reg. 2, 10.

(III.) Tertium, quod precepisti, pater sancte, quod circa
dominum[e] *imperatorem fieret aliquid, quod significet aliquid*
supernaturale, quod pertinet ad imperium eterne sublimitatis[f].
Et hoc fuit domini[g] *imperatoris reverendissima et pacifica*
coronatio facta in Pascha, V. die Aprilis. Pascha tran-
situs[1]. *Imperator transire videbatur de mundo in celum,*
de carne in spiritum, de spiritu in Deum per divini[h]
amoris incensum desiderium, ut[i] *dicat illud Eccles. II:*
Transivi ad contemplandam sapientiam[k]. *Quod factum* Eccl. 2, 12.
est in Aprili. Aprilis dicitur quasi aperilis[k*], *quia tunc terra*
aperitur[l] *et flores germinantur*[m] [2]. *Tunc enim aperta fuit*
terra cordis domini imperatoris et germinati[n] *sunt*[n] *flores* cf. Is. 45, 8.
pulcherrimi suavissimi et delectabilissimi odoris, bone con-
versationis, voluntatis[o] *et sancte operationis, ut diceretur*
illud Canticorum II: Flores apparuerunt in terra nostra[a]. Cant. 2, 12.
*f. 159'. *Et tunc reverenter *fuit corona posita in capite eius tam-*
quam pretiosissimum ornamentum, quia, ut dicit Isidorus
XIX°. Etimologiarum°: Corona est primum ornamentum
in signum victorie, que in capite regum et principum
ponitur[3]. *Ista autem coronatio ad imperium eterne sublimi-*
tatis rationabiliter dicitur[p] *pertinere, tum quia corona circu-*
laris est, carens principio atque fine, tum quia corona pug-
nantes in mundo meritorie premiantur; Thobie III: Vita, Tob. 3, 21.
si in probatione fuerit, coronabitur. *Ps.:* Gloria et Ps. 8, 6.
honore coronasti eum.

a) *om. D.* b) quia *P.* b*) et *add. G.* c) narr.—placet *om. D.* d) sublimavit *P.* e) dictum *PDS.* f) sublimationis *D.* g) dicti *PD.* h) deum *P.* i) ut—II *om. D.* k) I. Ecclesiasti. *add. D.* k*) aperire *D;* apersibilis *G.* l) aperit *S.* m) graminantur *P;* germinat *DS.* n) germinavit *G;* germina eorum *PDS.* o) *om. D.* p) *om. P.*

1) *Cf. Isidor. Etym. VI,* 17, 11: Pascha ... a transitu Hebraeo verbo Pascha appellatum est. 2) *Cf. ibid. V, c.* 33, 7. 3) *Ibid. XIX, c.* 30, 1.

1355. cf. Cant. 3, 11. Egredimini *ergo*, filie Syon — *omnes devote et contemplative persone* — et videte regem Salomonem — *sapientissimum imperatorem* — in dyademate, quo coronavit eum mater sua, *sancta scilicet mater ecclesia, in Canticor. III. Istud autem imperium est plenum tranquillitate, Ecclesiastici XLVII:* Eclus. 47, 15. Salomon — *id*[a] *est imperator*[a] — imperavit in diebus pacis. *Quam pacem nobis concedat etc.*[b].

78. Recessus imperatoris ad Almaniam.

Imperator autem, qui aput castrum Petre sancte remansit, fratrem suum patriarcham[1] expectat, qui, cum post plures dies rediit propter eos, quos quidem magnos et mentis et corporis diurnos et nocturnos labores habuerat, discrasiam quandam passus est, propter quam imperatorem predictum adhuc oportuit amplius expectare. Sed cum volente Domino saluti pristine restitutus est, simul de discessu consultant. Et post firmatum consilium (Iun. 11). primo faciunt imperatricem recedere ac venerabiles patres dominum Arnestum archiepiscopum Pragensem et Iohannem episcopum Lutomisl(ensem) cum eadem; et recta via per Lombardiam iter agentes continue per tres dietas imperatorem ipsum usque ad Almaniam antecedunt. Post discessum autem imperatricis eiusdem marchio Montisferratii[a] et dominus Ugolinus de Gonzaga[b] necnon et quamplures Ytalici nobiles cum eiusdem imperatoris grata licentia non absque dolore mentis ingenti recedunt et ad propria redeunt, magna gwerrarum onera cum predictis Mediolanensibus subituri[2].

79. Qualiter imperator quandam fundat et consecrat ecclesiam pro gratiarum actione.

(Iun. 14). Sic[3] igitur dispositis omnibus tandem de castro Petre sancte discedit in Boemiam profecturus et suas[a] *militares continuando dietas per terras omnes et sin- *f. 160.

a) i. imperator *S;* I. imperator *D;* primus imperator *G;* imperator *P.* b) *sic PG;* qui sine fine vivit et regnat. Amen *DS.*
c. 78: *P.* — a) Montiffarrarii *P.* b) Gentaga *P.*
c. 79: *P.* — a) suos *P.*

1) *Qui demum die* 2. *m. Iunii Petram sanctam venit.* 2) *Ligam contra Vicecomites marchio Montisferrati et domini de Gonzaga cum aliis a.* 1355. *Oct.* 30. *inierunt; cf. Muratori, 'Antichità Estensi' II, p.* 124; *Cipolla, 'Storia delle signorie Italiane dal* 1313 *al* 1530' *(Milano* 1881*) p.* 135. 3) *Cf. Ran. Sardo c.* 117; *Matt. Villani V, c.* 54.

1355.

gulas, per quas dictus dominus cardinalis accesserat, iter agit. Sed cum ad oppidum quoddam, quod Terrentium[a, 1] vulgo dicitur, pervenisset, ubi, cum iam Romam venerat, inde transiens domum quandam de recordationis inclite domini Iohannis dudum illustris regis Boemie, patris sui, nimium commendando mandato fidelis et obediens ipse filius emerat ad ecclesiam catholicam et devotam sub beate Crucis vocabulo ad omnipotentis Dei reverentiam construendam, ut, ubi[2] per carnalis actum concupiscentie violentum predictum dominum patrem suum mors peccati momorderat, ibi[2] per spiritualis fructum penitentie seu talentum vita sibi per pietatis opus et divini cultum officii surgeret et medela, ecclesiam ipsam, dum Romam iverat et rediverat, iam quasi perfectam fecit per venerabilem patrem Iohannem Olom(ucensem) episcopum magnumque suum thezaurarium multis prelatis atque proceribus assistentibus illi de speciali sedis apostolice ⟨mandato⟩[b] solempniter[c] consecrari. Domus ergo, que voluptatis et lascivie fuerat, nunc honestatis et sanctimonie facta est et, que[3] terrestris hospitalitatis et carnalitatis exemplum et mortifere negociationis infecta, iam[3] celestis caritatis et spiritualitatis est templum et salutifere contemplationis effecta domus orationis vocabitur, et non minus exequenti genito quam genitori iubenti[d] auctore Domino proderit ad salutem. Nam, ut continue divinus cultus ibi refloreat, quosdam in illa capellanos instituit et de noviter emptis possessionibus illos reddituavit habunde.

80. Accessio imperatoris ad Cremonam et qualiter incessit pedes per pontem.

(Iun. 17).

Inde cibo refectus post omnia consummata discedit et aput Burgenses sancti Donnini[a] sero illo pernoctat

a) Terretum *P; cf. It. nr.* 70. 71. b) *om. P.* c) solēmpt̄ᵉ *P.* d) videnti *P.*
c. 80: *P.* — a) domini *P.*

1) *Terenzo. In hoc oppido Karolus imperator iuvenilem aetatem agens (a.* 1333*) somnium illud mysticum viderat, quod ipse fuse narravit in Vita sua apud Böhmer, Fontes I, p.* 244. *Cf. etiam Reg. imp. VIII, nr.* 1989. 2983. 2) *Attende concentum verborum* ubi — violentum *et* ibi — talentum; *ubi singulis vocibus singulae respondent:* ubi — ibi, per — per, carnalis — spiritualis. 3) *In verbis* que — infecta *et* iam — effecta *iterum concentum attende subtilem. Inter se congruunt* terrestris — celestis, mortifere — salutifere, infecta — effecta *etc. Utraque verborum complexio* 34 *syllabas continet.*

1355. (*Iun.* 18). **et mane, videlicet die sequenti, etiam ibi prandet, statimque post prandium exinde recedit et versus Cremonam accelerat. Sed[1] cum ad pontem ligneum, qui Pado flumini[a] maximo iugum ponit, advenit, libere transire non potest, sed oportuit illum cum gentibus suis ad primum pontis introitum seu[b] littus fluminis expectare, donec fuit cum vicariis dictorum Vicecomitum de Mediolano[c] *terram illam regentium[d] de numero equitum, qui secum** *f. 160'. **intrare debeant, concordatum. Et cum sibi fuit huiusmodi concordia per magistrum sue curie nuntiata, ipse idem ad huius vituperii notam menti[e] sue fortius et firmius imprimendam primus et pedes pontem illum ingreditur, et virga, quam manu gestabat, motum omnibus interdicit vocansque singulariter singulos iubet illos ingredi pontem. Et cum ad firmatum numerum ventum fuit, equum ascendit et cum illis intrat sub pallio et alias multum honorabiliter civitatem, quam per octingentos equites domini Barnabonis[f] de Vicecomitibus eiusdem civitatis regimini presidentis pluries discursam invenit.** Erat illis etenim dubium et non iniusta forte suspicio, ne propter eorum proprii domini, videlicet imperatoris, adventum contra tyrannicum regimen populus insurgeret *Apoc.* 19, 11. in rumorem, quod et volenti populo *fidelis et verax* dominus tunc temporis nullatenus consensisset. Descendens igitur in magnis episcopatus palatiis de introitu illorum, qui foris remanserant, illos rogavit. Quod illi videntes gentium paucitatem ad imperatoris instantiam concesserunt. Et post eorum introitum ad aures imperatoris eductum imperator cibo refectus est et illo sero pernoctavit ibidem.

81. Recessus imperatoris ad Boemiam.

(*Iun.* 19). Altera quidem inmediate sequenti die Veneris quadam imperator inde recessit et in proximum Cremonense castellum inibi pransurus accessit et suas continuando dietas per dictam Brixiensem[2] civitatem versus Boemiam redire festinat. De cuius postea felici progressu

a) fluuiū *P.* b) se *P.* c) Mediolanen. *P.* d) regentibus seu regentium *P.* e) mentis *P.* f) Barnabōis *P.* *c.* 81: *P.*

1) *Cf. relationem nuntiorum civitatis Florentinae in 'Archivio storico Italiano, App. VII'* (1849), *p.* 408; *Matt. Villani V, c.* 54. 2) *Brescia.*

non possem nisi ex eo, quo sepe fallimur, auditu con- 1355.
scribere, propter quod tacendum esse[a] potius, quam mendaciter aut imperfecte loqui[1] considerans, quantum ad gesta per ipsum et predictum cardinalem, fesso iam calamo concessi quietem.

82. Excusatio et recomendatio huius fidelis scriptoris ad dominum Petrum de Columbario Viennensis dyocesis, Ostiensem et Velletrensem episcopum cardinalem, quem Deus conservet in secula seculorum. Amen.

*f. 161. *Reverendissime pater et domine, mi singularissime 1356.
benefactor! Quoniam labilis naturaliter est humana memoria et preteritorum aliquando reminisci delectat aut[a] suimetipsius aut aliorum ad gloriam, ad[b] quam quisque perpetuandum vel pro tempore saltem attingendum[b] accenditur, ut simul habeat in se de se gaudium et operose virtutis laudabilem posteris relinquat exemplum, idcirco de virtuoso proposito, quo vester animus magis ac magis agitatur in dies pro vestris et Ostiensis ac Velletrensis, que titulus vestri cardinalatus existunt, necnon et aliarum ecclesiarum vestrarum iuribus et privilegiis conservandis non solum, verum etiam ampliandis, mecum ipse scripsi memoriam, ista vobis per scripturam offerre[c], ut ex eius, cum[d] placeat[d], lectione frequenti patrati non tantum[e] boni cor vestrum cum iocunditate letetur, sed *in virtutem de virtute* procedens, *cf. Ps.* 83, 8.
ut *Deum deorum videat in Syon,* semper ad opus bonum ferventius inardescat. Et quoniam inter ceteros laudabiles actus, quos diebus vestris exercere possetis, accessus vester ad Urbem memoria dignus et imitatione censetur, volui mihi venienti vobiscum onus imponere, ut ea, que in itinere vestro Romano vobis et aliis memorabiliter contigerunt, in scripture munimento redigerem et compendiosam illorum memoriam compilarem. Sed si voluntatem et dispositionem huiusmodi tardus impleverim, supplex precor, ut, que me totum possident, spes, fides *cf. 1. Cor.* 13, 13.

a) est *P.*
c. 82: *P. Textum plus solito corruptum hic illic sanare non potui.* — a) et *P.* b) quam quisque perpetuandum vel pro tempore saltem ad attingendū *P.* c) *supple desiderans vel simile aliquid.* d) complaceat *P.* e) tm̄ *P.*

1) *Cf. supra p.* 111, *n.* 4.

1356. et caritas defectum hunc tarditatis excusent et, quam propria virtute non mereor, ipse mihi veniam intercedentes implorent. Sepe[a] enim spes et fides, quas in et de paternitatis vestre benignitate concepi, fructum ex eis immeritus persepe degustans, exercende caritatis in alios, dum inutilis obsequii mei necessarium velut opus habebant[b], restricta michi lora laxarunt placendi eis libere nec petitam equidem, sed nec multo minus obtentam, presumptam tamen ob illas licentiam ministrantes. cf. 2. Cor. 3, 12. *Habens* namque *spem talem multa fiducia usus*[c] sum, ut et aliis serviam, dum viam mandatorum vestrorum, quam Rom. 1, 14. semper volui, currens incedo. *Sapientibus* enim *et insipientibus debitor sum,* quantumcumque non Paulus. Et Luc. 6, 30. cum scriptum sit: *Omni petenti te tribue,* ad exhibendum ministerium, cuius nulla gloria mihi surgit, reputo me cunctis obnoxium, ut, si qua virtus, si qua laus, si qua *insuper operis gratia, si quis etiam sufficientie color, *non* *f. 161'. cf. 2. Cor. 3, 5. 6. *quod sufficiens sim cogitare aliquid a me quasi ex me, sed* gratia, quecumque sit michi, *ex Deo est, qui et ydoneum me fecit ministrum non littera, sed* obedientie *spiritu,* quan- cf. 1. Cor. 9, 22. tumcumque non ille, tamen *omnia* sicut ille *sim omnibus* et cuique[d] meum[e] modicum petenti ministerium promptus, exhibeam glebas[f] licet duras et tribulos sterilis mee telluris inculte, ac, si aliud offeram quam speretur, quia

pluribus extensus minor est ad singula sensus[1],

aput paternitatis vestre discretionem, supplico, me placeat cf. Act. 3, 1–6. excusatum admitti, maxime cum[g] et apostolorum princeps templum cum Iohanne conscendens excusatus oraverit donans petenti pauperi, quod habebat. Quod licet, ut ille, de materiali substantia prolatum forte verbum exprimere valeam, non minus tamen hoc idem mistico possum intellectu proferre; nam, ut in Moralibus Gregorius inquit, *in argento eloquium, in auro solet vite cla-* Act. 3, 6. *ritas designari*[2]. *Argentum* igitur *et aurum non est mihi,* quoniam illis, ut ille, materialiter careo, et verbi, que non illum, facundia viteque splendor me reddit ineptum. Excusatum ergo dignemini ac in bonum suscipere servum vestrum ad plura quam credatis obstrictum[h], si[i]

a) spe *P.* b) *praecedit* hēant vel; hēant *punctis suppositis del. et cancellatum P.* c) versus *P.* d) cuiusque *P.* e) in eum *P.* f) *ita coniecit Höfler;* globes *P.* g) tamen *P.* h) obstractum *P.* i) sed *P.*

1) *In eadem fere forma hoc proverbium exstat in collectione, quam nuper publicavit Iac. Werner, 'Lateinische Sprichwörter und Sinnsprüche des Mittelalters' (Heidelberg* 1912*) p.* 70, *nr.* 74. 2) *Greg. Moral. XVIII,* 26, *nr.* 39 *(Migne Patr. lat. LXXVI, col.* 58*).*

1356. velut in radicibus arbor arescens insipidum et inutilem fructum ferat aut tamquam ficus fatua palmites infructuosos emittat et hoc paternitati vestre, quod habet, cum devota mentis humilitate presentet, vestre non[a] solum sed cuiuscumque familiaris vestri discrete correctionis id iugo submittens. Recommendo me igitur gratie paternitatis vestre, quam Dominus conservet ad votum semperque felicitet actus eius.

Febr. 1. Scriptum Avinione, die primo Februarii, anno nativitatis Dominice MCCCLVI°, indictione IX, pontificatus vero sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Innocentii VI. divina providentia sacrosancte Romane ac universalis ecclesie summi pontificis anno quarto.

Vester humilis familiaris vult recommendationem debitam humilem et devotam ac operis quandoque presentis degustationem . . . .[b].

a) sed *P.* b) infulsam *P. Quod plane non intelligendum est.*

ITINERARIUM CARDINALIS

AUCTORE IOHANNE PORTA.

1355. c. 16.[1] *Anno nativitatis Domini M°CCC°LV[a], indictione *f. 162 octava, die Lune, IX. die[b] Februarii, prefatus[c] dominus[d] reverendissimus[d] in Christo pater dominus Petrus de[e] Columbario[e], Ostiensis et Velletrensis[f] episcopus cardinalis, exivit Avinione[g] eundo Romam pro coronatione et inunctione domini[c] imperatoris predicti[h], et dietas suas continuavit, ut inferius apparebit, ac suos fecit transitus eundo et redeundo per civitates, castra, terras et loca, que inferius conscribuntur.

1. Et primo fuit dicta[i] die Lune in prandio in Novis[2] prope Avinionem[k] ad duas leucas et ibi iacuit illo sero.

c. 17. 2. Item die Martis sequenti, X. die dicti mensis, fuit in prandio in Argone[3] et ibidem[l] pernoctavit; et distat a dicto loco de Novis per tres leucas.

3. Item die Mercurii sequenti, XI. dicti mensis, fuit in prandio in civitate Aquensi[4] et ibi pernoctavit; et distat a dicto loco de Argone[m] per septem leucas.

4. Item die Iovis sequenti, XII. die predicti mensis, fuit in prandio in Sancto Maximino[5] et ibidem iacuit illo sero; et distat a dicta civitate Aquensi per sex leucas.

5. Item die Veneris sequenti, XIII.[n] mensis predicti fuit in prandio in Brinonia[o] seu Brignola[6] et ibidem iacuit; et distat a dicto loco sancti Maximini per tres leucas.

6. Item die Sabbati sequenti[n], XIIII. dicti[p] mensis Februarii, fuit in prandio apud Lonegues[q, 7]; et distat

Itinerarium: PDLS. In DS itinerarium relationem praecedit. Abbreviationes textus L, de quibus cf. Salomon 'Iohannes Porta' c. IV, 4, non adnotavi. — a) 1355 *D;* M°CCC°50°5° *S;* millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto *L.* b) mensis *P.* c) *om. DLS.* d) r. d. *DLS.* e) *om. P.* f) Velitrensis *D;* Veletrensis *L.* g) *sic L;* Avinioñ *P;* Avenionem *D;* Avinionen *S.* h) Caroli *DLS.* i) *om. DL.* k) Avenionem *DL.* l) ibi *P.* m) Orgone *P.* n) XIII — Sabb. sequenti *(l. 26) om. P.* o) *sic L;* Briuonia *DS.* p) die *P.* q) Loneques *DL.*

1) *Numeri, quos in margine apposui, ad capita operis praecedentis remittunt.* 2) *Noves.* 3) *Orgon.* 4) *Aix.* 5) *St. Maximin.* 6) *Brignoles.* 7) *Lorgues.*

a dicto loco de Brinonia[a] per quatuor leucas. Et iacuit in Draguiniaco seu Draguinham[b, 1]; et distat a dicto loco de Lonegues[c] per duas leucas. Et in dicto loco de Draguiniaco fuit per totam diem Dominicam sequentem, diem XV. dicti mensis Februarii, Dominicam carnisprivii. 1355.

7. Item die Lune sequenti, XVI. die predicti mensis, fuit in prandio[d] in[e] Faencia[2] Foroiuliensis[3] diocesis; et distat a dicto loco de Draguiniaco per quatuor leucas. Et ibidem iacuit.

8. Item die Martis sequenti, XVII. die dicti mensis Februarii, fuit in prandio[e] in civitate Grasse[f, 4] et ibidem iacuit; et distat a dicto loco Faencia per quatuor leucas.

9. Item die Mercurii sequenti[g] Cinerum, XVIII.[h] die[h] dicti mensis Februarii, fuit in prandio in civitate Nicie[5] et ibidem iacuit; et[i] distat a dicto loco de[k] Grassa per quinque leucas.

10. Item die Iovis sequenti, die XIX. dicti mensis Februarii, fuit in prandio in dicta civitate Nicie et ibidem iacuit.

11. Item die Veneris sequenti, XX.[k] die dicti mensis Februarii, fuit in prandio in castro de Turbia[6] et c. 21.
*f. 162'. ibidem iacuit; et distat a dicta *civitate Nicie per novem mil., que valent tres leucas.

12. Item die Sabbati sequenti, XXI. die dicti[l] mensis Februarii, fuit in prandio in civitate Vintimiliensi seu de Vintemilha[m, 7] et ibidem pernoctavit. Et fuit ibi[n] die Dominico sequenti[o], videlicet Dominico[o] in quadragesima, per totam diem; et distat a dicto loco de Turbia per decem mil., que valent tres leucas et tertiam partem unius leuce. Et ibi incipit terra domini de Mediolano et ripperia[p] Ianue[q].

13. Item die Lune sequenti, in vigilia beati Mathie apostoli, XXIII. Februarii, fuit in prandio in sancto Romulo[8] diocesis Albinganensis[r, 9]; et distat a dicto loco

a) *sic L;* Briuonia *PDS.* b) Draguham *P;* Dragiunhan *S;* Dreguignan *D.* c) Loneques *DL.* d) prandio in *om. D.* e) in — prandio *(l. 11) om. P.* f) de Grassa *D.* g) *om. P.* h) die XVIII. *DS.* i) *om. D.* k) *om. P.* l) *om. D.* m) Vintemilla *P.* n) in *P.* o) seq. — Dom. *om. P.* p) riperia *L;* confinia *D.* q) Gennae *D;* ianuae *S, quod postea alio atram. corr. in* Genuae. r) Albigensis *D;* Albiganen. *P.*

1) *Draguignan.* 2) *Fayence.* 3) *Fréjus.* 4) *Grasse.* 5) *Nizza.* 6) *La Turbie.* 7) *Ventimiglia.* 8) *San Remo.* 9) *Albenga.*

1355. de[a] Vintimilia[b] per decem mil., que valent tres leucas et tertiam partem unius leuce. Et ibidem pernoctavit.

14. Item die Martis sequenti in festo beati Mathie apostoli, XXIIII. Februarii, fuit in prandio in Portu Mauricii[1] predicte dyocesis et ibidem iacuit; et distat a dicto loco sancti Romuli per quindecim mil., que valent quinque leucas.

15. Item die Mercurii sequenti, XXV. Februarii, fuit in prandio in civitate Albingana et ibidem iacuit; et distat a dicto loco Portus Mauricii per viginti miliaria, que[b*] valent sex leucas et duas partes unius leuce. Et ibidem fuit bene hospitatus in domo cuiusdam nobilis de Albenga et multum bene honoratus per communitatem civitatis; et multa fuerunt ibi[c] presentata.

16. Item die Iovis sequenti, die XXVI. Februarii, fuit in prandio in castro de Petra seu de[d] la Prea[d, 2], quod est episcopi Albinganensis[e] predicti, et ibidem iacuit; et fuit ibidem ad expensas dicti episcopi. Et distat a dicta civitate Albinganensi per decem miliaria, que valent tres leucas et tertiam partem unius leuce.

c. 22. 17. Item die Veneris sequenti, XXVII. Februarii, fuit in prandio in loco Finarii seu Finar[f, 3] diocesis Saonensis[4]; et distat a dicto loco de Petra per quinque miliaria, que valent unam leucam et duas[g] partes[g] alterius. Et ibidem fuit tota die cum dominis Gregorio, Manuele et Alerano[h] de Carreto[i] marchionibus Saone, dominis dicti loci Finarii[k], et fuit in eorum domo ad expensas eorum egregie cum tota familia hospitatus.

18. *Item die Sabbati sequenti, XXVIII. dicti mensis, fuit in civitate Saonensi in prandio et ibi iacuit; et distat a dicto loco de Finar[l] per quindecim mil., que valent quinque leucas. Et in dicta civitate fuit per totam Dominicam diem sequentem, I. diem Martii secundamque Dominicam quadragesime. *f. 163.

c. 24. 19. Item die Lune sequenti, II. die Martii, fuit in prandio in loco de Vulture[m] seu de Voltre[n, 5] Ianuensis[o] diocesis[o] et ibidem[p] iacuit; et distat a dicta civitate

a) per *P.* b) vintr̃ *P; Vintimilien. S.* b*) *om. P.* c) illi *D.* d) *sic PL;* de Laprea *S;* Laprea *D.* e) Albingen. *PS.* f) Final *L.* g) II. partes *S;* secundam partem *D.* h) Alecano *D.* i) Carrero *L;* Careto *P.* k) Finar *P.* l) Final *L.* m) Wltrē *P.* n) Votre *LS; praecedit* Vult *del. S;* Utrē *P.* o) Genuensis dioecesis *D;* diocesis Ianuensis *L;* Ianien. dioc. *P.* p) ibi *P.*

1) *Porto Maurizio.* 2) *Pietra.* 3) *Finale.* 4) *Savona.* 5) *Voltri.*

Saonensi per viginti mil., que valent sex leucas et duas partes unius leuce. 1355.

20. Item die Martis sequenti, III. die Martii, fuit in prandio in civitate Ianue[a] a clero et populo multimode honoratus et in domo Predicatorum dicti loci egregie hospitatus. Et ibidem fuit dicta die Martis et die Mercurii ad expensas communitatis dicte[b] civitatis[b] et die Iovis sequenti ad expensas suas.

21. Item die Veneris sequenti, VI. die Martii, fuit in prandio in loco vocato Roco[1] dicte diocesis[c] et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate per duodecim mil., que[b] valent quatuor leucas.

22. Item die Sabbati sequenti fuit aput Clarii[d. 2] dicte diocesis in prandio et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de[b] Roco per duodecim mil., que valent quatuor leucas.

23. Item die Dominica sequenti, tertia[e] quadragesime[e], videlicet VIII. die[f] Martii, fuit in prandio in loco vocato Cestre[3] dicte diocesis et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de Clarii[d] per quinque miliaria, que valent unam leucam et duas partes alterius leuce.

24. Item die Lune sequenti, IX. die Martii, fuit in prandio in civitate vocata Brignan[g. 4], loco sterili et male edificato et pauperrimo, et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de Cestre per octodecim[h] miliaria, que valent sex leucas. c. 26.

25. Item die Martis sequenti, X. die Martii, fuit in prandio in burgo vocato[i] Serzana[k. 5] Lunensis diocesis et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate Brignancensi[l] per octodecim[h] miliaria, que valent sex leucas. c. 27.

26. Item die Mercurii sequenti, XI. die dicti mensis Martii[m], fuit in prandio in burgo de Petra sancta[6] diocesis Luquensis seu de Luca et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de Serzana[n] per sexdecim mil., que valent quinque leucas et tertiam partem unius leuce.

a) Genuae *D.* b) *om. P.* c) civitatis diocesis *DS;* dicte dioc. *om. L.* d) Chaim *P.* e) in XL.[a] *P; ex quo intelligitur in archetypo* III XL. *extitisse.* f) mensis *D.* g) Briguam *DS;* Bregnau *P.* h) *sic L;* XVIII *PDS.* i) dicto *L.* k) Seizana *D;* Ferzano *P.* l) Briguamensi *D;* Brignatensi *P.* m) *om. D.* n) *sic LS;* Seizana *D;* Sazana *P.*

1) *Recco.* 2) *Chiavari.* 3) *Sestri Levante.* 4) *Brugnato.* 5) *Sarzana.* 6) *Pietrasanta.*

1355. c. 28—33. 27. *Item die Iovis sequenti, XII. die dicti mensis *f. 163'. Martii, fuit in prandio in civitate Pisarum[a]. Et ibi invenit prefatum dominum imperatorem, tunc Romanorum[b] regem, qui dicto domino cardinali obviam venit et eum multum[c] honoravit, ut superius[d] videre potuistis[d]. Et ibi fuit[e] die[e] Iovis predicta, diebus[e*] Veneris, Sabbati, Dominico[f], Lune, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Sabbati sequentibus per totam diem; et distat a[g] dicto loco de Petra sancta viginti miliaria, que valent sex leucas et duas partes unius leuce.

c. 34. 28. Item die Dominico[h] sequenti, XXII. die Martii, fuit in prandio in loco seu burgo Sancti Miniati seu[i] Saminiat[i, 1] Luquensis diocesis et ibi iacuit; et distat a dicta civitate Pisarum[k] per viginti miliaria, que valent sex leucas et duas partes unius leuce magnas. Est[l] bonum iter.

29. Item die Lune sequenti, XXIII. Martii, fuit in prandio in burgo Podii Bonizii[m] seu de Pogiboni[n, 2] Flor(entine)[n] diocesis; et est de dominio Florentinorum. Et ibidem iacuit; et distat a dicto loco Sancti Miniati per viginti miliaria, que valent sex leucas et duas partes unius leuce.

30. Item die Martis sequenti, XXIIII. Martii fuit c. 35—37. in prandio in civitate Senarum[o, 3] et ibidem fuit dicta die Martis, diebus Mercurii, Iovis et Veneris sequentibus; et distat a dicto burgo[p] Podii Bonizii[q] per[r] viginti mil., que[r] valent sex leucas et duas partes unius leuce[r]. Et ibidem[s] etiam[s] invenit dominum imperatorem[t] prefatum[t, 4].

c. 38. 31. Item die Sabbati sequenti, XXVIII. Martii[5], fuit in prandio in burgo de Bono Conventu seu de Bonconvent[u, 6]; et distat a dicta civitate de Senis per duodecim mil., que valent quatuor leucas. Et dicta die iacuit in burgo vocato[v] Sanctus[w] Quiricus[w] seu Sanqui-

a) *sic LS;* Pisarae *D;* pysoz*o* *P.* b) Romanum *D.* c) *om. P.* d) inferius patebit *DSL.* e) *om. PDS;* diebus *L. Cf. infra l. 25.* e*) *om. L.* f) Dominica *DL.* g) de *P.* h) Dominica *PL.* i) *om. DL;* seu *del.,* Samini *om. S;* seu Samini ac *P.* k) *sic LS;* Pisarae *D;* Pis. *P.* l) et *P.* m) *sic LS;* Bonzij *D;* Bonizi *P.* n) Podi boni Flor. *P;* Pegibonifloris *D;* Pegi boni floris *L;* Pegi, boni floris *S.* o) Cenarum *P.* p) loco *I; om. S.* q) Bonisij *L;* Bonizi *P.* r) per — leuce *om. P;* que — leuce *ut semper om. L.* s) et. ib. *DLS.* t) pref. imp. *DLS.* u) Boncouvent *D.* v) *om. DLS.* w) S. Quironis *D;* S. Quirici *L;* Sanctus Quiritus *P.*

1) *S. Miniato.* 2) *Poggibonsi.* 3) *Siena.* 4) *Cf. supra p.* 72. 5) *Cf. Matteo Villani IV, c.* 89. 6) *Buonconvento.*

f. 163'. rico[a]; et distat a[b] dicto loco de Bono Conventu per 1355. octo mil., que[c] valent duas leucas et duas partes unius leuce.

32. Item die Dominico sequenti, XXIX. dicti mensis, fuit in prandio in castro de Raticofano[d] seu de[c] Radicofeno[e], quod est de patrimonio ecclesie; et distat a dicto loco de sancto Quirico[f] per duodecim[g] mil., que valent quatuor leucas. Et dicta die iacuit in burgo vocato Aquependentis[h] seu d'Aygapendent[i, 1], qui est de patrimonio ecclesie; et distat a dicto loco de Radicofano[k] per duodecim mil., que valent quatuor leucas. Malum iter est et longum.

*f. 164. 33. *Item die Lune sequenti, XXX. die dicti mensis Martii, fuit in prandio in castro de Montisflascone[l, 2], quod est de patrimonio ecclesie; et distat a dicto loco Aquependentis[m] per sedecim[n] mil.[n]. Et ipsa die Lune iacuit in civitate Viterbiensi, que est de patrimonio ecclesie; et[o] distat a dicto loco de Montisflascone per octo mil., que valent duas leucas et duas partes unius leuce. Et ibidem fuit die Martis tota die.

34. Item die Mercurii sequenti, I. die Aprilis, fuit in prandio in civitate de Sutre[p, 3], que est de patrimonio ecclesie, et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate Viterbiensi[q] per duodecim mil. valentia[r] quatuor leucas. Iacuit etiam ibidem dominus rex Romanorum.

35. Item die Iovis sequenti, II. die[s] Aprilis, fuit c. 39. in prandio in loco seu castro de Sezano[4]; et distat a dicto loco de Sutre[t] per duodecim miliaria valentia[u] quatuor leucas. Et[v] ibi fuit pransus dictus dominus imperator cum dicto domino cardinali[v].

36. Item die Iovis predicta intravit Urbem, que c. 39 sqq. distat a dicto castro per viginti[w] miliaria. Et in dicta Urbe fuit diebus Veneris, Sabbati[x] sanctis[y] et Dominico[z] Pasche, quo fuit facta[a] coronatio et inunctio imperatoris[b] prefati[b]. Et die Lune sequenti de mane fuit ad c. 50.

a) Santquirito *P.* b) de *P.* c) *om. P.* d) Radicofano *L.* e) Radincoferno *P;* Radiconfeno *S;* Radicoufeno *D.* f) Quirito *P.* g) *sic L; XII PS; XXII D.* h) Aquae pendens *D;* Aquependen. *S;* Aquapendente *L;* aq̄ponden. *P.* i) diagapendēt *P.* k) Radecofañ *P.* l) Montisflacone *P.* m) Aquepend. *S;* Aquependenti *D;* Aquapendente *L;* aquopedē *P.* n) *lacuna in DLS.* o) *om. D.* p) *sic LS;* Sutae *D;* Sucre *P.* q) Viterben. *P.* r) valent *P.* s) *om. D.* t) *sic LS;* Sutae *D;* Sucre *P.* u) valent *P.* v) Et — card. *(l. 30) om. P.* w) *sic L;* XX *PS;* duo *D.* x) et Sabbati *L.* y) sancti *D.* z) Dominica *P.* a) *om. P.* b) pref. imp. *DLS.*

1) *Acquapendente.* 2) *Montefiascone.* 3) *Sutri.* 4) *Cesano.*

1355. dictum dominum imperatorem in sancto Laurentio extra muros Urbis; postea revenit in prandio in Urbe, ubi fuit die[a] illa et die Martis sequenti.

c. 51. 37. Item die Mercurii, VIII. die Aprilis, predictus* dominus cardinalis fuit in Ostia in prandio et ibi iacuit. Et fuit ibidem die Iovis sequenti in prandio.

38. Item dicta die Iovis, IX.[b] Aprilis, fuit in vespere[c] in Urbe. Et ibidem fuit die Veneris sequenti tota die.

39. Item die Sabbati sequenti, XI. die Aprilis, fuit in prandio in monasterio beate Marie de Crota[d] Ferrata[1]; et sunt monachi Greci. Et distat ab Urbe per decem mil. valentia tres leucas et tertiam partem unius leuce.

c. 53. 40. Item dicta die Sabbati fuit in[e] sero in civitate Velletrensi; et ibi fuit diebus Dominico et Lune[2] sequentibus; et distat a dicto monasterio de Crota[f] Ferrata per octo mil. valentia[g] duas leucas et duas partes unius leuce.

41. Item die Martis sequenti, XIIII.[h] Aprilis[h], fuit in prandio in castro de Zagarolo, quod est domini Agapiti[i] de Columna[k]; et distat a dicta civitate Velletrensi per octo miliaria *valentia[g] duas leucas et duas partes *f. 164'. unius leuce.

42. Item dicta die Martis in sero fuit in civitate Tiburtina[l] seu de Tiole[m]; et distat a dicto loco de Zagarolo[n] per octo mil. valentia duas leucas et duas partes unius leuce.

c. 54. 43. Item die[o] Mercurii sequenti, XV. Aprilis, fuit in prandio in castro de Fara, quod est abbatis beate Marie de Farfa; et distat a dicta civitate Tiburtina per sedecim mil. valentia[p] quinque leucas et tertiam partem unius leuce.

*) *pro* pred. — Ost. *(l. 5) P:* predictus imperator redivit de Roma, fuit in Offas.

a) in die *PS.* b) X die *P.* c) vesperis *P.* d) Crata *P.* e) *om. PS.* f) Crata *P.* g) que valent *P.* h) XIIII. die mensis Aprilis *P.* i) Agapithi *D.* k) Columpna *P.* l) Teburtiā *P.* m) *sic P;* Tyole *S;* Tyuoli *DL.* n) Serra *P.* o) ipsa die *P.* p) que valent *P.*

1) *Grotta Ferrata.* 2) *Cf. ea, quae supra p.* 92, *n.* 1 *dixi.*

44. Item ipsa die Mercurii fuit in sero in castro de Montepolino[a, 1], quod est dicti abbatis; et distat a dicto loco de Fara per[b] quatuor mil. valentia[c] unam leucam et tertiam partem unius leuce. 1355.

45. Item die Iovis sequenti, XVI. Aprilis, fuit in prandio in castro Turrii[2], quod est ecclesie, infra comitatum Sabine; et distat a dicto loco de Montepolino[d] per octo mil. valentia[c] duas leucas et duas partes unius leuce. c. 55.

46. Item dicta die Iovis fuit in sero in civitate Nernie[e] seu Nerni[f, 3], que est[g] ecclesie[g], infra dictum comitatum, et ibidem fuit die Veneris sequenti tota die, XVII. Aprilis; et distat a dicto loco Turrii[h] per quatuordecim mil. valentia[c] quatuor leucas et duas partes unius leuce.

47. Item die Sabbati sequenti, XVIII. Aprilis, fuit in prandio in castro Aquesparte[i, 4], quod est communitatis[k] Tudertine[l] seu[m] de Tode[n] et diocesis[o] dicte civitatis de Tode[n] et[o] infra comitatum de Tode[n], et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate Nernie[p] per decem mil. valentia[c] tres leucas et tertiam partem unius leuce.

48. Item die Dominico sequenti, XIX. Aprilis, fuit in prandio in loco de Montifalcone[q, 5], quod est diocesis et comitatus predictorum; et distat a dicto loco Aquesparte[r] per quindecim miliaria valentia[c] quinque leucas. Et ibidem fuit dominus legatus[6].

49. Item dicto[s] die Dominico[t] fuit in sero in civitate de Fullino[u, 7], que est communis[v] dicte civitatis; et distat a dicto[w] loco de[x] Montifalcone[y] per quinque mil. Et ibidem invenit[z] dominum legatum, ubi[z] pransus fuit die Lune sequenti. Et ipsa[a] die Lune fuit in sero in civitate Assisii, ubi est corpus beati Francisci;
*f. 165. et distat a dicto loco de Fullino *per quinque mil. valentia[b] unam leucam et duas partes alterius[c] leuce.

a) Montepelino *L; monte* palimo *P.* b) *om. P.* c) valent *P.* d) monte palino *P.* e) Neruiae *D;* Narniae *L.* f) Nerui *D;* de Nerui *S.* g) ecc̄a est *P.* h) Turii *P.* i) Aquasparte *P.* k) comitatus *P.* l) *sic L;* Tudertiue *DS;* Tudertinis *P.* m) *om. P; cf. notam praecedentem.* n) Todi *DL.* o) dioc. — et *om. P.* p) Neruiae *D.* q) Montisfalcone *D.* r) Aquaspartae *P.* s) dicta *DS.* t) Dominica *DS.* u) Fulino *P.* v) cōīs *P;* communitatis *L.* w) *om. D.* x) *om. PS.* y) Montis falcū *P;* Montisfalcone *D;* Montefalcone *L.* z) invenit — ubi *om. P. Haec verba in archetypo forsan in margine scripta erant.* a) ipse *L;* ibi *P.* b) valent *P.* c) unius *P.*

1) *Sic pro Montopoli* (*cf. supra c.* 54: in castro Montisopuli). 2) *Torri in Sabina.* 3) *Narni.* 4) *Acquasparta.* 5) *Montefalco.* 6) *Aegidius Albornoz. Econtra cf. c.* 55. 7) *Foligno.*

1355. 50. Item die Martis sequenti, XXI. Aprilis, fuit in prandio in civitate Perusii et ibidem iacuit et stetit die Mercurii sequenti[a] tota die; et distat a dicta civitate Assisii per decem miliaria magna.

51. Item die Iovis sequenti, XXIII. Aprilis, fuit in prandio in monasterio sancti Archangeli; et distat a dicta civitate Perusii per octo mil. valentia[b] duas leucas et duas[c] partes[c] unius leuce.

52. Item dicta die Iovis fuit in sero in[d] civitate[d] Clusii seu de Clusa[1], que est communis[e] Perusii; et distat a dicto monasterio per decem mil. valentia[b] tres leucas et tertiam partem unius leuce. Et in dicto loco de Clusa est anulus[f] beate Marie[g] virginis in[h] monasterio beate Mustiole[h].

53. Item die Veneris sequenti, XXIIII. Aprilis, fuit[i] in prandio[i] in Monte Policiano[k], qui[l] est communis[e] Senarum; et distat a dicto loco Clusii per octo mil. valentia duas leucas et duas partes unius leuce. Et ipsa die Veneris in[m] sero fuit[m] in loco Sancti Quirici[n] seu de Sanquirico[o]; et distat a[p] dicto[p] loco Montis Policiani[q] per decem mil. valentia[r] tres leucas et tertiam[s] partem unius leuce.

54. Item die Sabbati sequenti in festo sancti[t] Marci Evangeliste, XXV. dicti mensis, fuit in prandio in Bono Conventu[3]; et distat a Sancto Quirico[u] per octo mil.

55. Item ipsa die Sabbati fuit in sero in civitate de[v] Senis[v]; et distat a Bono Conventu per decem mil. Et ibidem[w] fuit diebus Dominico, Lune, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, Sabbati et Dominico sequentibus.

c. 58. 56. Item die Lune sequenti, IIII. Maii, fuit in prandio in burgo Podii Bonisii[4] et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate Senarum per duodecim miliaria.

57. Item die Martis sequenti, V. Maii, fuit in prandio in burgo Sancti Cassiani[5], quod est communis[e]

a) *om. P.* b) valent *P.* c) *ita correxit Höfler;* tertiam partem *PDS; in L ut semper om.* d) *om. PS.* e) communitatis *L.* f) annulus *DLS.* g) *om. P.* h) in — Must. *om. P.* i) f. i. p. *om. P.* k) Politiano *L;* polictano *P.* l) que *P.* m) f. in s. *DS.* n) *sic L;* Quiriti *P;* Quiricii *S;* Quiriaci *D.* o) S. Quirio *D;* Santquirio *P;* sanct° Quirio *S.* p) ab ab illo *D.* q) montispolictani *P.* r) valent *P.* s) unam *P.* t) beati *P.* u) quirito *P.* v) Senarum *P.* w) ibi *PS.*

1) *Chiusi.* 2) *Montepulciano.* 3) *Buonconvento.* 4) *Poggibonsi.* 5) *San Casciano.*

Florentie, et ibidem iacuit; et distat a dicto burgo 1355. Podii[a] Bonisii[a] per duodecim miliaria.

58. Item die Mercurii sequenti, VI. Maii, fuit in c. 60. prandio in civitate Florentie, et ibidem fuit diebus[b] Iovis et Veneris sequentibus; et distat a dicto burgo Sancti Cassiani per octo mil.

59. Item die Sabbati sequenti, IX. die Maii, fuit in prandio in castro de Prato diocesis Pistorie, quod est communis[c] Florentie; et distat a dicta civitate Florentie[d] per decem mil.

*f. 165'. 60. *Item dicta die Sabbati fuit in cena[e] in[e] civitate Pistorie; et distat a dicto castro de Prato per decem miliaria. Et ibidem fuit die Dominico tota die.

61. Item die Lune sequenti, XI. Maii, fuit in prandio in burgo vocato de Paissa[f, 1], quod est communis[g] Florentie et diocesis Lucane; et distat a dicta civitate Pistorie per decem mil. Et ipsa die fuit in cena in civitate Lucana, que est communis[g] Pisarum[h]; et distat a dicto burgo per decem mil.

62. Item die Martis sequenti, XII. Maii[i], fuit in prandio in eadem civitate Lucana[k].

63. Item dicta die Martis fuit in cena in civitate Pisarum[l]; et distat a civitate Lucana per decem mil. Et ibidem fuit usque in diem Mercurii post Penthecosten in[m] prandio[m], XXVII. die Maii; ita quod stetit ibidem XV diebus. c. 72.

64. Item die Mercurii post Penthecosten, XXVII. Maii, fuit in cena in Petra sancta[2]; et distat a dicta civitate Pisana[n] per viginti mil.

65. Item die Iovis sequenti, XXVIII. Maii, fuit in prandio in dicto loco de Petra sancta, ubi erat dominus imperator. c. 73.

66. Item ipsa die Iovis fuit in cena in burgo de Serzana[o, 3], et distat a Petra sancta per sedecim mil.

67. Item die Veneris sequenti, XXIX. Maii[p], fuit in prandio in burgo de Villafranca, quod est marchionis de Malaspina; et distat a dicto burgo de Serzana per quatuordecim mil.

a) Podibonisii *P.* b) die *P.* c) communitatis *L.* d) *om. DLS.* e) ornatu *P.* f) Payssa *P.* g) communitatis *L.* h) *sic LS;* Pisarae *D;* Pysarū P. i) dicti mensis Maii *P.* k) Leucana *D.* l) Pysarū *P.* m) *om. D.* n) pysana *P.* o) Seizana *D.* p) die dicti mensis Maii *P.*

1) *Pescia.* 2) *Pietrasanta.* 3) *Sarzana.*

1355. 68. Item dicta die Veneris in sero fuit in burgo Pontremuli[a] seu de[b] Pontremel[c, 1], que est dômini Mediolanensis; et distat a dicto burgo de Villafranca per octo mil.

69. Item die Sabbati sequenti, XXX. dicti mensis Maii, fuit in prandio in burgo de Verseto[d] seu de Verse[2]. Et ibidem fuit tota die ipsa; et die Dominico sequenti etiam fuit ibidem in festo sancte Trinitatis. Et distat a dicto loco Pontremuli per duodecim mil.

70. Item die Lune sequenti, I. die Iunii, fuit in prandio in burgo vocato Trenchin seu Terrencha[e, 3]. Et ibidem incipit Lombardia. Et distat a dicto burgo de Verseto[f] per duodecim[g] mil.

71. Item dicta die Lune fuit in sero in burgo[h] de Fornovo[i] *Parmensis diocesis, et distat a dicto loco de Terrenchio[k] per octo mil. *f. 166.

72. Item dicta die Martis sequenti, II. Iunii, fuit in prandio in burgo seu loco burgi Sancti Donnini[l, 4] et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de Fornovo per duodecim mil. Et ibidem[m] incepit[m*] facere expensas dominus Mediolanensis.

73. Item die Mercurii sequenti, III. die Iunii, fuit in prandio et in cena in civitate Placentie seu[n] de Plecyenza[o]; et ibidem fuit die Iovis sequenti in festo corporis Christi tota die. Et distat a dicto loco burgi Sancti Donnini[l] per viginti mil. valentia[p] sex leucas et duas partes unius leuce[p].

74. Item die Veneris sequenti, V. die Iunii, fuit in prandio et in cena in civitate Laude seu de Lode[q] Gallice[r]; et distat a dicta civitate Placentie[s] per viginti mil.

75. Item die Sabbati sequenti, VI. die Iunii, fuit in civitate Mediolanensi, et ibidem[t] fuit die Dominico sequenti tota die; et distat a dicta civitate Laudensi[u] per viginti mil.

a) *sic L;* Pontemuli *S;* Pontermuli *D;* pont'emłi *P.* b) *om. D.* c) Pontremul *P.* d) Verreto *D.* e) *sic P;* Trencha *DLS; cf. infra l.* 16. f) Verreto *D;* Versato *P.* g) X *P.* h) longo *L.* i) Fornono *L.* k) therentio *P.* l) *sic S;* Domnini *L;* Domini *D;* Dominii *P.* m) ibi *P.* m*) incipit *P.* n) seu — Plec. *(l. 24) om. P.* o) Pleyzensa *L;* Pleiyzensa *S.* p) val. — leuce *om. P.* q) Laude *D.* r) galliot *P;* gallioc. *S.* s) Placentina *DS.* t) ibi *P.* u) Laudenensi *D.*

1) *Pontremoli.* 2) *Berceto.* 3) *Terenzo.* 4) *Borgo San Donnino.*

76. Item die Lune sequenti, VIII. die Iunii, fuit in prandio in loco vocato Mezero[1]; et distat a dicta civitate Mediolanensi per quindecim mil. Et dicta die Lune fuit[a] in cena in civitate Novarie seu[b] Novayra[b], et distat a dicto loco Mezerone[c] per decem miliaria. 1355 c. 74.

77. Item die Martis sequenti, IX. Iunii, fuit in civitate Vercellensi seu[d] de Vercelle[e] tota die; et distat a dicta civitate Novariensi per duodecim mil. Et est in Pedimonte.

78. Item die Mercurii sequenti, X. die Iunii, fuit in burgo de[f] Montecalvo[f, 2], qui est marchionis Montisferrati[g], et fuit ibi tota die; et distat a dicta civitate Vercellensi[h] per viginti miliaria.

79. Item die Iovis sequenti, XI. die Iunii, fuit in civitate Astensi[h], que est dominorum Mediolanensium, et ibidem fuit tota die; et distat a dicto loco Montiscalvi[i] per octo mil.

80. Item die Veneris sequenti, XII. Iunii, fuit in prandio in castro de Querio seu de Quier[3] Taurinensis[k] diocesis, quod est comitis[l] Sabaudie[4] et principis Moravie[m, 5], et ibi fuit in sero. Et distat ab[n] Astensi civitate[n] per sedecim mil.

81. Item die Sabbati sequenti, XIII. Iunii, fuit in prandio in burgo Sancti Ambrosii[6] diocesis[o] Taurinensis[o], quod est abbatis Sancti Michaelis dicti loci, et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de Querio per sedecim mil.

82. Item die Dominico sequenti, XIIII. Iunii, fuit in prandio in loco de Secusia[p] seu de Suza[7] dicte Taurinensis diocesis, que est comitis Sabaudie, et ibidem iacuit;
*f. 166'. et distat a dicto burgo Sancti *Ambrosii per decem miliaria valentia[q] quinque leucas.

83. Item die Lune sequenti, XV. Iunii, fuit in prandio in loco Ultiensi[r] seu[s] d'Ouz[t, 8] videlicet[s] in monasterio, qui locus est prefati comitis, et ibidem iacuit; et distat a dicto loco de Secusia[u] per quatuor leucas.

a) fuerat *P.* b) *om. P.* c) Meserone *P.* d) seu de Verc. *om. P.* e) Vercene *D;* Vercens *S.* f) Calvo *P.* g) Montisfarrati *P.* h) Astenensi *D.* i) Montiscali *S;* Montisfarrarii *P.* k) Taumnen. *vel simile P.* l) communitatis *DLS.* m) Moraniae *L.* n) ab Asten. *PS;* ab Astenensi *D;* a civitate Astensi *L.* o) Taur. dioc. *D.* p) Segusia *D.* q) que valent *P.* r) Ultienensi *D;* Ulnen. *P.* s) *om. DLS.* t) donȝ *P; om. DLS.* u) Segusia *D.*

1) *Mesero.* 2) *Moncalvo.* 3) *Chieri.* 4) *Amadei VI, comitis Verdis.* 5) *i. e. Moreae. Est Iacobus de Pedimonte comitis consanguineus, qui a.* 1346. *ad principatum Achaiae aspiraverat. Hic et Amadeus comes dominium civitatis Cherii inde ab anno* 1347. *communiter exercebant; cf. L. Cibrario, 'Delle Storie di Chieri'* (1827) *I, p.* 391 *et documentum ibid. II, p.* 315 *sqq.* 6) *S. Ambrogio di Torino.* 7) *Susa.* 8) *Oulx.*

1355. 84. Item die Martis sequenti, XVI. Iunii, fuit in prandio in burgo de Briansonio[1], qui est Dalphini[a], et ibi iacuit; et distat a dicto loco Ultiensi[b] per quinque leucas.

85. Item die Mercurii sequenti, XVII. Iunii, fuit in prandio in castro Sancti Crispini[2], quod est archiepiscopi Ebredunensis[3]; et distat a Briansonio per quinque leucas.

86. Item ipsa die Mercurii fuit in sero in civitate Ebredunensi[c], que est communis[d] Dalphini[e] et archiepiscopi; et distat a Sancto Crispino per tres grossas leucas. Et ibidem fuit die Iovis sequenti tota die.

87. Item die Veneris sequenti, XIX. Iunii, fuit in prandio in burgo Caturicarum[f], seu de Chaorge[4], quod[g] est Dalphini[h] et archiepiscopi Ebredunensis, et distat a dicta civitate[i] Ebredunensi[k] per quatuor leucas.

88. Item die Sabbati, XX. Iunii, fuit in prandio et in cena in civitate Vapincensi[5]; et distat a dicto loco Caturicarum[l] per tres leucas. Et ibidem fuit die Dominico sequenti tota die.

89. Item die Lune[i] sequenti, XXII. Iunii, fuit in prandio in monasterio Alamoni[m. 6]; et distat a dicta civitate Vapincensi per quatuor leucas.

90. Item dicta die Lune fuit[n] in sero[n] in civitate Cistericensi[o] seu de Cistero[7], que est domini Ludovici regis Sicilie[p. 8], et distat a dicto loco Alamoni per quatuor leucas.

91. Item die Martis sequenti, XXIII. Iunii[q], que fuit vigilia nativitatis sancti[r] Iohannis Baptiste, fuit in prandio in castro seu loco de Forcalqueyo seu de Forcalquier Cistericensis[s] diocesis, qui locus est dicti domini[t] regis, et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate Cistericensi[u] per sex leucas magnas.

92. Item die Mercurii sequenti, in festo nativitatis sancti[v] Iohannis Baptiste, XXIV. Iunii, fuit in prandio

a) delphini *P.* b) Ultienensi *D.* c) Ebrundimen. *S.* d) communitatis *L.* e) delphini *P.* f) *sic LS;* Caturiacarum *P*; Caturicarcensi *D.* g) qui *P; quae DLS.* h) delphini *P.* i) *om. P.* k) Ebred. *P;* Ebrundimen. *S.* l) Caturicarcensi *D.* m) Almōi *P.* n) i. s. f. *P.* o) Cisterciensi *D;* Tistit'i *P.* p) Cecilie *P;* Cicilii *S.* q) *om. D.* r) beati *P.* s) Cisterciensis *D.* t) *om. P.* u) Cistericensi *D;* Cistricensi *P.* v) beati *P.*

1) *Briançon.* 2) *St.-Crépin.* 3) *Embrun.* 4) *Chorges.* 5) *Gap.* 6) *Le Monêtier-Allemont.* 7) *Sisteron.* 8) *Ludovici de Tarento, mariti Iohannae I. reginae, ad quam Provincia hereditate venit. Cf. Ed. de Laplane, 'Histoire de Sisteron', I (Digne* 1843*) p.* 110 *sqq.*

in castro seu loco vocato Cyresta[a. 1]; et distat a dicto 1355.
loco de[b] Forcalqueio per tres leucas.

93. Item[c] dicta die Mercurii fuit in cena in civitate Aptensi[2]; et distat a Cyresta[d] per tres[e] leucas[c].

94. Item die Iovis sequenti, XXV. Iunii, fuit in prandio in loco seu burgo Insule[3] Cavallicensis[4] diocesis qui est domini pape, et ibidem iacuit; et distat a dicta civitate Aptensi per quinque leucas grossas. Et[f] ibidem[f] fuit[f] die Veneris tota die.

95. Item die Sabbati sequenti, XXVII. Iunii, in- c. 75.
travit Avinionem[g], qui[h] distat ab Insula Cavallicensi[i] per quatuor leucas[k].

a) Seyresta *DS;* Styresta *P.* b) *om. DS.* c) Item — leucas *(l. 4) om. D.* d) Ste'yesta *P;* Seyresta *S.* e) IIII *P.* f) item fuit ibidem *P.* g) Avenionem *D.* h) que *D.* i) *om. P.* k) *sequitur:* Finis *D;* Laudetur Deus. Amen *LS;* Deo gratias *P.*

1) *Céreste.* 2) *Apt.* 3) *L'Isle-sur-Sorgue.* 4) *Cavaillon.*

ADDITAMENTUM.

Ad capp. 58 *sqq. explicanda non inutilis videtur notitia, quam in fine codicis Oxon. Bodl. Canon. lat. class.* 70, *(saec. XIV.), librarius post Lucani Pharsaliam addidit. Quam publici iuris iam fecit H. Coxe, Catalogus codd. mss. bibl. Bodl. III,* 140; *denuo contulit v. d. F. Madan bibliothecae Bodleianae praefectus. Cf. etiam 'Neues Archiv' IV,* 381.

1355. Finito libro referamus gratias Christo,
Qui scripsit, scribat, semper cum Domino vivat,
Vivat in celis, salvetur omnibus horis.

Ego F . . . . . filius . . . . . . hunc librum et comprehensa in eo scripsi.

Nota ad eternam rei memoriam, qualiter die Mer-
Maii 6. curii, que fuit die sexta mensis Madii, anno Domini ab incarnacione eiusdem millesimo trecentesimo quinquage[si]mo sexto[1], indictione octava, dominus Karolus de Buemmia imperator et semper augustus redit de Roma et intravit incoronatus[a] in civitatem Pisanam per portam sancti Marci et cum mangno palio de sirico portato per mercatores et cives Pisanos, et similiter domina imperatrix; et ambo sub diversis paliis iverunt per carrariam pontis Spine et transiverunt Arnum et iverunt iusta Arnum usque ad pontem novum et per dictam carrariam pontis novi iverunt ad ecclesiam maiorem. Et deinde iverunt ad palatium anthianorum[b], et ibi hospitati fuerunt diebus quindecim. Et postea fuit acensus ingnis in dicto palatio et quasi combustum; et ivit ad habitandum in domo Pisani archiepiscopi[2], et ibi existente

a) incoratus *c; s in loco raso.* b) anthor; *c.*

1) *Secundum stilum Pisanum.* 2) *Rectius: in domos canonicorum.*

fuit suscitatus rumor in civitate Pisana a quibusdam 1355. contra eum, ex qua de[a] causa fuerunt ab eiusdem vicario decapitati Francischus, Bartholomeus et Loctus Gambacurte, Cecchus Cinquinus[b], Nerius Papa, Iohannes de Brachiis; et ergo coniuncti cives et domini dicte civitatis suprascriptis[c] anno et indictione, de mense May, et dicta die ego . . . . .[d] notarius complevi dictum librum scribere.

a) *sic c.* b) cinqnus *c.* c) ſtis *c.* d) *vox erasa c.*

INDEX NOMINUM.

Maior numerus paginam, minor lineas quinas indicat.

B.

H.

I. Y.

S.

Y *v.* **I.**

Z.

INDEX RERUM ET VERBORUM.

Maior numerus paginam, minor lineas quinas indicat.

ADDENDA ET EMENDANDA.

P. 8, *l.* 3. *lege* [ut][b]; *in notae* b *initio adde: sic ex coniectura D.*
P. 9, *l.* 31. *n.* d *lege*: *om. PG.*
P. 11, *l.* 28. *lege:* T(heodricus); *in notae* f *initio lege:* Theodoricus *G.*
P. 18, *l.* 35. *lege: c. IV. nr.* 3 *B.*
P. 29, *l.* 2. *lege: Iohannes.*
P. 46, *l.* 30. *lege: nostri.*
P. 57, *l.* 36. *lege: c. IV. nr.* 3 *B.*
P. 67, *l.* 7. *dele: 'vel ordinatio'; ad 'diffinitio' adde notam* e*): vel ordinatio *add. P.*
P. 70, *l.* 30. *lege: c. IV,* 2 *A.*
P. 75, *l.* 17. *lege:* Polizanen(sis).
P. 117, *l.* 6 *ad interpretationem nominis Durentiae fl. cf. K. Burdach et P. Piur, 'Briefwechsel des Cola di Rienzo, III (= Vom Mittelalter zur Reformation II,* 3, *Berlin* 1912'*) p.* 136.
P. 123, *l.* 14. *pro* dominum *pone:* dictum.
l. 39. *in nota* e *lege:* dominum *G.*
P. 141, *l.* 42, *lege: Viridis.*